



موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
The Institute for Trade Studies & Research

تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

پژوهشکده مطالعات اقتصادی و توان رقابتی

گروه مطالعات و پژوهش‌های اقتصاد کلان و آینده‌پژوهی

سیرانه‌گذاری برای تولید

نهمین ماه ۱۴۰۴

14h 48m



فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۹	مقدمه
۱۰	۱. مروری بر متغیرهای اقتصاد کلان ترکیه در دوره (۲۰۱۲-۲۰۲۴)
۱۰	۱-۱. روند رشد اقتصاد و بخش صنعت
۱۳	۲-۱. نرخ تورم و نوسان آن
۱۵	۳-۱. نرخ بهره و سیاست‌های پولی
۱۷	۴-۱. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)
۲۰	۵-۱. نرخ ارز و تضعیف لیر
۲۱	۶-۱. صادرات و واردات
۲۴	۷-۱. افزایش دستمزدها متناسب با کاهش ارزش پول ملی
۲۵	۸-۱. تحلیل روابط بین متغیرهای اقتصادی مهم
۲۷	۲. سیاست‌های اقتصادی کلیدی ترکیه در سال‌های اخیر
۲۷	۱-۲. سیاست‌های پولی
۲۸	۲-۲. سیاست‌های مالی



۳۱	۲-۳. سیاست ارزی
۳۳	۲-۴. سیاست صنعتی
۳۵	۲-۵. سیاست‌های حمایت معیشتی و دستمزد بازار کار
۳۶	۲-۶. ابزارهای نوآورانه مدیریت اقتصاد (سپرده ارزی، اعطای تابعیت)
۳۸	۳. پیامدها و دستاوردهای سیاست‌های اقتصادی ترکیه
۳۸	۳-۱. پویایی رشد در کنار نوسانات ساختاری
۴۰	۳-۲. تغییر ترکیب صادرات و ارتقاء ارزش افزوده
۴۱	۳-۳. ثبات نسبی بازار کار و حفظ جذب سرمایه
۴۲	۳-۴. چالش‌ها و نتایج سیاست‌های اقتصادی ترکیه
۴۶	۴. مقایسه تطبیقی ساختار اقتصادی و سیاست‌گذاری ایران و ترکیه
۴۸	۵. آموزه‌هایی برای ایران و پیشنهادهای سیاستی تطبیقی
۴۸	۵-۱. مقایسه تطبیقی فرصت‌ها و تهدیدها
۴۹	۵-۲. سیاست‌های قابل‌الگو برداری در ایران
۵۰	۵-۳. توصیه‌های سیاستی برای دوران تورم بالا و رکود
۵۱	۵-۴. طراحی نقشه راه بومی اصلاحات کلان اقتصادی
۵۲	۶. جمع بندی
۵۷	فهرست اصطلاحات (ترمینولوژی)
۵۹	فهرست منابع



خلاصه مدیریتی

با توجه به اینکه اقتصاد ایران طی سال‌های اخیر با چالش‌هایی همچون رکود تورمی مزمن، نوسانات ارزی گسترده، کاهش سرمایه‌گذاری مولد، افت بهره‌وری و محدودیت‌های شدید در تعاملات مالی و تجاری بین‌المللی مواجه بوده است، بررسی تجربیات کشورهای که توانسته‌اند در شرایط مشابه مسیر رشد و ثبات نسبی را حفظ کنند، ضرورت پیدا می‌کند.

در این میان، اقتصاد ترکیه طی دوره ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ نمونه‌ای قابل مطالعه است؛ کشوری که با وجود تورم‌های بالا، شوک‌های ارزی پیاپی و بی‌ثباتی‌های سیاسی، توانسته ساختار تولیدی خود را فعال نگه دارد، صادرات را توسعه دهد و بخشی از زیرساخت‌های اقتصادی خود را ارتقا دهد.

براین اساس، گزارش حاضر تحت عنوان «تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی» با هدف تحلیل جامع روندهای اقتصاد کلان ترکیه، تبیین سازوکار سیاست‌های پولی، ارزی، مالی و صنعتی این کشور و ارزیابی ظرفیت انتقال‌پذیری این تجربه به اقتصاد ایران تهیه شده است. در ادامه، مهم‌ترین نکات تحلیل پیامدها و دستاوردهای اصلی سیاست‌های اقتصادی ترکیه طی دوره ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ ارائه می‌شود تا درس‌هایی قابل اقتباس برای سیاست‌گذاری در فضای موجود اقتصاد ایران ترسیم گردد:

- یکی از مهم‌ترین پیامدهای سیاست‌های اقتصادی ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴، ایجاد نوعی «پویایی در رشد اقتصادی» در بستری از نوسانات ارزی و تورم‌های بالا بوده است. درحالی‌که نرخ تورم ترکیه طی این دوره از حدود ۷ درصد در سال ۲۰۱۲ تا حدود ۵۸ درصد در سال ۲۰۲۴ نوسان داشته و



میانگین ۱۲ ساله آن بیش از ۲۳ درصد بوده است، اقتصاد این کشور توانست موتور تولید خود را فعال نگه دارد و در چند مقطع حتی در اوج بی‌ثباتی کلان، به رشدهای بالای اقتصادی دست یابد. رشد ۴۰.۸ درصدی سال ۲۰۱۲، جهش کم‌نظیر ۱۱.۴ درصدی در سال ۲۰۲۱ و رشد ارزش افزوده صنعتی ۱۴ درصدی در همان سال، نشان‌دهنده موفقیت ترکیه در تلفیق هماهنگ سیاست‌های تحریک تقاضا، حمایت از صادرات، و تزریق هدفمند منابع مالی و ارزی است. میانگین رشد اقتصادی ۵.۱ درصدی در کل دوره نیز تأیید می‌کند که حتی در سال‌های افت رشد (۲۰۱۹ و ۲۰۲۰)، اقتصاد ترکیه توانست سریعاً به مدار توسعه بازگردد؛

■ این پویایی تا حد زیادی محصول جهت‌گیری فعالانه سیاست صنعتی ترکیه بود. دولت با شناسایی صنایع پیشران (مانند خودروسازی، نساجی، پتروشیمی و تجهیزات الکترونیکی) بسته‌ای از مشوق‌ها شامل تسهیلات بانکی ترجیحی، معافیت مالیاتی برای سرمایه‌گذاری صادرات محور، مشوق‌های R&D و توسعه زیرساخت‌های فناورانه را به‌کار گرفت. ایجاد و گسترش شهرک‌های صنعتی فناور محور مانند تکنوپارک استانبول و تقویت خطوط اعتباری صادراتی، موجب شد سهم صنایع با فناوری متوسط و بالا در صادرات افزایش یابد و ارزش افزوده صنعتی در سال‌های پرریسک اقتصادی نیز تقویت شود. **استمرار ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (به‌طور متوسط حدود ۱۲ میلیارد دلار در سال)** نیز نشان می‌دهد که ترکیه توانست علی‌رغم نوسانات ارزی، محیطی نسبتاً قابل پیش‌بینی برای سرمایه‌گذاری صنعتی ایجاد نماید؛

■ در کنار این رویکرد تولید محور، **سیاست ارزی انعطاف‌پذیر** یکی از ارکان کلیدی موفقیت ترکیه در مدیریت شوک‌های بیرونی بود. **این کشور نه به تثبیت بلندمدت نرخ ارز متوسل شد و نه آزادی کامل آن را پذیرفت؛** بلکه رژیم «شناور مدیریت شده» را به‌کار گرفت که در آن نرخ ارز عمدتاً از سازوکار بازار تبعیت می‌کرد، اما در مقاطع بحرانی بانک مرکزی با استفاده از ذخایر ارزی، قراردادهای سوآپ، محدودیت‌های موقت بر رفتارهای سفته‌بازانه و ابزارهایی مانند سپرده‌های ارزی محافظت شده (KKM) مداخله می‌نمود. چنین ترکیبی در شوک‌های ارزی سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۲۳ مانع از شکل‌گیری بحران ارزی تمام‌عیار شد و نقش مهمی در مهار انتظارات تورمی و جلوگیری از فروپاشی بازار پول ایفا کرد.

■ هم‌زمان، **ترکیه با اتکا به دیپلماسی اقتصادی فعال و دسترسی گسترده به بازارهای منطقه‌ای و جهانی، توانست تقاضای خارجی را به‌عنوان یکی از لنگرهای ثبات اقتصادی حفظ کند.** صادرات کالا از ۱۵۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۲ به بیش از ۲۶۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ و صادرات خدمات (شامل گردشگری و خدمات فنی و مهندسی) از ۶۲.۵ میلیارد دلار به حدود ۱۱۰.۱ میلیارد دلار افزایش یافت. اگرچه واردات کالا و خدمات نیز در این دوره افزایش پیدا کرد، اما پویایی تجارت خارجی نشان



می‌دهد که ترکیه توانست جایگاه خود را در زنجیره‌های ارزش منطقه‌ای و جهانی حفظ و تقویت کند. در این چارچوب، سیاست‌گذار با پذیرش سطحی از نوسانات کلان، تمرکز خود را بر متغیرهای واقعی اقتصاد (تولید، صادرات، سرمایه‌گذاری و اشتغال) قرار داد و از تبدیل نرخ ارز به یک لنگر اسمی پرهیز کرد.

■ در حوزه بازار کار نیز، ترکیه با افزایش مرحله‌ای دستمزد اسمی و تلاش برای حفظ ارزش دلاری آن، توانست بهره‌وری نیروی کار و اعتماد اجتماعی را تقویت کند. درس اصلی تجربه ترکیه برای ایران نه «تقلید سیاست‌ها»، بلکه بازسازی چارچوب حکمرانی اقتصادی و هم‌راستاسازی سیاست‌های کلان در خدمت تولید و صادرات است.

نکته مهم دیگر آن است که تجربه ترکیه نشان می‌دهد که پایداری رشد اقتصادی و توسعه صادرات، پیش از آنکه نتیجه مداخلات بخشی یا سیاست‌های پولی و مالی باشد، به کیفیت تعامل با اقتصاد جهانی وابسته است. دسترسی پایدار به بازارهای صادراتی، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کاهش هزینه‌های مبادله و اتصال به زنجیره‌های ارزش منطقه‌ای و جهانی، همگی نیازمند دیپلماسی اقتصادی فعال و کاهش محدودیت‌های تعاملات مالی و تجاری بین‌المللی هستند. در ترکیه، ورود مستمر سرمایه‌گذاری خارجی و ارز حاصل از صادرات خدمات و کالا، امکان تأمین مالی تولید، ارتقای ظرفیت‌های صنعتی و مدیریت مؤثرتر بازار ارز را فراهم کرده است؛ به‌گونه‌ای که افزایش ظرفیت تولید مقدم بر توسعه صادرات بوده و سپس رشد صادرات به‌عنوان نتیجه طبیعی این فرآیند محقق شده است. در مقابل، اقتصادی که با محدودیت‌های دسترسی به منابع ارزی، سرمایه خارجی و شبکه‌های مالی بین‌المللی مواجه است، اثر سیاست‌های صنعتی و اعتباری، نتایج محدودتری را بر جای خواهد گذاشت. از این رو، بهبود تعامل با اقتصاد جهانی نه یک گزینه سیاستی، بلکه شرط اثرگذاری حداکثری سیاست‌های اقتصادی برای افزایش ظرفیت تولید، رشد صادرات، تأمین ارز پایدار و کاهش فشارهای مزمن بر بازار ارز در اقتصاد ایران محسوب می‌شود.

درس آموخته‌های سیاستی اقتصاد ترکیه، به شرح ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱. حفظ تداوم اعطای اعتبارات به بخش تولید: سیاست‌های انقباضی سخت‌گیرانه بدون پشتیبانی

هدفمند از تولید، به رکود می‌انجامند. در مقابل، ترکیه با ترکیب تسهیل هدفمند، مدیریت انعطاف‌پذیر نرخ ارز و حمایت از تولید و صادرات، به جای مهار تورم به هر قیمت، تداوم رشد و اشتغال را در اولویت قرار داد. تجربه ترکیه نشان داد که حتی در بستر بی‌ثباتی شدید ارزی و افزایش نرخ بهره، می‌توان از طریق ابزارهای مالی مکمل (مانند تسهیلات با نرخ بهره پایین، صندوق‌های تضمین اعتبار و ...) جریان نقدینگی را به صورت هدفمند به سمت بخش‌های مولد اقتصادی هدایت کرد. برخلاف ترکیه، در ایران نرخ بهره ابزار مؤثر سیاست‌گذاری نیست. بنابراین، تمرکز بر سیاست‌های مکمل و ابزارهای مقداری مانند



جهت‌دهی هوشمند تسهیلات، ایجاد حساب‌های ویژه سرمایه در گردش، تقویت صندوق‌های تضمینی و مشروط‌سازی حمایت‌ها به عملکرد تولیدی و صادراتی، می‌تواند در حفظ تولید یا حتی افزایش آن مؤثر باشد. شایان ذکر است که موضوع هدایت اعتبارات که در تبصره‌های ۱۸ (سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲)، تبصره ۲ (سال ۱۴۰۳) و تبصره ۱۵ (سال ۱۴۰۴) بودجه‌های سنواتی ایران نیز پیش‌بینی شده‌اند، می‌توانند همان نقشی را ایفا کنند که در ترکیه باعث پایداری رشد صنعتی شد؛

۲. **هم‌راستاسازی سیاست‌های پولی، مالی و ارزی:** ترکیه در بحران‌های چندوجهی با سیاست‌های مکمل توانست هم از فروپاشی تولید جلوگیری کند و هم از فرصت ناشی از تضعیف ارزش لیر برای تقویت صادرات بهره‌برداری نماید. تجربه ترکیه نشان می‌دهد که اصلاحات کلان اقتصادی در ایران باید بر اساس سه اصل مهم: الف) تقویت حکمرانی اقتصادی شفاف و هماهنگ، ب) بازاریابی و یکپارچه‌سازی سیاست‌های پولی، مالی و ارزی در چارچوبی یکپارچه و ج) آزادسازی تدریجی اقتصاد با تمرکز بر تولید و صادرات بنا گردد؛

۳. **تقویت و ارتقای نقش نیروی کار در رشد اقتصادی:** تجربه ترکیه نشان می‌دهد که در شرایط تورمی و نوسان اقتصادی، تقویت طرف عرضه تنها از طریق حمایت از بنگاه کافی نیست، بلکه باید هم‌زمان به ارتقای نیروی کار نیز توجه شود. افزایش تدریجی و هوشمندانه حداقل دستمزد، نه تنها به حفظ قدرت خرید کمک کرد، بلکه به کاهش فشارهای اجتماعی و افزایش بهره‌وری انجامید. ترکیه هم‌زمان با سیاست‌های دستمزد، سرمایه‌گذاری گسترده‌ای در آموزش فنی و حرفه‌ای، مهارت‌آموزی شغلی و آموزش‌های دیجیتال انجام داد و پیوند مؤثری میان نظام آموزش و بازار کار برقرار کرد. برای ایران نیز، طراحی یک سیاست منسجم ارتقای سرمایه انسانی با محوریت آموزش مهارتی، اصلاح سیاست‌های دستمزد، تسهیل حضور زنان در اقتصاد و برنامه‌ریزی برای بازگشت نیروی کار مهاجر، می‌تواند به پایداری رشد، کاهش شکاف‌های درآمدی و کاهش آسیب‌پذیری‌های اجتماعی کمک کند.

۴. **تقویت نهادهای مؤثر و کارا:** ترکیه نهادهایی مانند "انجمن توسعه صادرات" و "شورای سیاست صنعتی" را به‌عنوان هماهنگ‌کننده میان بخش خصوصی و دولت تقویت کرد. در این ساختارها، هدف‌گذاری صادراتی در افق‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت انجام شد و بر مبنای تحلیل بازارهای هدف، بسته‌های پشتیبانی متناسب طراحی نمود. پیش‌نیاز اساسی این تحول، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های صنعتی و لجستیکی بود. ترکیه همچنین با دیپلماسی اقتصادی فعالانه، بازارهای صادراتی خود را در آفریقا، قفقاز و آسیای میانه گسترش داد و خطوط اعتباری صادراتی متعددی ایجاد کرد. در مقابل، ساختار نهادی ایران با تودرتویی و هم‌پوشانی وظایف میان نهادهای متعدد، فرآیند تصمیم‌گیری و هماهنگی سیاست‌ها را کند و پرهزینه کرده است. این امر، کارایی بسته‌های حمایتی و راهبردهای صادراتی را کاهش داده است.



مقدمه

اقتصاد ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۲۴، علی‌رغم تجربه نرخ‌های بالای تورم، نوسانات ارزی و بحران‌های سیاسی داخلی، توانسته در اکثر سال‌ها به نرخ‌های رشد اقتصادی مثبت، افزایش صادرات، بهبود زیرساخت‌ها و جذب سرمایه‌گذاری خارجی دست یابد. موفقیت نسبی این کشور را نمی‌توان صرفاً به توانایی در سیاست‌گذاری پولی یا مالی نسبت داد، بلکه باید آن را نتیجه اجرای ترکیبی از اصلاحات ساختاری، اصلاح نهادهای اقتصادی، ایجاد انضباط در بودجه‌ریزی و تعامل منطقی با فضای بین‌المللی دانست. بررسی تجربه این کشور برای ایران که با شرایط مشابهی از منظر بی‌ثباتی ارزی، فشار تورمی و محدودیت‌های ساختاری مواجه است، از اهمیت زیادی برخوردار است.

به طور کلی با مشاهده وضعیت اقتصاد ترکیه و مقایسه تطبیقی آن با اقتصاد ایران، دو پرسش کلیدی مطرح می‌شود: (۱) ترکیه چگونه در دوره ۲۰۱۲-۲۰۲۴، هم‌زمان با تورم فزاینده و نوسانات ارزی، توانست موتور تولید و صادرات خود را روشن نگه دارد؟ (۲) کدام یک از اقدامات این کشور، با تعدیل و بومی‌سازی، می‌تواند برای اقتصاد ایران درگیر رکود-تورمی و محدودیت‌های بین‌المللی الهام‌بخش باشد؟.

با توجه به آنکه اقتصاد ایران طی سال‌های اخیر با پدیده رکود تورمی مزمن، بی‌ثباتی سیاست‌گذاری، نرخ پایین سرمایه‌گذاری مولد، کاهش بهره‌وری و شکنندگی نهادهای اقتصادی روبه‌رو بوده است. بررسی تطبیقی تجربه ترکیه، می‌تواند به طراحی نقشه راه اصلاحات اقتصادی در ایران کمک کند.

با این وجود باید اشاره کرد اگرچه ترکیه و ایران از حیث جایگاه در اقتصاد جهانی، نوع تعاملات بین‌المللی، ساختار نهادها و میزان وابستگی به منابع خارجی تفاوت‌های چشم‌گیری دارند، تجربه اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر به‌ویژه در مواجهه با شرایط تورمی و ارزی، واجد نکاتی کلیدی برای مطالعه تطبیقی است. در مرکز این تجربه، آنچه به «اردوغانیسم اقتصادی» معروف شده، قابل بیان است که مجموعه‌ای از سیاست‌های ترکیبی، پویا و حتی در مواردی غیرمتعارف است که در پاسخ به بحران‌های پیاپی ارزی، تورم بالا و کاهش سرمایه‌گذاری خارجی اتخاذ شد.

این گزارش، با تکیه بر منابع بین‌المللی، پژوهش‌های داخلی و داده‌های آماری، تجربه ترکیه در شش محور اصلی تحلیل و به ارائه توصیه‌های سیاستی برای ایران می‌پردازد.

روش‌شناسی تحلیل این گزارش بر مبنای داده‌های آماری بین‌المللی (بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول) و تحلیلی مقایسه‌ای - سیستمی تدوین شده است. تحلیل‌ها بر پایه بررسی روند سری زمانی متغیرهای اقتصاد کلان ترکیه، سیاست‌های اجرایی و نتایج ساختاری بنا نهاده شده‌اند. گزارش حاضر در پنج بخش اصلی تنظیم شده است: بخش اول به ارائه نمودارها و یک تحلیل توصیفی دقیق از متغیرهای مهم کلان اقتصادی ترکیه در یک دوره دوازده ساله (۲۰۱۲-۲۰۲۴) می‌پردازد. روند متغیرها از جمله رشد تولید ناخالص



داخلی، تورم و نرخ ارز به صورت کمی نمایش داده شده و تغییرات اصلی آن‌ها تحلیل می‌شود. سپس در بخش دوم گزارش مجموعه سیاست‌های کلیدی ترکیه در حوزه‌های پولی، مالی، ارزی، صنعتی طی دوره مورد بررسی واکاوی می‌شوند. بخش سوم گزارش نیز به تحلیل ارزیابی این سیاست‌ها از دو جنبه مثبت و منفی یعنی دستاوردها و چالش‌ها می‌پردازد. سپس در بخش چهارم و پنجم به ترتیب مقایسه تطبیقی ساختار اقتصادی و سیاست‌گذاری ایران و ترکیه و اقتباس سیاست‌های قابل الگوبرداری در ایران ارائه شده است. در انتها در بخش ششم جمع‌بندی و پیشنهادات آورده شده است.

۱. مروری بر متغیرهای اقتصاد کلان ترکیه در دوره (۲۰۱۲-۲۰۲۴)

در میان کشورهای نوظهور، ترکیه نمونه‌ای بارز از اقتصادی است که با وجود نوسانات شدید نرخ ارز، تورم بالا و محیط سیاسی متغیر، توانسته رشد اقتصادی نسبی و جذب سرمایه خارجی را حفظ کند همان‌گونه که بیان شد در این گزارش با رویکردی تحلیلی، مبتنی بر داده‌های سری زمانی و تفسیر سیاست‌های کلیدی، به بررسی تجربه ترکیه طی سال‌های اخیر پرداخته می‌شود. هدف آن است که با شناخت سازوکارهای موفقیت نسبی ترکیه، زمینه الگوبرداری راهبردی برای طراحی سیاست‌های اقتصادی در ایران فراهم گردد.

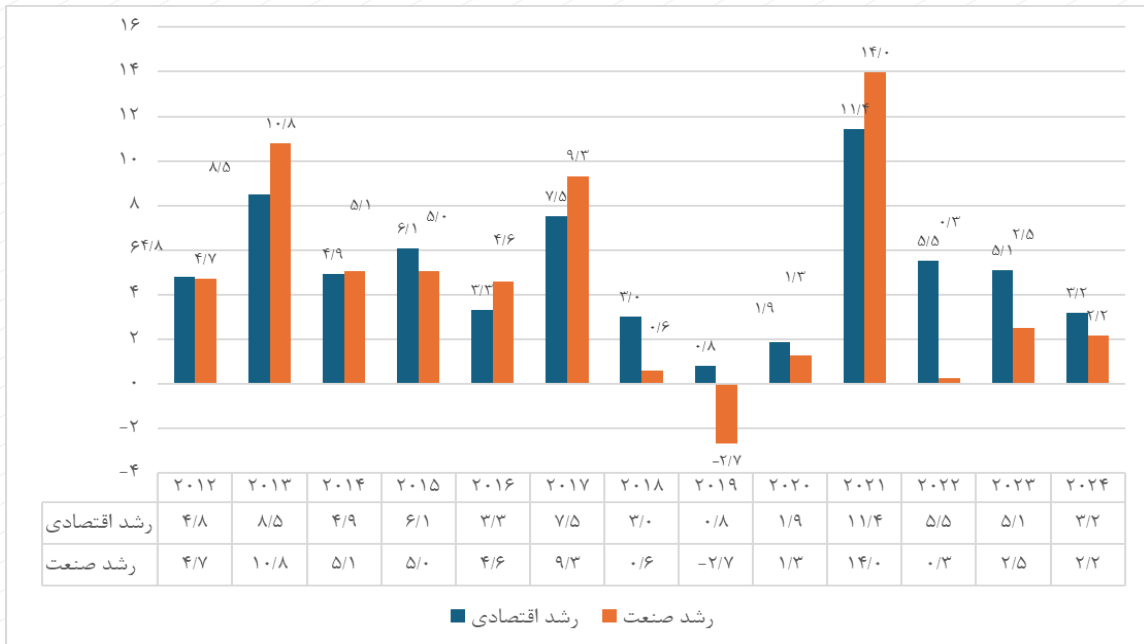
۱-۱. روند رشد اقتصاد و بخش صنعت

نمودار (۱) روند رشد ارزش افزوده کل اقتصاد و رشد تولیدات صنعتی ترکیه را در دوره ۲۰۱۲-۲۰۲۴ نشان می‌دهد. این نمودار تصویری روشن از نوسانات و جهش‌های صنعتی ارائه می‌کند و ارتباط سیاست‌های حمایتی دولت با عملکرد بخش صنعت را برجسته می‌سازد، به‌گونه‌ای که نقاط اوج سال‌های ۲۰۱۳ (۱۰٫۸٪ رشد صنعتی)، ۲۰۱۷ (۹٫۳٪) و ۲۰۲۱ (۱۴٪) نشان‌دهنده اثر مستقیم تسهیلات مالی، اعتبارات هدفمند و سیاست‌های تشویقی صادرات بر پویایی تولید صنعتی است (بانک جهانی، ۲۰۲۴).

1. World Bank. (2024). Turkey Economic Monitor: On the Right Track. Washington, D.C.: World Bank Group: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099458505312431939/pdf/IDU192f13edf11627147e918f3c10886dbf7d0f1.pdf>



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی



منبع: بانک جهانی

نمودار ۱. رشد اقتصادی و رشد بخش صنعت ترکیه (درصد)

ترکیه موفق شد حتی در شرایط بحران‌های مالی جهانی، رکود کووید-۱۹ و تورم مزمن، به‌طور مستمر رشد اقتصادی مثبت را حفظ کند. میانگین رشد در اغلب سال‌ها بیش از ۴ درصد بود و در سال‌هایی نظیر ۲۰۱۷ و ۲۰۲۱، این رقم به ۷.۵٪ و ۱۱.۴٪ رسید که رشدی چشمگیر و کم‌نظیر در میان اقتصادهای نوظهور است. این موفقیت تا حد زیادی ناشی از سیاست‌های تسهیلی پولی و مالی هدفمند، حمایت از تولید داخلی و هدایت اعتبارات به بخش‌های مولد بود. ترکیه با حمایت از SMEها، ارائه تسهیلات بانکی و خطوط تنزیل مجدد ارزی برای واحدهای تولیدی و تشویق صادرات، تقاضای داخلی و تولید را در سطح مناسبی حفظ کرد.^۱ برخلاف بسیاری از کشورها که در شرایط رکودی به ریاضت اقتصادی روی می‌آورند، ترکیه مسیر «حفظ رشد با ابزارهای حمایتی» را در پیش گرفت. از سوی دیگر، سیاست‌گذاران ترکیه از ظرفیت بالای بازار مصرف داخلی بهره‌برداری کردند. ترکیب جوان جمعیت (میانگین سنی ۳۳٫۵ سال در سال ۲۰۲۳)، ارتقای زیرساخت‌های ارتباطی و مالی (سرمایه‌گذاری کلان در فیبرنوری، بنادر و حمل‌ونقل بین‌المللی طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۱) و حمایت از مصرف‌کنندگان از طریق یارانه انرژی^۲ و دستمزد، به حفظ پویایی اقتصاد کمک کرد.^۳ در مجموع، ترکیه نشان داد که می‌توان در فضای تورمی نیز رشد مثبت را با سیاست‌گذاری منعطف و هم‌راستا با نیاز بازار، حفظ کرد. در نتیجه، روند رشد اقتصادی

1. OECD Economic Surveys: Türkiye, 2023.

۲. در ترکیه برخلاف ایران یارانه انرژی مستقیم و فراگیر نیست، بلکه یارانه‌ها هدفمند و موقتی هستند. معمولاً در بحران‌های انرژی جهانی یا نوسانات ارزی شدید (مثل ۲۰۲۲) به صورت تخفیف مالیاتی، بازپرداخت بخشی از قبوض خانوارهای کم‌درآمد یا کمک هزینه به برخی صنایع انرژی بر اعمال می‌شود.

3. IMF Article IV 2024؛ UNCTAD World Investment Report 2024





ترکیه در سال‌های اخیر نشان‌دهنده ثبات نسبی با نوسانات قابل توجه در برخی سال‌هاست. میانگین رشد سالانه معادل ۵٫۱٪ بوده و علی‌رغم شوک‌های خارجی و بحران‌های مالی جهانی، اقتصاد ترکیه توانسته عمدتاً مسیر رشد مثبت را حفظ کند (گزارش اداره آمار ترکیه (تورک‌ست)).

شایان ذکر است در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۲، اگرچه رشد اقتصادی و رشد صنعتی ترکیه کاهش یافته است، اما کاهش رشد صنعتی بسیار شدیدتر بوده است.^۲ این امر نشان می‌دهد که شکوفایی بخش صنعت، علاوه بر سیاست‌های ارزی، اعتباری و دستمزدی هدفمند، نیازمند هماهنگی در بستر کلان اقتصادی باثبات است. در سال ۲۰۱۹، رشد اقتصادی ترکیه به ۰٫۸ درصد و رشد بخش صنعت به منفی ۲٫۷ درصد رسید که نتیجه ترکیب چند رخداد داخلی و خارجی بود: افت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (از ۱۲٫۵ میلیارد دلار به ۹٫۵ میلیارد دلار نسبت به سال قبل) باعث شد سرمایه لازم برای نوسازی و افزایش ظرفیت صنعتی فراهم نشود. سیاست‌های نرخ بهره بالا (۲۲٫۵٪) که برای مهار تورم و تثبیت لیر اجرا شد، عملاً هزینه تأمین مالی را برای صنایع افزایش داد و دسترسی به تسهیلات را محدود کرد. همچنین تراز تجاری مثبت در این سال (۲۲٫۵ میلیارد دلار)، عمدتاً ناشی از افت واردات (به دلیل رکود تقاضا و گرانی ارز) و نه رشد صادرات صنعتی بود که نشان می‌دهد کاهش فعالیت صنعتی نقش اصلی در کاهش واردات داشته است. در نتیجه، سال ۲۰۱۹ نمونه‌ای بود که سیاست پولی انقباضی شدید برای مهار بحران ارزی همراه با شوک هزینه‌های تولید (افزایش قیمت وارداتی ماشین‌آلات و تجهیزات، مواد خام و انرژی به دلیل سقوط ارزش لیر و افزایش قیمت‌های جهانی)، به رکود صنعتی منجر شد.

همچنین در سال ۲۰۲۲ با وجود رشد اقتصادی ۵٫۵٪، رشد صنعتی ترکیه افت محسوسی داشت؛ تورم بی‌سابقه (۷۲٫۳٪) باعث جهش هزینه مواد اولیه و دستمزدها (افزایش ۶۰٪)، بدون رشد متناسب در بهره‌وری شد. کاهش ارزش پول ملی، (۱۶٫۶ لیر به ازای دلار) هزینه واردات تجهیزات و مواد اولیه را به شدت افزایش داد و حاشیه سود تولیدکنندگان را کاهش داد. در واکنش به این چالش‌ها، دولت ترکیه برای مدیریت جریان ارز و حمایت از صنایع کلیدی، محدودیت‌هایی بر دسترسی به ارز اعمال کرد^۳ و از سیاست‌های مالی و گمرکی برای کاهش هزینه‌های واردات در صنایع حیاتی استفاده نمود. این اقدامات، مانند معافیت‌های مالیاتی و گمرکی برای واردات مواد اولیه و ماشین‌آلات، به جای تخصیص ارز ارزان‌تر، با هدف مصون نگه داشتن تولیدکنندگان از کمبود مواد خام و حفظ ثبات تولید اجرا شدند.^۴

1. TurkStat: Industrial Production and Demographics :<https://data.tuik.gov.tr>

2. Bank Audi Group Research Department. (2019, December)

۳. این محدودیت‌ها شامل الزام صادرکنندگان به فروش بخشی از ارز حاصل از صادرات خود به بانک مرکزی می‌شود. این سیاست‌ها دسترسی به ارز را برای واردکنندگان سخت‌تر می‌کنند، اما به معنی تخصیص ارز ارزان‌تر نیستند.

4. Republic of Türkiye: 2024 Article IV Consultation.

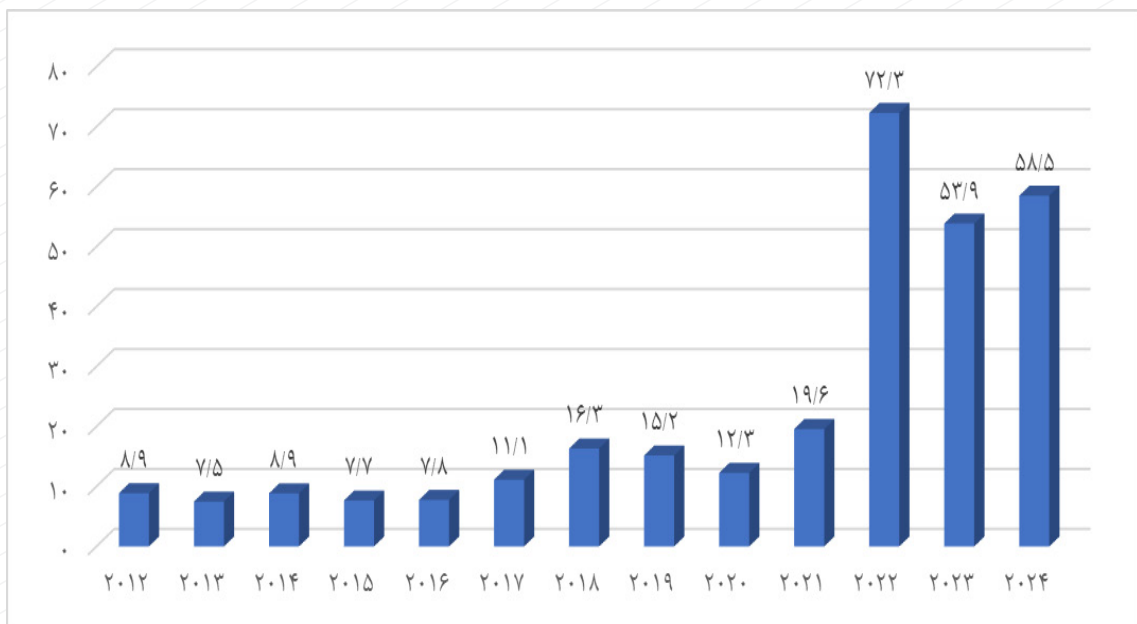


تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

به طور خلاصه، برنامه‌هایی نظیر «ساخت ترکیه» در سال ۲۰۱۹ و توسعه خوشه‌های صنعتی و فناوری در فاصله سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۲، مزیت رقابتی تولید ترکیه را در بازارهای منطقه‌ای به طور محسوسی افزایش داد^۲. مهم‌تر از همه، ارتقای مداوم زیرساخت‌های لجستیکی و صنعتی - از جمله گسترش بنادر دریای مدیترانه و دریای اژه و ایجاد یا توسعه مناطق آزاد از سال ۲۰۱۴ به بعد، مانند منطقه آزاد مرسین و بندر فیلیوس - نقش مهمی در کاهش هزینه‌های تولید و صادرات ایفا کرده است^۳. این روند، مسیر صنعتی‌سازی ترکیه در سال‌های ۲۰۱۲ تا اوایل ۲۰۲۰ را به‌عنوان موتور اصلی رشد غیرنفتی و پایدار تأیید می‌کند^۴.

۲-۱. نرخ تورم و نوسان آن

نمودار (۲) روند تغییرات نرخ تورم ترکیه در سال‌های اخیر را نشان می‌دهد. این نمودار نوسانات شدید نرخ تورم را طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ به تصویر می‌کشد.



منبع: بانک جهانی

نمودار ۲. نرخ تورم ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ (درصد)

1. Made in Turkey
2. OECD - Economic Surveys: Türkiye 2023.
3. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Filyos_Valley_Project?utm_source=chatgpt.com
4. World bank, 2024.



علیرغم جهش‌های تورمی، ترکیه از جمله کشورهای است که با بهره‌گیری از ابزارهای غیررایج^۱ و سیاست‌گذاری پویا، توانست از تبدیل تورم به بحران فراگیر اجتماعی و اقتصادی جلوگیری کند. در بازه زمانی ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱، دولت ترکیه با هدف جلوگیری از رکود، نرخ بهره را کاهش داد؛ به طوری که نرخ بهره از ۲۴ درصد در سال ۲۰۱۸ به حدود ۱۱٫۱ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یافت، اما از سال ۲۰۲۲ به بعد، در واکنش به تشدید تورم، بانک مرکزی ترکیه سیاست خود را معکوس کرد و نرخ بهره را به طور پیوسته افزایش داد؛ تا جایی که متوسط نرخ بهره در سال ۲۰۲۴ به ۴۸٫۶ درصد رسید. این تغییرات نشان‌دهنده استفاده ترکیه از سیاست پولی به صورت پویا و متناسب با شرایط زمانی بوده است. نکته جالب توجه دیگر آن است که دولت ترکیه در دوره ۲۰۲۱-۲۰۲۳ هنگام افزایش تورم و کاهش ارزش لیر، در کنار افزایش تدریجی نرخ بهره (به ویژه از ژوئن ۲۰۲۳ با انتصاب تیم اقتصادی جدید)، اقداماتی مانند یارانه‌های انرژی (بلومبرگ، ۱۷ اکتبر ۲۰۲۲ - اختصاص ۳۲ میلیارد دلار یارانه انرژی در سال انتخاباتی ۲۰۲۳)، اصلاح تعرفه‌های وارداتی برای کالاهای اساسی و افزایش قابل توجه حداقل دستمزد را به کار گرفت تا فشار معیشتی را مهار کند.^۲ افزایش دستمزدها و بسته‌های حمایتی، به ویژه برای اقشار آسیب‌پذیر، در مهار آثار اجتماعی تورم مؤثر بود. دولت هم‌زمان با سیاست‌های پولی سهل‌گیرانه، به جذب ارز از طریق ابزارهایی مانند سپرده‌گذاری ارزی و اعطای تابعیت در برابر سرمایه‌گذاری پرداخت تا تقاضای ارز کنترل شود. همچنین، ترکیه در دو مقطع بحرانی (نخست در بحران ارزی اوت ۲۰۱۸ و سپس در دوره افزایش تورم و تضعیف لیر در ۲۰۲۱-۲۰۲۳) با روایت رسانه‌ای و موضع‌گیری منسجم سیاسی (تأکید دولت بر «برنامه اقتصادی جدید» و تضمین ثبات لیر) توانست اعتماد نسبی مصرف‌کنندگان را در برابر شوک‌های قیمتی حفظ کند.

بر این اساس، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که در شرایط تورمی، اتکای صرف به سیاست‌های کلاسیک انقباضی (یعنی تنها افزایش نرخ بهره و محدود کردن نقدینگی) می‌تواند پیامدهای اجتماعی و اقتصادی پرهزینه‌ای داشته باشد؛ از جمله افزایش بیکاری، کاهش قدرت خرید خانوارها، افت سرمایه‌گذاری و احتمال بروز ناآرامی‌های اجتماعی. ترکیه با رویکرد کل‌نگر و بهره‌گیری از ترکیبی از سیاست‌های پولی، مالی و حمایتی (مانند یارانه انرژی، اصلاح تعرفه‌های وارداتی و افزایش دستمزدها در ۲۰۲۲-۲۰۲۳) الگویی متفاوت از مدیریت بحران تورمی ارائه داد که می‌تواند برای کشورهای با ساختار اقتصادی مشابه الهام‌بخش باشد. در بخش‌های بعدی تحلیل عمیق واکاوی این سیاست‌ها برای اقتباس درس‌های سیاستی آورده شده است.

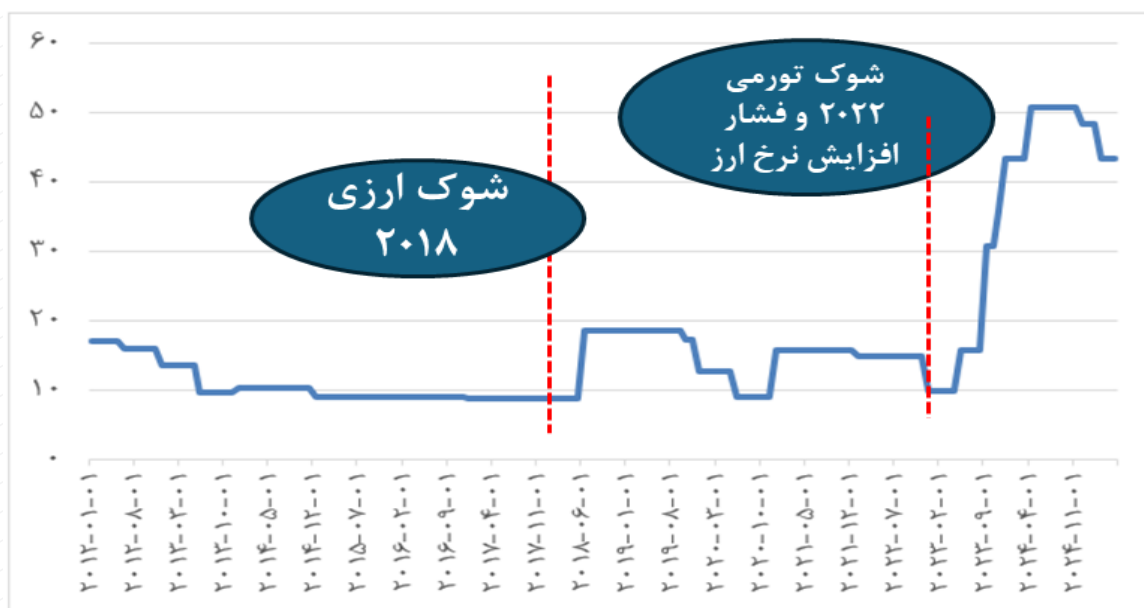
۱. در اقتصاد، سیاست‌های رایج (Conventional Monetary Policy) به ابزارهایی گفته می‌شود که توسط بانک‌های مرکزی برای کنترل تورم و ثبات اقتصادی استفاده می‌شود. این ابزارها عمدتاً شامل تغییر نرخ بهره و عملیات بازار باز (خرید و فروش اوراق قرضه دولتی) هستند. هدف این ابزارها تأثیرگذاری بر حجم پول در گردش و هزینه‌های استقراض است. در مقابل، سیاست‌های غیررایج (Unconventional Monetary Policy) به مجموعه‌ای از ابزارها و اقدامات اطلاق می‌شود که خارج از چارچوب سنتی عمل می‌کنند، به ویژه زمانی که ابزارهای مرسوم کارایی خود را از دست داده‌اند یا شرایط اقتصادی خاصی حاکم است. در سال‌های اخیر، دولت و بانک مرکزی ترکیه به جای افزایش نرخ بهره برای مبارزه با تورم (که سیاست مرسوم است)، از ابزارهایی مانند تسهیلات بانکی ارزان‌علی‌رغم تورم، سیاست‌های کنترل ارز و جریان سرمایه و... استفاده کرد.

2. Bloomberg : Energy Subsidies Context: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-17/erdogan-sees-32-billion-energy-subsidies-in-2023-election-year>



۱-۳. نرخ بهره و سیاست‌های پولی

نمودار (۳) روند تغییرات نرخ بهره ترکیه در دوره ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ را نشان می‌دهد. این نمودار تغییرات شدید و نوسانات سیاست پولی ترکیه را در پاسخ به شوک‌های داخلی و خارجی، به‌ویژه تورم و بحران‌های ارزی، به تصویر می‌کشد. افزایش‌های ناگهانی و کاهش‌های متعاقب نرخ بهره نشان‌دهنده استفاده پویا و تطبیقی بانک مرکزی ترکیه از ابزارهای پولی برای حفظ تعادل میان رشد اقتصادی و ثبات قیمتی است.



منبع: بانک مرکزی فدرال رزرو سنت لوئیس - داده‌های اقتصادی (FRED)

نمودار ۳. نرخ بهره ترکیه (درصد)

افزایش نرخ بهره در سال ۲۰۲۳ ناشی از تلاش بانک مرکزی برای کنترل تورم بالا در سال ۲۰۲۲ بود. پس از رشد شتابان تورم، دولت و بانک مرکزی با افزایش سریع نرخ بهره سعی کردند انتظارات تورمی را مدیریت کرده و فشار بر کاهش ارزش پول ملی را تعدیل کنند.

جدول (۱) میانگین نرخ بهره فصلی ترکیه در بازه ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ را ارائه می‌کند. این جدول نشان می‌دهد که ترکیه چگونه از نرخ‌های پایین و باثبات در سال‌های ابتدایی، به افزایش شدید در واکنش به بحران‌های ارزی و تورمی و سپس کاهش مجدد برای تحریک رشد، حرکت کرده است.^۱ همچنین این جدول تصویری روشن از سیاست‌های موقت و متغیر نرخ بهره فراهم می‌کند که تحلیل تطبیقی دوره‌های مختلف را ممکن می‌سازد.

۱. نرخ بهره سیاستی ترکیه در بیشتر دوره ۲۰۱۲-۲۰۱۷ نسبتاً باثبات بود. بحران ارزی ۲۰۱۸ باعث افزایش شدید نرخ بهره برای مهار خروج سرمایه شد. در دوره ۲۰۲۰-۲۰۲۱، بانک مرکزی با کاهش نرخ بهره به دنبال تحریک رشد اقتصادی در چپ‌بوجه کووید-۱۹ بود. اما با شتاب گرفتن تورم و بی‌ثباتی ارزی در ۲۰۲۲-۲۰۲۳، تیم اقتصادی جدید از نیمه ۲۰۲۳ سیاست پولی انقباضی شدید را در پیش گرفت و نرخ بهره را به کریدور ۴۵-۵۰ درصد در اوایل ۲۰۲۴ رساند. این تغییر جهت نشان‌دهنده پایداری کلی سیاست پولی در هدف کنترل تورم، حتی با تغییر سطح نرخ بهره، بوده است.



جدول ۱. نرخ بهره ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۲۴

سال	نرخ تورم	متوسط سالانه نرخ بهره	توضیح نوسانات نرخ بهره
۲۰۱۲	۸٫۹	۵٫۷۵	نرخ پایین و باثبات
۲۰۱۳	۷٫۵	۴٫۵	کاهش با هدف تحریک رشد
۲۰۱۴	۸٫۹	۱۰٫۲	افزایش فوری در واکنش به کاهش ارزش لیر
۲۰۱۵	۷٫۷	۹	ثبات نسبی
۲۰۱۶	۷٫۸	۸٫۹	روند کاهشی
۲۰۱۷	۱۱٫۱	۸٫۸	بدون تغییر عمده
۲۰۱۸	۱۶٫۳	۲۴	جهش شدید به دلیل بحران ارزی
۲۰۱۹	۱۵٫۲	۱۲	آغاز سیاست‌های کاهش نرخ بهره (از ۲۴ درصد تا ۱۲ درصد)
۲۰۲۰	۱۲٫۳	۱۲٫۲	افزایش اندک در نیمه دوم سال
۲۰۲۱	۱۹٫۶	۱۱٫۱	ابتدا افزایش نرخ بهره در پاسخ به افزایش نرخ ارز، سپس تغییر جهت و کاهش نرخ بهره برای تحریک رشد اقتصادی
۲۰۲۲	۷۲٫۳	۱۴٫۳	شروع روند انقباضی (بازگشت به سیاست‌های انقباضی)
۲۰۲۳	۵۳٫۹	۲۰٫۲	افزایش سریع در دولت جدید
۲۰۲۴	۵۸٫۵	۴۸٫۶	افزایش در نیمه اول سال و سپس کاهش با هدف تثبیت رویه

 منابع: سایت داده‌های اقتصادی کشورها (Country Economy) و بانک مرکزی جمهوری ترکیه (TCMB)^۱

نکته مهم آن است که برخلاف سیاست‌های پولی کلاسیک که عموماً به افزایش نرخ بهره در برابر تورم بسنده می‌کنند، ترکیه در اغلب سال‌های اخیر، سیاستی متفاوت اتخاذ کرد. به‌ویژه در سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۱، دولت ترکیه نرخ بهره را کاهش داد تا از رکود جلوگیری کند و انگیزه‌های تولید، مصرف و سرمایه‌گذاری را افزایش دهد. این سیاست باعث شد رشد اقتصادی ترکیه در شرایط همه‌گیری کرونا و تورم جهانی مثبت باقی بماند (اگرچه تحلیلگران معتقدند که کاهش نرخ بهره در سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ به تورم سال ۲۰۲۳ منجر شد و اعتراض به این سیاست شدت گرفت به گونه‌ایکه منجر به تغییر رئیس بانک مرکزی شد).

همچنین، بانک مرکزی ترکیه توانست در برخی مقاطع با افزایش موقت نرخ بهره، انتظارات تورمی را مدیریت کند (در اوت ۲۰۱۸ (بحران ارزی) با افزایش شدید نرخ بهره از ۱۷٫۷۵ درصد به ۲۴ درصد و سپس در ژوئن و سپتامبر ۲۰۲۳ با آغاز سیاست انقباضی جدید و افزایش تدریجی نرخ بهره به ۳۰ درصد، و در اوایل ۲۰۲۴ با رساندن نرخ بهره به ۵۰ درصد). تغییر سریع ابزارهای

 1. <https://countryeconomy.com> and <https://www.tcmb.gov.tr>

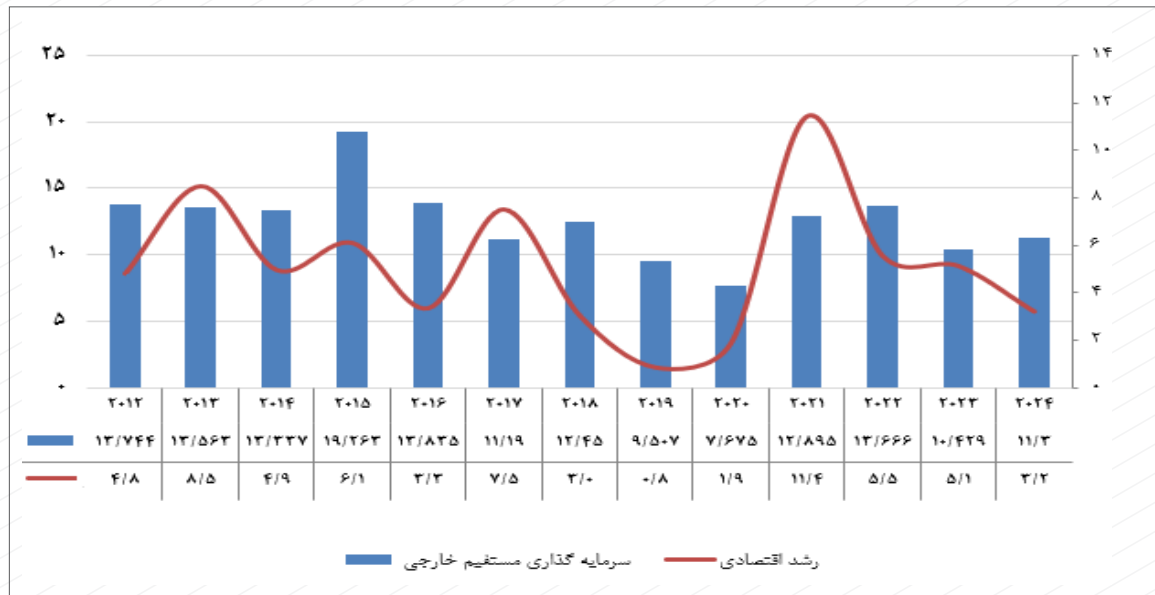


تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

سیاستی و تطبیق با شرایط، یکی از وجوه مهم حکمرانی اقتصادی ترکیه بوده است. تغییرات شدید در نرخ بهره نشان‌دهنده نوسانات سیاست پولی است. میانگین سالانه نرخ بهره در سال ۲۰۲۴ با هدف کنترل تورم به سطح ۴۸٫۶ درصد افزایش یافت. همچنین، دولت ترکیه برای جبران فشارهای تورمی، مجموعه‌ای از ابزارهای مکمل را به کار گرفت. از جمله این اقدامات، راه‌اندازی «حساب‌های سپرده‌گذاری ارزی تضمین‌شده» در دسامبر ۲۰۲۱ بود که در آن دولت متعهد شد اگر ارزش لیر در برابر ارزهای معتبر کاهش یابد، مابه‌التفاوت آن را به سپرده‌گذاران پرداخت کند.^۱ این سیاست با هدف کاهش تقاضا برای خرید ارز و تثبیت انتظارات بازار اجرایی شد.^۲ در کنار آن، کنترل نقدینگی نیز از مسیرهایی مانند افزایش نرخ ذخیره قانونی بانک‌ها (مارس ۲۰۲۲)، محدودیت در اعطای تسهیلات مصرفی و انتشار اوراق خزانه با نرخ متغیر انجام شد تا از رشد افسارگسیخته نقدینگی جلوگیری شود. ترکیه با استفاده ترکیبی از این ابزارها نشان داد که می‌توان نرخ بهره را نه صرفاً ابزاری برای مهار تورم، بلکه به‌عنوان یک ابزار منعطف در جهت تعادل میان رشد اقتصادی و ثبات پولی به کار گرفت.^۳ تحلیل کامل سیاست‌های پولی و درس‌های آن برای ایران در بخش‌های بعدی آمده است.

۱-۴. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)

نمودار (۴) روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در ترکیه را در سال‌های اخیر نشان می‌دهد. این نمودار نشان می‌دهد که چگونه دولت ترکیه با سیاست‌های اقتصادی مناسب توانسته سرمایه‌گذاری خارجی را جذب کند و نقش مهمی در تقویت رشد و توسعه بخش‌های تولیدی ایفا نماید.



منبع: بانک جهانی

نمودار ۴. رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ترکیه (میلیارد دلار)

۱. بانک مرکزی ترکیه اجرای طرح حساب‌های سپرده با حمایت ارزی (KKM) از دسامبر ۲۰۲۱ آغاز کرد و در اگوست ۲۰۲۵ پایان داد.

۲. TCMB Press Release 2021

۳. World Bank TEM 2024؛ OECD Surveys 2023.





تحلیل داده‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) ترکیه در نمودار (۴) بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ نشان می‌دهد که ثبات سیاسی و نهادی، سیاست‌های پولی و ارزی پایدار (خط‌مشی‌ها دارای چارچوب کلی، جهت مشخص، تعهد به هدف‌هایی مثل تورم، محافظت در برابر شوک‌های ارزی بوده‌اند)، عوامل کلیدی در جذب و حفظ FDI هستند. اوج جذب FDI در سال ۲۰۱۵ با ثبات نسبی و چشم‌انداز اقتصادی مثبت هم‌زمان بود، در حالی که رویدادهایی مانند کودتای ۲۰۱۶ و نوسانات ارزی از ۲۰۱۷ به بعد، کاهش چشمگیری در FDI به همراه داشتند. این روند به وضوح نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاران خارجی به دنبال محیطی با ثبات، شفاف و قابل پیش‌بینی هستند که ریسک‌های سیاسی و اقتصادی را به حداقل برساند. با این حال، ترکیه نشان داده که می‌تواند با سیاست‌های هدفمند، تا حدی اثرات بی‌ثباتی را مهار کند. مشوق‌های صنعتی و سرمایه‌گذاری، مانند توسعه و ارتقاء مناطق ویژه اقتصادی و مناطق آزاد صنعتی مانند منطقه آزاد مرسین^۲، منطقه آزاد اژه^۳ و منطقه آزاد فیلوس^۴ و ارائه معافیت‌های مالیاتی و یارانه‌های سرمایه‌ای در قالب برنامه‌های سرمایه‌گذاری استراتژیک^۵ که از ۲۰۱۲ به بعد به‌روزرسانی شدند. به همراه ابزارهای نوآورانه‌ای مانند KKM (سپرده‌های ارزی محافظت شده)^۶ در سال ۲۰۲۲، توانستند از سقوط شدیدتر FDI جلوگیری کنند. این اقدامات، به ویژه در دوره‌های رشد اقتصادی بالا (مانند ۲۰۲۱)، به بازگشت نسبی اعتماد سرمایه‌گذاران کمک کردند، حتی اگر چالش‌های بلندمدت مربوط به تورم و ثبات نهادی همچنان پابرجا باشند. به طور خلاصه، در حالی که رشد اقتصادی و زیرساخت‌ها جذابیت ایجاد می‌کنند، پایداری و پیش‌بینی‌پذیری سیاست‌گذاری، عامل تعیین‌کننده‌تری در جذب سرمایه‌گذاری خارجی بلندمدت به شمار می‌رود.^۷

یکی از اقدامات کلیدی دولت ترکیه، هم‌راستاسازی قوانین سرمایه‌گذاری با استانداردهای بین‌المللی و حذف موانع بوروکراتیک بود (مانند ایجاد دفتر سرمایه‌گذاری ریاست جمهوری ترکیه^۸ به‌عنوان جانشین

۱. سیاست پولی-ارزی پایدار به این معناست که خط‌مشی‌ها دارای چارچوب کلی، جهت مشخص، تعهد به هدف‌هایی مثل تورم، محافظت در برابر شوک‌های ارزی بوده‌اند، نه اینکه نرخ بهره همیشه بالا یا ثابت بوده است. در ترکیه سیاست نرخ بهره از اواخر سال ۲۰۱۹ تا نیمه ۲۰۲۳ پایین بوده برای تحریک رشد؛ اما وقتی تورم و نوسانات ارزی بالا رفته‌اند، از میانه ۲۰۲۳ به بعد نرخ بهره به‌صورت قوی افزایش یافته است. این تغییر جهت نشان‌دهنده انعطاف در سیاست است، ولی جهت کلی تلاش برای حفظ کنترل تورم و ثبات ارز بوده است. بنابراین «پایداری» به معنی این نبوده که سیاست‌ها تغییر نکرده‌اند، بلکه به معنی این است که سیاستگذار توانسته جهت سیاست‌ها را حفظ کند، تعهد داشته باشد، وقتی لازم است تغییر تطبیقی ایجاد کند، نه بی‌ثباتی کامل یا آشفتگی ممتد.

2. Mersin Free Zone

3. Aegean Free Zone

4. Filyos Free Zone

5. Strategic Investment Incentives Program

۶. ابزار نوآورانه KKM (Kur Korumalı Mevduat) ابزاری غیررایج بود که ترکیه در بحران ارزی ۲۰۲۱ به کار گرفت تا با تضمین ارزش لیر، از بی‌ثباتی مالی جلوگیری کند؛ اما هزینه‌های بودجه‌ای و ریسک‌های جانبی آن باعث شد از ۲۰۲۳ به بعد به‌تدریج کاهش یابد. در ایران نیز ابزارهایی مشابهی مانند اوراق گواهی سپرده ارزی و سپرده تخصیص ارز در سال ۲۰۲۲ طراحی شد اما به دلیل محدود و موقت بودن آن‌ها و تغییرات متعدد قوانین و بخشنامه‌های مرتبط با آن، در شرایط جهش نرخ ارز اعتماد عمومی به چنین ابزارهایی کاهش یافت. اخیراً (مرداد ۱۴۰۴) نیز بخشنامه‌ای صادر شده است که سپرده‌های ارزی اشخاص می‌توانند به عنوان وثیقه برای دریافت تسهیلات تولیدی استفاده شوند و در تسویه، اصل و سود سپرده باید به همان ارز پرداخت شود. این سیاست هنوز در مرحله آزمایشی و اجرای محدود است.

7. UNCTAD World Investment Report (2024).

8. Presidency of the Republic of Türkiye Investment Office



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

آژانس حمایت و ارتقای سرمایه‌گذاری^۱ در سال ۲۰۱۸. این نهاد وظیفه کاهش تشریفات اداری، ارائه مشاوره و پشتیبانی یکپارچه به سرمایه‌گذاران خارجی، توسعه پرتال‌های دیجیتال و خدمات پنجره‌ی واحد در سال ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲ برای ثبت شرکت و صدور مجوز را برعهده گرفت که باعث شد روند ثبت شرکت، انتقال سود و دسترسی به تأمین مالی بین‌المللی در این کشور تسهیل شود.

همچنین، ترکیه با استفاده از «مشوق‌های هوشمند» از جمله معافیت‌های مالیاتی هدفمند برای صنایع صادرات محور^۲، اعطای زمین صنعتی ارزان^۳، تخصیص یارانه بیمه‌های اجتماعی برای نیروی کار^۴ و اعطای تابعیت در ازای سرمایه‌گذاری^۵، فضای جذاب‌تری برای سرمایه‌گذاری ایجاد کرد^۶. علاوه بر این، تمرکز استراتژیک بر توسعه صنایعی با ظرفیت صادرات بالا مانند خودروسازی، صنایع دفاعی، نساجی و الکترونیک موجب شد تا FDI به جای تمرکز بر بخش‌های سوداگرایانه، وارد بخش‌های مولد شود. در نتیجه، جریان ورودی سرمایه مستقیم خارجی در ترکیه در سال‌های اخیر - با وجود بحران‌های سیاسی و ارزی - از پایداری نسبی برخوردار بوده است.

با این وجود، این تجربه برای ایران به‌سادگی قابل تعمیم نیست. واقعیت آن است که تحریم‌های مالی، بانکی و سرمایه‌گذاری علیه ایران، مانعی جدی و فراساختاری برای جذب FDI ایجاد کرده‌اند. برخلاف ترکیه که در بستر روابط بین‌الملل فعال، مسیرهای سرمایه‌گذاری خود را حفظ کرده، ایران حتی در صورت اصلاحات داخلی و نهادی، بدون کاهش ریسک‌های سیاسی و گشایش در دیپلماسی اقتصادی، نمی‌تواند به جذب پایدار FDI امیدوار باشد.

حتی در صورت وقوع پیشرفت‌های اندک در دیپلماسی نیز ایران می‌تواند با تمرکز بر سرمایه‌گذاری منطقه‌ای، شرکای آسیایی، قراردادهای BOT^۷ (سرمایه‌گذار پروژه‌ای را می‌سازد، در مدت معینی بهره‌برداری می‌کند و سپس به مالک (معمولاً دولت) واگذار می‌کند) و EPCF^۸ (علاوه بر اجرا، تأمین مالی پروژه نیز بر عهده پیمانکار یا سرمایه‌گذار است) و ابزارهای ضمانتی داخلی (صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری خارجی، ضمانت بازپرداخت ارزی و...)، بخشی از سرمایه‌های تولیدمحور را فعال کند.

1. ISPAT

۲. معافیت مالیات بر درآمد و مالیات بر ارزش افزوده برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد (قابل استفاده در مناطق مرسین، اژه و فیلیوس)؛ و کاهش نرخ مالیات بر شرکت‌ها برای پروژه‌های دارای «گواهی مشوق سرمایه‌گذاری استراتژیک» (Strategic Investment Incentive Certificate).

۳. اعطای زمین صنعتی ارزان: در قالب قانون مناطق سازمان‌یافته صنعتی (Organized Industrial Zones Law)، به‌ویژه در سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۱.

۴. دولت بخشی از سهم کارفرما در بیمه‌های اجتماعی را برای کارگران شاغل در پروژه‌های سرمایه‌گذاری بزرگ پرداخت می‌کند (برنامه SGK Premium Support، به‌ویژه بعد از اصلاحات ۲۰۱۲-۲۰۱۶).

۵. اعطای تابعیت در ازای سرمایه‌گذاری: از ۲۰۱۷ به بعد، با حداقل سرمایه‌گذاری ۲۵۰ هزار دلار (بعداً به ۴۰۰ هزار دلار افزایش یافت) سرمایه‌گذاران خارجی واجد شرایط دریافت تابعیت ترکیه شدند.

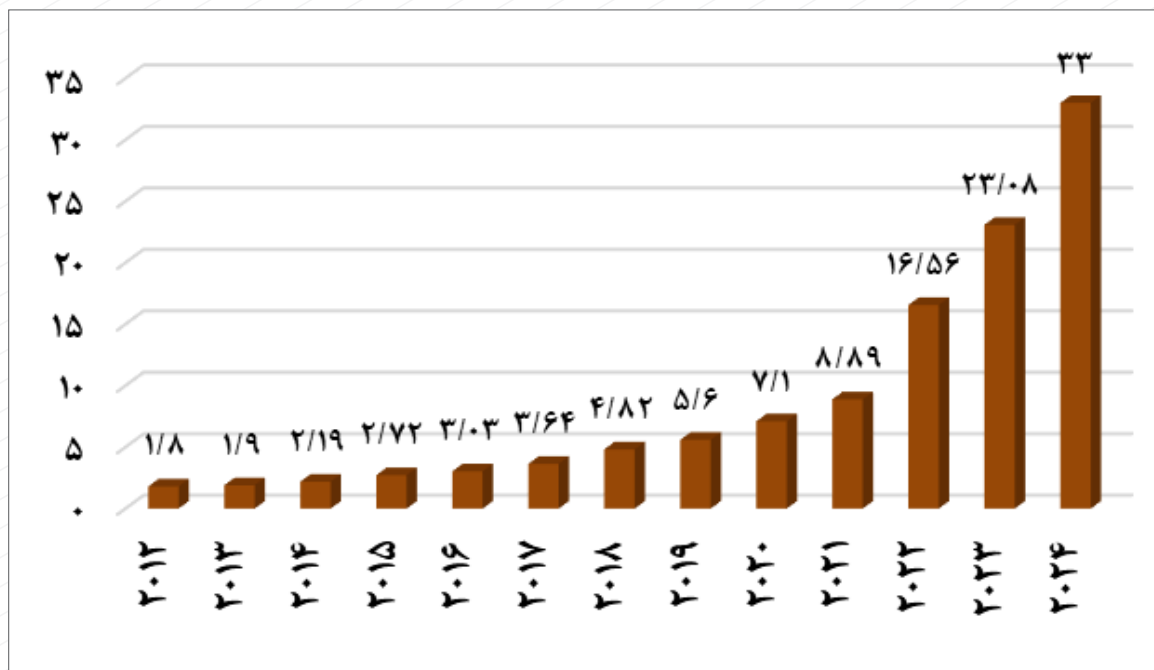
6. <https://www.invest.gov.tr>

7. Build-Operate-Transfer

8. Engineering-Procurement-Construction-Financing

۵-۱. نرخ ارز و تضعیف لیر

نمودار (۵) روند نرخ ارز ترکیه را طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴، نشان می‌دهد.



منبع: بانک مرکزی فدرال رزرو سنت لوئیس - پایگاه داده‌های اقتصادی (FRED)^۱

نمودار ۵. میانگین نرخ ارز (لیر به ازای هر دلار)

نوسانات نرخ ارز (از ۱.۸ لیر به ازای هر دلار در سال ۲۰۱۲ به بیش از ۳۰ لیر به ازای هر دلار در سال ۲۰۲۴) می‌توانست برای بسیاری از کشورها بحرانی غیرقابل کنترل باشد، اما ترکیه این تضعیف تدریجی را به فرصتی برای تقویت صادرات، جذب توریست و سرمایه خارجی تبدیل کرد. شایان ذکر است، درآمد گردشگری از حدود ۲۹ میلیارد دلار به ۶۱٫۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ افزایش یافته است؛ به گونه‌ای که نقشی کلیدی در جبران تراز پرداخت‌ها و پشتیبانی از ارز ترکیه ایفا کرده است.

دولت ترکیه از طریق سیاست ارزی مدیریت شده، اجازه داد لیر در برابر دلار تضعیف شود، اما با مداخله محدود و هدفمند از جهش‌های مخرب جلوگیری کرد. همچنین با ابزارهایی مانند حساب‌های سپرده‌گذاری ارزی با تضمین دولتی و تشویق تسعیر ارز صادرات به لیر، در مهار انتظارات نقش ایفا کرد.

مهم‌تر از همه، دولت با روایت مثبت «رقابتی‌تر شدن اقتصاد» در نتیجه تضعیف لیر، فضای روانی جامعه و بازار را مدیریت کرد. سیاست‌گذاران نشان دادند که حتی یک ضعف ساختاری (افت ارزش پول ملی) را می‌توان به ابزاری برای رشد صادرات، جذب سرمایه و تحریک گردشگری تبدیل کرد. این تصویرسازی در

1. <https://fred.stlouisfed.org/>

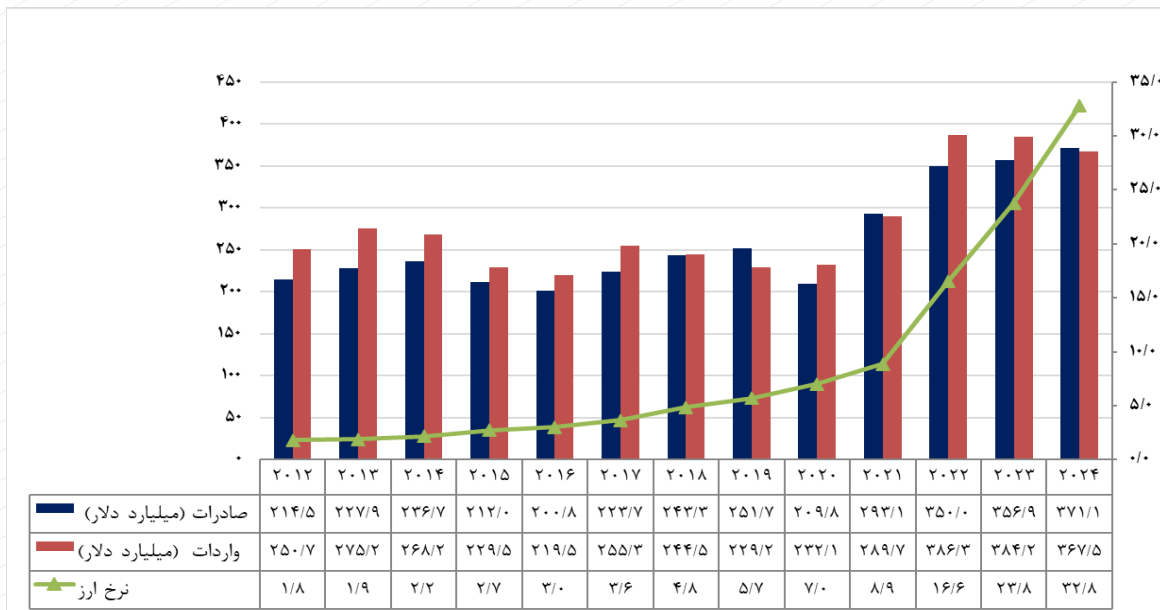


تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

رسانه‌ها، بدنه دولت و نهادهای سیاست‌گذار هماهنگ بازتاب یافت و به ثبات انتظارات کمک کرده است. در بخش‌های بعدی گزارش، به تحلیل جامع و عمیق سیاست‌های ارزی ترکیه پرداخته شده و با واکاوی تجربیات این کشور، درس‌های کاربردی برای اقتصاد ایران استخراج می‌شود.

۱-۶. صادرات و واردات

نمودار (۶) روند صادرات و واردات ترکیه را طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ نشان می‌دهد.



منبع: بانک جهانی

نمودار ۶. صادرات و واردات ترکیه (میلیارد دلار)

ترکیه در بازه زمانی ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۳، با اتخاذ سیاست‌های تجاری هدفمند^۱، شاهد رشد قابل توجهی در صادرات خود بوده است. صادرات کالا و خدمات این کشور از ۲۱۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۲ به ۳۷۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ رسید که نشان‌دهنده افزایشی ۶۶ درصدی در سال‌های اخیر است. این دستاورد، به خصوص از سال ۲۰۱۸ به بعد و در شرایط تضعیف مستمر لیر ترکیه، با بهره‌برداری از مزیت رقابتی، برجسته‌تر شده است. این روند، موفقیت استراتژی صادرات محور ترکیه را حتی در دوره‌های بی‌ثباتی ارزی به خوبی نشان می‌دهد. به طور کلی سیاست‌های تجاری ترکیه در این دوره را می‌توان به چهار فاز کلیدی تقسیم کرد:

۱. سیاست‌های تجاری هدفمند در این دوره شامل: تمرکز بر بازارهای خلیج فارس و آسیای مرکزی، امضای توافقات جدید و بازنگری در تعرفه‌ها برای کشورهای خلیج فارس (۲۰۲۳) و توسعه دفاتر بازاریابی در ازبکستان و قزاقستان و ارائه خطوط اعتباری صادراتی (۲۰۲۴). مأخذ: Ministry of Trade, Türkiye; Free Trade Agreements (لیست و تاریخ امضا/اجرا): <https://www.trade.gov.tr>



در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶، ترکیه با هدف تثبیت بازارهای سنتی و گسترش دسترسی به بازارهای جدید، اقداماتی مانند: انعقاد موافقتنامه تجارت آزاد (FTA) با کشورهای حوزه بالکان، خاورمیانه و شمال آفریقا، اعزام هیئت‌های تجاری و تأسیس دفاتر بازاریابی منطقه‌ای با تمرکز ویژه بر اوراسیا و شرق اروپا و پرداخت یارانه‌های حمل‌ونقل صادراتی و خدمات نمایشگاهی برای حمایت از صادرکنندگان را در دستور کار قرار داد.^۱ در سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ پس از جهش نرخ ارز در سال ۲۰۱۸، سیاست‌های تجاری ترکیه به سمت افزایش تاب‌آوری زنجیره تأمین و بهره‌برداری از مزیت‌های رقابتی جدید هدایت شد. این سیاست‌ها شامل:

الف) هدف‌گذاری بر کالاهای با کشش قیمتی بالا: دولت ترکیه با شناسایی مزیت رقابتی ناشی از کاهش ارزش لیر، سیاست‌های حمایتی خود را بر صادرات کالاهایی مانند پوشاک و لوازم خانگی متمرکز کرد. این کالاها به دلیل کشش قیمتی بالا، به کاهش قیمت‌ها و افزایش تقاضا در بازارهای جهانی واکنش مثبتی نشان دادند؛

ب) توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل با تمرکز بر بنادر مهمی چون مرسین، اسکندرون و ترابزون؛

ج) توسعه کریدورهای تجاری: آغاز پروژه‌های ریلی با گرجستان و آذربایجان در چارچوب «کریدور میانی» با هدف اتصال به آسیای مرکزی؛

د) افزایش مشارکت برندهای ترک در نمایشگاه‌های بین‌المللی خارج از کشور در بازارهای منطقه‌ای در سال ۲۰۱۹.

در سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱ پس از مواجهه با همه‌گیری کووید-۱۹ و اختلالات جهانی زنجیره تأمین، ترکیه بر تطبیق‌پذیری و دیجیتالی‌سازی متمرکز شد و برنامه‌هایی مانند بازطراحی مسیرهای لجستیکی برای دور زدن اختلالات جهانی، توسعه استفاده از بنادر دریای سیاه برای تسهیل تجارت با روسیه و اوکراین، افزایش دیجیتالی‌سازی خدمات صادراتی از طریق پلتفرم‌های آنلاین و ایجاد پنجره واحد گمرکی را در دستور کار خود قرار داد.

۱. در بازه زمانی ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶، ترکیه برای تثبیت بازارهای سنتی و گسترش حضور خود در بازارهای جدید، یک استراتژی صادراتی چندوجهی را در دستور کار قرار داد. این استراتژی شامل سه اقدام کلیدی و هم‌زمان بود: (۱) انعقاد توافقات تجارت آزاد (FTA)؛ ترکیه با هدف تسهیل تجارت و حذف موانع گمرکی، قراردادهای تجارت آزاد را با کشورهای حوزه‌های بالکان، خاورمیانه و شمال آفریقا منعقد کرد. این اقدام به صادرکنندگان ترک اجازه داد تا با هزینه کمتر و سرعت بیشتر به این بازارهای منطقه‌ای دسترسی پیدا کنند.

۲) توسعه بازاریابی هدفمند: با درک اهمیت بازارهای نوظهور، ترکیه برنامه‌ای برای اعزام هیئت‌های تجاری و تأسیس دفاتر بازاریابی منطقه‌ای آغاز کرد. این دفاتر با تمرکز ویژه بر مناطق اوراسیا و شرق اروپا، نقش پل ارتباطی میان صادرکنندگان ترک و بازارهای جدید را ایفا کرده و به آن‌ها در شناسایی فرصت‌های تجاری کمک کردند. و (۳) حمایت مستقیم از صادرکنندگان: برای کاهش هزینه‌ها و افزایش رقابت‌پذیری صادرکنندگان، دولت ترکیه اقدام به اجرای یارانه‌های حمل‌ونقل صادراتی و خدمات نمایشگاهی کرد. این حمایت مالی مستقیم، صادرکنندگان را قادر ساخت تا با اطمینان بیشتری در نمایشگاه‌های بین‌المللی شرکت کرده و هزینه‌های لجستیک خود را کاهش دهند، که نتیجه آن، افزایش حجم و تنوع صادرات ترکیه بود. این رویکرد ترکیبی، نشان‌دهنده یک سیاست خارجی اقتصادی فعال و هوشمندانه بود که با ایجاد فرصت‌های جدید و هم‌زمان کاهش ریسک برای صادرکنندگان، به تقویت جایگاه تجاری ترکیه کمک شایانی کرد.



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

همچنین در دوره ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۴ تمرکز خود را معطوف به تثبیت رشد صادرات و کاهش وابستگی به واردات کرد. اهم اقدامات این دوره عبارتند از:

۱. شروع رسمی برنامه جایگزینی واردات اقلام واسطه‌ای صنعتی^۱ (حمایت‌های مالی و فنی از صنایع داخلی تا بتوانند مواد اولیه و قطعات مورد نیاز خود را به جای واردات در داخل کشور تولید کنند که مصداق آن ایجاد خوشه‌های تولیدی در بورس و قونیه برای قطعات خودرویی و صنعتی در سال ۲۰۲۲ بود)؛

۲. افزایش پلکانی تعرفه‌های واردات کالاهای مصرفی (از ۲۰۲۲ به بعد، تعرفه واردات برخی کالاهای مصرفی لوکس، به‌ویژه لوازم خانگی و وسایل الکترونیکی، تا ۳۰٪ افزایش یافت)^۲؛

۳. استمرار معافیت‌های گمرکی و ارزی برای ماشین‌آلات و مواد اولیه تولیدی،

۴. استفاده از تعرفه‌های منعطف^۳ در حوزه‌های کشاورزی و صنعتی برای تنظیم بازار داخلی (وزارت بازرگانی ترکیه در بین سال‌های ۲۰۲۳ تا ۲۰۲۴ چندین بار تعرفه واردات غلات و برخی محصولات کشاورزی را متناسب با نوسانات قیمت جهانی کاهش یا افزایش داد. به‌عنوان مثال تعرفه گندم به صفر درصد در اواخر سال ۲۰۲۳ برای مهار تورم مواد غذایی کاهش یافت).

شایان ذکر است، تراز تجاری ترکیه به طور مستقیم تحت تأثیر سیاست‌های صادراتی و وارداتی قرار گرفته است. در سال‌هایی نظیر ۲۰۱۹ و ۲۰۲۴ که ترکیه تراز تجاری مثبت را تجربه کرد، عامل اصلی نه تنها رشد صادرات، بلکه کاهش هدفمند واردات و مدیریت تقاضای داخلی بوده است. در مقابل، در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳، افزایش واردات مواد واسطه‌ای موجب کسری تجاری بالا شد. این امر نشان داد که ترکیه هرچند برنامه‌های جایگزینی واردات و توسعه تولید داخلی اقلام واسطه‌ای از سال ۲۰۲۲ به بعد را آغاز کرده، اما هنوز سیاست رسمی خودکفایی کامل در مواد اولیه را محقق نکرده است. در واقع، ترکیه به جای هدف‌گذاری خودکفایی مطلق، بر کاهش وابستگی راهبردی و تنوع‌بخشی به زنجیره‌های تأمین تمرکز دارد^۴.

به طور خلاصه سیاست‌های ترکیبی باعث شد ترکیه ضمن کنترل کسری تجاری، ساختار واردات خود را به سمت اقلام مولد و واسطه‌ای سوق دهد و سهم اقلام مصرفی و غیرضرور وارداتی را کاهش دهد. در نتیجه، هم‌زمان با رشد صادرات، کسری تجاری این کشور در مقاطعی کاهش یافت یا تثبیت شد که یکی از ویژگی‌های مهم مدیریت تجاری ترکیه در سال‌های اخیر به‌شمار می‌رود.

1. Import Substitution Program

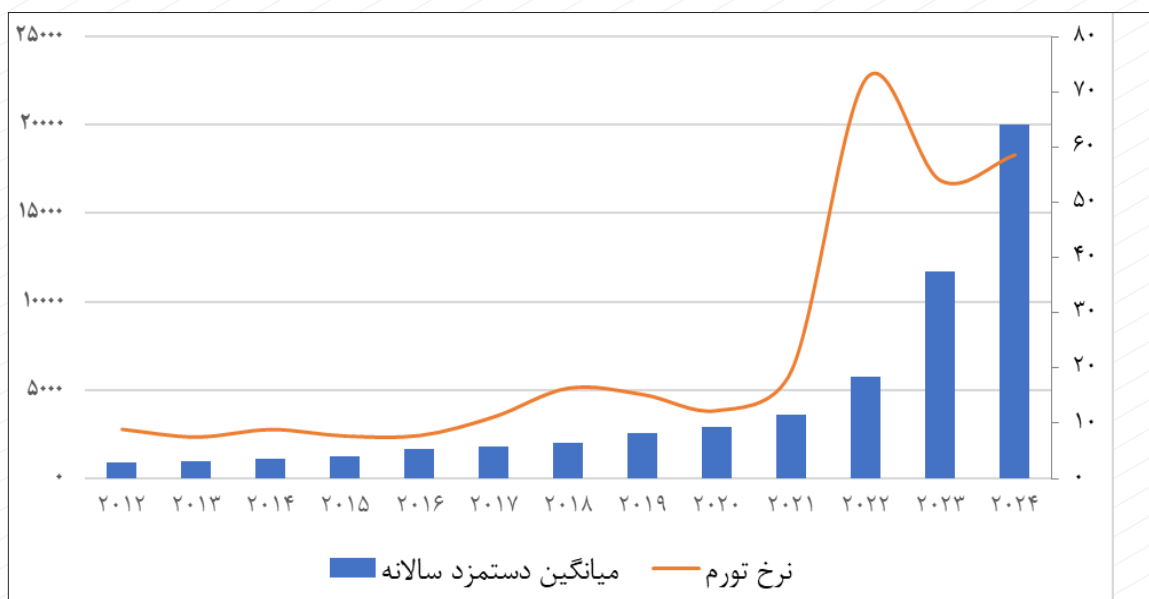
۲. گزارش وزارت بازرگانی و روزنامه رسمی ترکیه - ژوئن ۲۰۲۲.

3. flexible tariffs

4. Türkiye Economic Monitor 2024; Ministry of Industry and Technology.

۷-۱. افزایش دستمزدها متناسب با کاهش ارزش پول ملی

نمودار (۷) روند دستمزد ماهانه به لیر در ترکیه را نشان می‌دهد که طی سال‌های اخیر با شیب صعودی همراه بوده است. همانطور که در نمودار پایین مشاهده می‌شود، در برخی سال‌ها (مانند سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳) حتی دو بار در سال حداقل دستمزد تعدیل و افزایش یافته تا بخشی از فشار تورمی بر معیشت کارگران جبران شود.



منبع: پایگاه داده بین‌المللی شاخص دستمزد - اطلاعات حداقل دستمزد ترکیه

نمودار ۷. روند میانگین دستمزد ماهانه ترکیه

به طور کلی با کاهش ارزش پول ملی، دستمزد دلاری کاهش یافت، اما دولت با افزایش حداقل دستمزد اسمی، بخشی از قدرت خرید را بازسازی کرد. به عبارت دیگر، با وجود نوسانات شدید نرخ ارز، ترکیه تلاش کرد تا از طریق افزایش اسمی مزدها، نظام حمایتی کارگری و تثبیت نرخ حداقل دستمزد به دلار، بخشی از کاهش قدرت خرید را جبران کند. برای مثال، در سال ۲۰۲۳ دستمزد دلاری به بالاتر از سطح ۶۰۰ دلار رسید که نشانه تلاش در جهت حفظ قدرت خرید اقشار حقوق‌بگیر است.

سیاست‌گذاران ترکیه در این مسیر، از ابزارهایی مانند افزایش چندمرحله‌ای حداقل دستمزد، معافیت مالیاتی برای دستمزد پایین و یارانه‌های دستمزد در برخی صنایع استفاده کردند. این یارانه‌ها به‌ویژه در بخش نساجی و پوشاک، صنایع غذایی و کشاورزی فرآوری شده، گردشگری و خدمات مرتبط با صادرات متمرکز بود؛ صنایعی که هم سهم بالایی در اشتغال داشتند و هم در معرض فشار مستقیم تورم و نوسانات ارزی بودند.^۲ چنین اقداماتی موجب شد در شرایط تورمی، بازار کار ترکیه از شوک‌های شدید اجتماعی دور

1 <https://wageindicator.org/salary/minimum-wage/turkey>

2. ILO Turkey Country Report (2022).



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

بماند و تقاضای مصرف‌کننده حفظ شود. ترکیه همچنین تلاش داشت با جذب کارگران ماهرو مهاجر و استفاده از قراردادهای شناور در بازار کار، انعطاف‌پذیری را افزایش داده و تعادل میان کارفرما و نیروی کار را تقویت کند. این موضوع نقش مهمی در پایداری رشد اقتصادی و حفظ امنیت اجتماعی داشت. این نوع سیاست‌ها از دو زاویه دارای اهمیت است:

۱. **از منظر اقتصادی-تولیدی**، افزایش دستمزد منجر به افزایش بهره‌وری نیروی کار و ارتقای انگیزه شغلی شد، به‌ویژه زمانی که با برنامه‌های آموزش مهارت و یارانه بیمه‌ای همراه باشد. برخلاف نگاه سنتی که دستمزد را صرفاً هزینه می‌بیند، در ترکیه دستمزد به‌عنوان سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی و تقویت طرف عرضه اقتصاد تلقی شد.
۲. **از منظر اجتماعی و امنیتی**، افزایش سطح معیشت حداقلی باعث شد گروه‌های آسیب‌پذیر کمتر مستعد آسیب‌های امنیتی و اجتماعی شوند. بی‌توجهی به این موضوع، همان‌طور که برخی کارشناسان هشدار داده‌اند، می‌تواند منجر به وضعیتی شود که افراد صرف چند صد دلار حاضر به پذیرش اقدامات پرریسک یا غیرقانونی باشند- امری که تهدیدی بالقوه برای امنیت اقتصادی و اجتماعی کشور است.^۱

۸-۱. تحلیل روابط بین متغیرهای اقتصادی مهم

در ادامه به طور خلاصه روابط بین متغیرهای اقتصاد کلان ترکیه و آثار آن بر رشد اقتصادی به شرح ذیل تبیین شده است:

- **۲۰۱۲-۲۰۱۳: ثبات نسبی و رشد صادرات محور:** دوره‌ای با ثبات نسبی در نرخ ارز، کنترل تورم (۷-٪) و نرخ بهره قابل پیش‌بینی (حدود ۱۱-۱۶٪) که در آن سیاست‌های صنعتی ترکیه با مشوق‌های سرمایه‌گذاری (معافیت مالیاتی، تخصیص زمین ارزان، اعتبارات صنعتی) و حمایت از SMEها توسط آژانس‌هایی نظیر KOSGEB (سازمان توسعه صنایع کوچک و متوسط ترکیه^۲) همراه بود. نتیجه این سیاست‌ها رشد اقتصادی بالا، افزایش FDI و رشد تولید صنعتی طی دوره بوده است.
- **۲۰۱۴-۲۰۱۶: فشار سیاسی، رشد ناموزون، دستمزد بالا:** در این دوره افزایش نسبتاً زیاد رشد دستمزد (۳۳٪) بدون ارتقای بهره‌وری، سقوط کنترل‌نشده نرخ ارز و کاهش نرخ بهره اتفاق افتاد. همچنین این دوره با کاهش رشد اقتصادی (تا ۳.۳٪) و رشد صنعتی همراه بود. سیاست‌های حمایتی تداوم نیافت و FDI کاهش پیدا کرد.

1. <https://wageindicator.org/salary/minimum-wage/turkey> and <https://data.worldbank.org/>

۲. KOSGEB (سازمان توسعه صنایع کوچک و متوسط ترکیه) یک آژانس دولتی است که با هدف توسعه و تقویت صنایع کوچک و متوسط (SMEs) در ترکیه فعالیت می‌کند. این سازمان نقش مهمی در اجرای سیاست‌های صنعتی ترکیه ایفا می‌کند و از طریق ارائه مشوق‌های متنوع، به SMEها برای رشد، نوآوری و افزایش رقابت‌پذیری کمک می‌کند.



- **۲۰۱۷-۲۰۱۸: بحران ارزی ساختاری:** در این دوره رشد اقتصادی از ۷.۵٪ در سال ۲۰۱۷، به ۳٪ در سال ۲۰۱۸ کاهش یافت. همچنین طی این دوره تورم شتاب‌دار (بیش از ۱۵٪) و جهش نرخ ارز تا بالای ۴.۸ لیر به ازای هر دلار رخ داده است. سیاست مالی با کاهش هزینه‌های دولت تعریف شد و برنامه اقتصادی سه‌ساله برای مقابله با بحران اجرایی گردید.
- **۲۰۱۹-۲۰۲۰: حمایت اعتباری در همه شرایط:** طی این دوره در حالی که رشد اقتصادی پایین (۰.۸-٪) بود، سیاست‌های اعتباری پویایی داشت؛ تسهیلات ارزان برای مسکن و صنعت، تقویت ذخایر ارزی با افزایش سهم طلا و استمرار برنامه‌های حمایت از SMEها اجرا شد و اقدامات وزیر دارایی و بانک مرکزی ترکیه با هماهنگی بیشتری انجام گرفت.
- **۲۰۲۱: جهش رشد موقت با سیاست‌های غیرمتعارف:** در این دوره رشد اقتصادی ۱۱.۴٪ و رشد صنعتی بالا با کاهش نرخ بهره (۱۵.۷٪) رخ داد، با دستور اردوغان، تحریک اعتبارات، سیاست سپرده‌های ارز محافظت شده (KKM) به همراه سیاست افزایش دستمزدها اجرا شد. ترکیه از طریق نهادهایی مانند بانک واردات-صادرات ترکیه، تسهیلات و پوشش‌های مالی متعددی برای صادرکنندگان فراهم کرد و از ابزارهایی مانند تسهیلات ارزی کوتاه‌مدت و بلندمدت برای تأمین مالی صادرات، بیمه اعتبار صادراتی^۱ و ضمانت‌نامه‌های اعتباری برای دسترسی صادرکننده به منابع بانکی داخلی یا خارجی، استفاده کرد.
- **۲۰۲۲-۲۰۲۳: تورم بالا و سیاست غیرمتعارف ناکارآمد:** تورم بین ۷۲-۵۳٪، دستمزد بالا همراه با ناتوانی در مهار تورم، تداوم سرکوب نرخ بهره و مداخله ارزی گسترده طی این دوره رخ داد. رشد اقتصادی محدود و ناپایدار باقی ماند و بی‌ثباتی پولی شکل عمیق‌تری یافت.
- **۲۰۲۳-۲۰۲۴: بازگشت به تدبیر کلاسیک:** بانک مرکزی به طرز چشمگیری نرخ بهره را تا حدود ۴۵-٪ افزایش داد و به سیاست‌های متعارف پولی را بازگشت داد. در این دوره هدف کاهش تورم و تثبیت انتظارات تورمی اعلام شد. برخی تحلیل‌گران اقتصادی، این گام را دیر هنگام اما ضروری ارزیابی کرده‌اند.^۲

اگرچه یکی از اهداف این گزارش ارائه داده‌های مرتبط با متغیرهای اقتصادی و بررسی روابط بین آن‌ها در بازه‌های زمانی مشخص است که بر همین اساس در این بخش از گزارش با اتکا به داده‌های سالانه و تطبیق آن با تحولات سیاستی، تلاش شد تصویری از پیامدهای ابزارهای سیاستی و مداخلات اقتصادی در یک

۱. بانک مرکزی ترکیه (TCMB) با خرید طلا و افزایش ذخایر طلای رسمی از حدود ۴۵ تن در ۲۰۱۸ به ۵۸۲ تن در ۲۰۲۰ تلاش کرد وابستگی به ارز خارجی را کاهش دهد و در برابر شوک‌های ارزی انعطاف‌پذیرتر شود: Central Bank of the Republic of Türkiye - Annual Report 2021.

2. Export Credit Insurance
3. Acemoglu (2023).



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

اقتصاد نوظهور ارائه شود. اما هدف دیگر هدف مهم گزارش حاضر واکاوی مجموعه سیاست‌ها اتخاذ شده و تحلیل جنبه نوآورانه آن‌ها در بستر شرایط خاص اقتصاد کشور ترکیه در سال‌های اخیر (از جمله تورم بالا، رکود، فشار ارزی و وابستگی به ابزارهای غیربازاری) در راستای استخراج درس‌هایی ملموسی برای اقتصاد ایران می‌باشد. در بخش‌های بعدی به این تحلیل‌ها پرداخته شده است.

۲. سیاست‌های اقتصادی کلیدی ترکیه در سال‌های اخیر

۲-۱. سیاست‌های پولی

سیاست پولی ترکیه در سال‌های گذشته یکی از پرفراز و نشیب‌ترین ابعاد حکمرانی اقتصادی این کشور بوده است. از سال ۲۰۱۳ به بعد، بانک مرکزی ترکیه تحت فشار مستقیم دولت، به ویژه ریاست جمهوری، رویکردی مبتنی بر کاهش نرخ بهره در پیش گرفت؛ با این استدلال که کاهش نرخ بهره منجر به افزایش سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی و کنترل هزینه تأمین مالی می‌شود. این رویکرد، به ویژه در بازه زمانی ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱، با وجود نرخ تورم بالا ادامه یافت و منجر به گسترش شکاف بین نرخ بهره اسمی و تورم واقعی شد.

نتیجه اولیه این سیاست، تحریک تقاضای داخلی، رشد اعتبارات بانکی و جهش نسبی تولید ناخالص داخلی بود؛ به طوری که رشد اقتصادی از ۷٫۸ درصد در سال ۲۰۱۹ در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ به ترتیب به ۱۰٫۹ و ۱۱٫۴ درصد رسید. اما در عین حال، کاهش مصنوعی نرخ بهره در شرایط تورمی، باعث تشدید بی‌اعتمادی نسبت به سیاست‌گذار پولی، هجوم به بازار ارز و تضعیف شدید لیر شد؛ چنان‌که نرخ ارز از حدود ۴۰۸ لیر به ازای هر دلار در سال ۲۰۱۸، به بیش از ۲۳ لیر در سال ۲۰۲۳ رسید.

در این میان، دولت برای جلوگیری از فروپاشی ارزی و مهار انتظارات تورمی، ابزارهایی نوآورانه به کار گرفت که همانطور که در بخش‌های قبلی این گزارش اشاره شده بود، مهم‌ترین آن راه‌اندازی حساب‌های سپرده ارزی محافظت‌شده در دسامبر ۲۰۲۱ بود. در این برنامه، سپرده‌گذاران در صورت کاهش ارزش لیر نسبت به دلار، مابه‌التفاوت را از بانک مرکزی دریافت می‌کردند. این ابزار نقش مهمی در مهار شوک‌های ارزی کوتاه‌مدت ایفا کرد، اما در میان مدت هزینه‌های سنگینی بر بودجه و ترازنامه بانک مرکزی تحمیل نمود. به همین دلیل، از سال ۲۰۲۳ سیاست حذف تدریجی حساب‌های سپرده ارزی محافظت‌شده آغاز شد تا مسیر به سمت نرخ بهره واقعی بازگردد.

دیگر ابزارهای غیرمرسوم شامل اعمال محدودیت‌های اعتباری هدفمند، تسهیلات ارزی ویژه برای بنگاه‌های صادراتی، الزام فروش بخشی از درآمد ارزی به دولت، و تنظیمات غیرمستقیم در بازارهای نقدی بودند. این اقدامات با وجود اثرات مقطعی، جایگزین پایداری برای سیاست پولی علمی محسوب نمی‌شدند.

در واکنش به بحران ارزی و تورمی، از اواسط سال ۲۰۲۳ با تغییر رئیس کل بانک مرکزی مسیر سیاست پولی ترکیه وارد فاز جدیدی شد. دولت تصمیم گرفت استقلال نسبی بانک مرکزی را تقویت کند. از همین رو، نرخ بهره در چند مرحله به بیش از ۴۵ درصد در اوایل ۲۰۲۴ رسید تا انتظارات تورمی مهار شود و نقش بانک مرکزی در کنترل پولی تثبیت گردد. تغییر رویکرد در بیانیه‌های رسمی، افزایش شفافیت ارتباطات و بازگشت به اصول سیاست‌های متعارف پولی، نشانه‌هایی از تقویت استقلال و بازسازی اعتماد در این نهاد بود. نکته مهم، تجربه ترکیه در نوسان میان سیاست‌گذاری دستوری و بازگشت به اصول علم اقتصاد است. تفاوت دیدگاه رؤسای بانک مرکزی، از مداخله سیاسی شدید و کاهش دستوری نرخ بهره (۲۰۱۸-۲۰۲۲) تا سیاست‌گذاری علمی، استقلال نسبی و هماهنگی با بازار (۲۰۲۳ به بعد) بر روند سیاست پولی این کشور تأثیرگذار بوده است.

سیاست‌گذاری پولی ترکیه در مقایسه با ایران، تفاوت‌های ساختاری و نهادی بسیاری وجود دارد. اقتصاد ترکیه با بازاری متنوع، صادرات محور، و بدون وابستگی شدید به درآمدهای نفتی، انعطاف بیشتری برای سیاست‌گذاری داشته است. همچنین، دسترسی ترکیه به منابع ارزی از مسیر گردشگری و سرمایه‌گذاری خارجی، امکان مانور بیشتری در تنظیم سیاست ارزی و پولی ایجاد کرده است؛ موضوعی که در اقتصاد نفت محور و تحریمی ایران با محدودیت روبروست.

در نهایت، تجربه سیاست پولی ترکیه در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که استمرار در انحراف از اصول علمی، هرچند ممکن است در کوتاه‌مدت رشد مصنوعی ایجاد کند، اما در بلندمدت منجر به بی‌ثباتی شدید، بحران ارزی، و افت اعتماد عمومی خواهد شد. بازگشت به سیاست‌گذاری منطبق با واقعیت‌های اقتصادی و تقویت استقلال نهادی، شرط لازم برای مهار تورم و تثبیت اقتصاد کلان است.

۲-۲. سیاست‌های مالی

در سال‌های گذشته، ترکیه با اتخاذ سیاست مالی انبساطی فعال و هدفمند، تلاش کرد اثرات رکود و شوک‌های ناشی از تورم و بحران‌های ارزی را کاهش دهد. دولت با افزایش هزینه‌های عمومی در حوزه‌هایی چون زیرساخت، مسکن، آموزش و رفاه اجتماعی، تلاش کرد تقاضای کل را تحریک و از افت شدید رشد اقتصادی جلوگیری کند. در سال‌هایی که افت ارزش لیره به کاهش قدرت خرید خانوار منجر شد (نظیر ۲۰۲۲-۲۰۲۳)، این سیاست ضدچرخه‌ای از فشار رکودی کاست و نقش سپر تقاضا را ایفا کرد.

برخلاف برخی کشورهای درگیر تورم، ترکیه سیاست‌های مالی انبساطی خود را با کاهش مالیات بخش مولد یا افزایش بدهی به بانک مرکزی تأمین نکرد. در عوض، اصلاحات درآمدی ساختاری در پیش گرفت. از مهم‌ترین اقدامات می‌توان به گسترش پایه مالیاتی، مقابله با فرار مالیاتی و دیجیتالی‌سازی فرایندهای وصول اشاره کرد. همچنین،



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

توسعه نظام مالیات بر ارزش افزوده (VAT) و شفاف‌سازی تراکنش‌ها، سهم درآمدهای پایدار بودجه‌ای را افزایش داد. در بخش درآمدی، ترکیه همچنین با بهره‌گیری از مالیات بر دارایی‌ها و مصرف، تلاش کرد فشار مالیاتی را از بخش تولید بردارد و ساختار مالیات‌گیری خود را متنوع کند. در برخی سال‌ها، معافیت‌ها و تخفیف‌های هدفمند مالیاتی برای صنایع صادرات‌محور و فناوری در نظر گرفته شد تا ضمن ارتقای رقابت‌پذیری، منابع ارزی کشور نیز تقویت شود.

در سمت هزینه‌ای نیز دولت ترکیه تلاش کرد هزینه‌های توسعه‌ای را بر پروژه‌های دارای بهره‌وری بالا متمرکز سازد. استفاده گسترده از الگوی مشارکت عمومی-خصوصی (PPP) در پروژه‌های کلان زیرساختی، به‌ویژه در حوزه حمل‌ونقل، سلامت و انرژی، از مصادیق این رویکرد است. چنین سیاستی، علاوه بر ارتقای کارایی بودجه‌ای، بار مالی مستقیمی بر دولت وارد نمی‌کند و از منظر کشورهای درگیر محدودیت منابع، همچون ایران، قابل توجه است.

از دیگر ابزارهای سیاست مالی ترکیه، پرداخت‌های نقدی هدفمند به گروه‌های کم‌درآمد بود که در دوره کرونا و نیز دوره پس از جهش ارزی، برای حمایت معیشتی و حفظ تقاضای مؤثر به‌کار رفت. یارانه‌های موقت و هدفمند، با تمرکز بر افشار آسیب‌پذیر، کمک کرد تا کاهش قدرت خرید عمومی اثرات مخربی بر اقتصاد واقعی نداشته باشد.

در سال‌های گذشته، دولت ترکیه نقش فعالی در کاهش رکود، تقویت تقاضای کل و حفظ پایداری رشد اقتصادی ایفا کرده است. برخلاف برخی کشورها که در مواجهه با تورم سیاست‌های ریاضتی مالی در پیش گرفتند، ترکیه از سیاست مالی انبساطی اما هدفمند و ضدچرخه‌ای بهره برد. به‌ویژه در سال‌های پرتلاطمی مانند ۲۰۲۲-۲۰۲۳ که افت شدید ارزش لیر باعث کاهش قدرت خرید شد، دولت با افزایش هزینه‌های توسعه‌ای و رفاهی، مانع از تشدید رکود در اقتصاد واقعی شد.

هزینه‌های عمومی در حوزه‌هایی چون زیرساخت، مسکن اجتماعی، آموزش، بهداشت و حمایت از خانوارهای کم‌درآمد افزایش یافت. این اقدامات در چارچوب بسته‌های محرک مالی طراحی شده از سوی وزارت دارایی و با رویکرد ثبات‌سازی فعال^۱ پیگیری شد.

در خصوص سیاست‌های مالیاتی، ترکیه برخلاف بسیاری از اقتصادهای در حال توسعه، تلاش کرد اصلاحات ساختاری مالیاتی را در کنار سیاست انبساطی حفظ کند. از جمله اقدامات مهم:

- گسترش پایه مالیاتی از طریق شناسایی فعالیت‌های زیرزمینی،
- رفع معافیت‌های غیرضرور برای گروه‌هایی که فاقد توجیه اقتصادی بودند،

1. Public-Private Partnership
2. Active Stabilization

- دیجیتالی‌سازی کامل نظام وصول مالیات و اتصال به سامانه‌های بانکی و تجاری،
- توسعه و تعمیق مالیات بر ارزش افزوده (VAT) به عنوان ستون درآمد پایدار،
- تقویت مالیات بردارایی، لوکس‌گرایی و درآمدهای غیرمولد،

واکاوای سیاست مالی ترکیه از منظر تأمین کسری بودجه نشان می‌دهد ترکیه تلاش کرد وابستگی به استقراض از بانک مرکزی را کاهش داده و عمدتاً از بازار بدهی داخلی و انتشار اوراق قرضه خزانه‌داری استفاده کند. اگرچه نسبت بدهی عمومی به تولید ناخالص داخلی (GDP) در برخی مقاطع افزایش یافت، اما همچنان در سطوح قابل مدیریت باقی ماند (حدود ۳۵-۴۰٪ از GDP).

این در حالی است که اجرای سیاست‌های مالی فعال و سازنده مشابه ترکیه در ایران، با چالش‌هایی به شرح ذیل روبه‌رو است:

۱. ساختار ناپایدار درآمدی: وابستگی به نفت و عدم تنوع درآمدهای مالیاتی باعث می‌شود افزایش

هزینه‌های دولتی یا به استقراض از بانک مرکزی (پایه پولی) یا به افزایش ناپایدار بدهی دولت منجر شود.

۲. ضعف عدالت مالیاتی و معافیت‌های گسترده: در ایران، نهادها و گروه‌هایی که بیشترین ظرفیت

پرداخت مالیات را دارند (از جمله بخش‌های دولتی خاص، مؤسسات خصوصیتی و املاک تجاری)، یا کاملاً معافاند یا به صورت ناقص مالیات می‌دهند. در شرایط جنگ اقتصادی، حذف یا محدودسازی این معافیت‌ها ضرورت مضاعف دارد.

۳. ضعف سازوکار نهادی برای پروژه‌های مشارکت عمومی-خصوصی (PPP) مؤثر: در ایران، هرچند

چارچوب‌های قانونی برای PPP وجود دارد، اما زیرساخت‌های نهادی و ضمانت‌های اجرایی کافی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی واقعی در حوزه زیرساخت‌ها عملاً کارآمد نبوده‌اند

۴. نظام رفاهی ناکارآمد: برخلاف ترکیه که از پرداخت‌های نقدی هدفمند و مکانیزم‌های دیجیتالی

برای کنترل بحران استفاده کرد، نظام یارانه‌ای ایران با چتر حمایتی غیرهدفمند و منابع محدود، بهره‌وری بسیار پایینی دارد.

با این وجود درس‌های سیاستی قابل الگوبرداری برای ایران به صورت زیر قابل بیان است:

- اصلاح نظام مالیاتی با تمرکز بر معافیت‌زدایی، اتصال سامانه‌ها و توسعه مالیات بر ثروت و مصرف،
- توسعه اوراق بدهی بازارمحور (صکوک، اوراق منفعت، اوراق خزانه) برای تأمین مالی پروژه‌های عمرانی بدون افزایش پایه پولی،
- تمرکز هزینه‌های عمومی بر پروژه‌های بهره‌ور و مولد، با اولویت‌گذاری بخشی و منطقه‌ای،
- راه‌اندازی نظام پرداخت نقدی هوشمند و هدفمند با اتکا به پایگاه اطلاعات رفاهی.



۲-۳. سیاست ارزی

سیاست ارزی ترکیه در سال‌های اخیر را می‌توان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی در تطبیق اقتصاد این کشور با شرایط تورمی و رکودی معرفی کرد. ترکیه با عبور از نظام تثبیت‌شده ارزی به سمت یک نظام «شناور مدیریت‌شده»، توانست ضمن مهار فشارهای ساختاری، از نرخ ارز به‌عنوان یک ابزار سیاستی برای بهبود رقابت‌پذیری بهره‌گیرد. این سیاست که از اوایل سال‌های ۲۰۱۰ به تدریج تثبیت شد، به بانک مرکزی اجازه داد تا به‌صورت هدفمند در بازار ارز مداخله کند، اما بدون الزام به نرخ ارز ثابت.

یکی از ابعاد مثبت این سیاست، امکان بهره‌گیری از تضعیف کنترل‌شده لیر برای تقویت صادرات بود. با تضعیف تدریجی ارزش لیر، کالاها و خدمات ترکیه در بازارهای جهانی ارزان‌تر شدند و مزیت نسبی این کشور در رقابت بین‌المللی تقویت گردید. افزایش صادرات به بیش از ۳۵۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳، علی‌رغم رشد هزینه‌های وارداتی، نشان از موفقیت نسبی این رویکرد دارد. در واقع، نرخ ارز به‌جای آن که صرفاً تابع نوسانات بازار باشد، به ابزار فعال سیاست‌گذاری صنعتی و تجاری بدل شده است.

بانک مرکزی ترکیه در مواجهه با تلاطم‌های شدید ارزی، مانند بحران‌های ۲۰۱۸، ۲۰۲۱ و ۲۰۲۳، از ابزارهایی مانند فروش ارز، استفاده از ذخایر، قراردادهای سوآپ ارزی، کنترل‌های نرم‌افزاری و محدودیت‌های انتقال سرمایه استفاده کرد تا نوسانات بازار را کنترل و از فرار سرمایه جلوگیری کند. این مداخلات با هدف جلوگیری از نااطمینانی گسترده، و نه تثبیت مصنوعی نرخ ارز انجام می‌شد.

از سوی دیگر، ترکیه تلاش کرد تا نرخ ارز را به‌عنوان یک «لنگراسمی» برای کنترل انتظارات تورمی به‌کار نگیرد؛ چرا که در تجربه‌های گذشته، تثبیت نرخ ارز منجر به کاهش رقابت‌پذیری و بحران تراز پرداخت‌ها شده بود. به جای آن، تمرکز بر تقویت پویایی صادرات، افزایش ارزآوری و کنترل واردات غیرضروری قرار گرفت. در این چارچوب، نرخ ارز شناور به دولت اجازه داد تا پاسخ سریع‌تری به شوک‌های خارجی (مانند افزایش نرخ بهره جهانی یا قیمت انرژی) بدهد.

نکته مهم دیگر، پیوند سیاست ارزی با دیگر ابزارهای مالی و پولی بود. در برخی مقاطع، دولت ترکیه برای جلوگیری از دلاریزه شدن اقتصاد، ابزارهای نوآورانه‌ای مانند سپرده‌های محافظت‌شده از کاهش ارزش لیر معرفی کرد. این ابزارها به شهروندان اجازه می‌داد تا با حفظ سپرده‌ها به لیر، از کاهش ارزش آن نسبت به دلار مصون بمانند. این سیاست، به کاهش فشار تقاضای ارز و حفظ جریان نقدینگی در بازار پولی کمک کرد. دولت ترکیه از ابزارهای پوشش ریسک ارزی (هجینگ) نیز برای حمایت از صادرکنندگان بهره‌گرفت. این ابزارها شامل خطوط ری دیسکونت ارزی با نرخ ثابت، قراردادهای فوروارد و سوآپ با تضمین دولتی و معاملات مشتقه در بورس استانبول بودند.

در کنار این اقدامات، دولت ترکیه سیاست‌هایی برای تسهیل ورود ارز از مسیرهای غیررسمی و بازگرداندن ارزهای صادراتی به کشور اتخاذ کرد. همچنین از دیپلماسی مالی برای تأمین منابع ارزی از کشورهای عربی و آسیای مرکزی بهره گرفت. ایجاد توافقات پولی دوجانبه، سرمایه‌گذاری‌های دولتی خارجی، و تقویت جایگاه بانک‌های ترکیه در بازارهای جهانی، بخشی از استراتژی تقویت ذخایر ارزی در غیاب جریان پایدار سرمایه‌گذاری خارجی بود.

در مجموع، سیاست ارزی ترکیه بر پایه سه ستون اصلی بنا شد: انعطاف‌پذیری نرخ ارز، مداخلات هدفمند برای مهار نوسانات، و نوآوری در ابزارهای ارزی برای کنترل انتظارات. این رویکرد که تعادلی میان واقع‌گرایی بازار و مدیریت فعال برقرار کرده بود، به ترکیه اجازه داد در شرایطی بسیار دشوار، ثبات نسبی در جریان‌های تجاری و مالی ایجاد کند و از نرخ ارز به‌عنوان موتور محرک رشد صادرات بهره ببرد. برای ایران نیز این سیاست از منظر طراحی نظام ارزی نیمه‌انعطاف‌پذیر قابل تأمل و اقتباس است.

افزایش شفافیت در بازار ارز، تقویت بازار رسمی، و حذف شکاف با بازار غیررسمی، نخستین گام برای حرکت به سوی «شناور مدیریت شده» واقعی در ایران خواهد بود. ترکیه توانست نرخ ارز را نه به‌عنوان یک هدف، بلکه به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری اقتصادی به‌کار گیرد. برخلاف تثبیت نرخ ارز که در بسیاری از کشورها به کاهش ذخایر ارزی و افزایش واردات منجر می‌شود، ترکیه از انعطاف نرخ ارز برای توسعه صادرات بهره گرفت. اگرچه نرخ ارز رقابتی می‌تواند به صادرات کمک کند، اما نبود ظرفیت صنعتی صادرات محور و تحریم‌ها، این امکان را محدود می‌کند. موفقیت سیاست ارزی ترکیه در گرو هماهنگی آن با سیاست‌های صنعتی، پولی و تجاری بود. تضعیف لیر زمانی کارکرد مثبت داشت که تولید داخلی رقابتی، تسهیلات صادراتی و دسترسی به بازارهای خارجی وجود داشت.

با توجه به تفاوت‌های ساختاری، نهادی و تحریمی اقتصاد ایران با ترکیه، الگوبرداری از این تجربه باید با ملاحظات ویژه به شرح ذیل انجام گیرد:

- **نرخ ارز نباید لنگراسمی تورم باشد:** تجربه ترکیه بار دیگر تأیید می‌کند که استفاده از نرخ ارز به‌عنوان ابزار مهار تورم، پایدار نیست. بانک مرکزی ایران باید با عبور از این رویکرد، به سوی هدف‌گذاری تورم^۱ با استفاده از ابزارهای سیاست پولی، مدیریت انتظارات، و ابزارهای اعتباری حرکت کند.
- **رسمیت بخشی به بازار غیررسمی ارز:** اگر بازار غیررسمی ارز^۲ نادیده گرفته شود، فرار سرمایه و تقویت

1. Inflation Targeting

۲. در ایران، بازار غیررسمی ارز که در ادبیات عمومی «بازار آزاد ارز» یا «بازار فردایی / خیابانی» نامیده می‌شود، به معاملاتی اطلاق می‌شود که خارج از چارچوب رسمی بانک مرکزی و صرافی‌های مجاز انجام می‌گیرند. این بازار معمولاً در واکنش به چندنرخ بودن ارز و محدودیت‌های تخصیص ارز ترجیحی شکل می‌گیرد. اگر این بازار نادیده گرفته شود، پیامدهایی مانند فرار سرمایه، تشدید قاچاق ارز و افزایش شکاف میان نرخ رسمی و بازار آزاد رخ می‌دهد. در مقابل، تنظیم و مدیریت این بازار از طریق ثبت و نظارت صرافی‌ها، داده‌پذیری تراکنش‌ها و اتصال به سامانه‌های مالی و بانکی، می‌تواند آن را به بخشی از سیاست‌گذاری رسمی تبدیل کند و شفافیت و کارایی سیاست ارزی را افزایش دهد.



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

قچاق ارز تشدید می‌شود. تنظیم و مدیریت بازار آزاد با نظارت، داده‌پذیری، و اتصال به سامانه‌های مالی و بانکی، می‌تواند این بازار را به بخشی از سیاست‌گذاری رسمی تبدیل کند.

■ **تقویت تعهدات ارزی و بازگشت ارز حاصل از صادرات:** نقش بازگشت ارز صادراتی، شفاف‌سازی تعهدات ارزی شرکت‌ها، و کنترل کانال‌های خروج سرمایه، در موفقیت هر سیاست ارزی حیاتی است. ایران نیازمند سامانه‌های دقیق تعهد ارزی و ردیابی بین‌المللی جریان وجوه است.

■ **پیش‌نیاز دسترسی به کانال‌های مالی بین‌المللی:** بخش بزرگی از موفقیت ترکیه در جذب ارز، ناشی از روابط بین‌المللی فعال و بدون تحریم‌های فراگیر مالی بود. ایران بدون دسترسی پایدار به کانال‌های مبادله ارزی، حتی با اصلاحات داخلی نیز با محدودیت جدی در سیاست ارزی مواجه خواهد بود. دیپلماسی اقتصادی و منطقه‌ای فعال، شرط لازم برای موفقیت هر نظام ارزی جدید است.

سیاست ارزی ترکیه، ترکیبی بود از انعطاف‌پذیری، مدیریت هوشمندانه انتظارات، نوآوری ابزارهای ارزی، و پیوند با سیاست‌های توسعه‌ای. ایران نیز برای عبور از بحران‌های ارزی مزمن، نیازمند اصلاح ساختار نظام ارزی، شفاف‌سازی بازار، تقویت تعاملات بین‌المللی و هدف‌گذاری تورمی واقع‌گرایانه است. نرخ ارز نباید هدف باشد، بلکه باید ابزار سیاست توسعه اقتصادی تلقی شود.

۲-۴. سیاست صنعتی

یکی از ارکان کلیدی موفقیت ترکیه در عبور از رکودها و جهش‌های تورمی، طراحی و اجرای سیاست صنعتی مبتنی بر تقویت صادرات بوده است. در سال‌های اخیر، دولت ترکیه با تمرکز بر ظرفیت‌های تولیدی در بخش‌های دارای مزیت نسبی، برنامه‌ای هماهنگ میان سیاست صنعتی، ارزی و تجاری پیش برد تا ساختار اقتصاد را به سمت صادرات محوری سوق دهد. هدف این سیاست، کاهش وابستگی به واردات، افزایش ارزآوری و حفظ رشد اقتصادی پایدار در شرایط پرنوسان بود.

در این راستا، ترکیه با حمایت فعال از صنایع دارای پتانسیل صادراتی مانند خودروسازی، ماشین‌آلات، منسوجات، پتروشیمی و خدمات فنی-مهندسی، بستر مناسبی برای رشد ارزش افزوده صنعتی فراهم آورد. حمایت‌های دولتی از طریق کاهش مالیات، اعطای یارانه‌های هدفمند صادراتی، تسهیلات سرمایه در گردش، و مشوق‌های تولید صادرات‌گرا اعمال شد. برآیند این سیاست‌ها به‌ویژه در سال‌های پرتلاطم ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۳ خود را نشان داد؛ جایی که علی‌رغم کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و افزایش هزینه‌های وارداتی، صادرات به بیش از ۳۵۰ میلیارد دلار افزایش یافت.

۱. منظور از «تقویت» در اینجا، بهبود سازوکارها، عملیاتی‌سازی و سخت‌گیرانه‌تر کردن سازوکار بازگشت ارز صادراتی است؛ یعنی ثبت دقیق‌تر تعهدات، پیوند آن با مشوق‌های مالیاتی و بانکی، و ایجاد ابزارهای ردیابی شفاف. مشابه تجربه ترکیه، که با استفاده از ری‌دیسکونت‌های ارزی (ایجاد خطوط اعتباری برای تنزیل مجدد اسناد دریافتنی صادرکنندگان) و نظارت بانک مرکزی، بازگشت ارز صادراتی را تضمین کرد.



از منظر نهادی، ترکیه نهادهایی مانند "انجمن توسعه صادرات" و "شورای سیاست صنعتی" را به‌عنوان هماهنگ‌کننده میان بخش خصوصی و دولت تقویت کرد. در این ساختارها، هدف‌گذاری صادراتی در افق‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت انجام شد و بر مبنای تحلیل بازارهای هدف، بسته‌های پشتیبانی متناسب طراحی می‌گردید. ترکیه همچنین در دیپلماسی اقتصادی، فعالانه به دنبال گسترش بازارهای صادراتی به ویژه در آفریقا، قفقاز، و آسیای میانه رفت و خطوط اعتباری صادراتی متعددی ایجاد کرد.

پیش‌نیاز اساسی این تحول، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های صنعتی و لجستیکی بود. ترکیه در کنار گسترش شهرک‌های صنعتی، به توسعه بنادر، خطوط حمل‌ونقل سریع، و مناطق آزاد صادراتی پرداخت. شهرک‌های صنعتی مانند "اوسیم" و "تکنوپارک"ها بسترتلفیق دانش، تولید و صادرات شدند. این زیرساخت‌ها نه تنها هزینه‌های تولید و صادرات را کاهش داد، بلکه موجبات جذب شرکت‌های خارجی و تولید قراردادی برای برندهای جهانی را فراهم آورد.

از منظر سیاست ارزی نیز، تضعیف هدمند لیر در کنار حمایت‌های تولیدی، موجب افزایش رقابت‌پذیری صنایع صادراتی شد. برخلاف کشورهای با نرخ ارز تثبیت‌شده، ترکیه از نرخ ارز برای اصلاح قیمت نسبی کالاهای قابل تجارت بهره گرفت. در بسیاری از صنایع، تضعیف لیر به افزایش صادرات و حتی رونق مجدد کارخانه‌های تعطیل‌شده انجامید. این ترکیب سیاستی موجب شد که صنعت ترکیه در برابر تکانه‌های تقاضای داخلی، به بازارهای خارجی تکیه کند و پایداری رشد را حفظ نماید.

ترکیه همچنین بر ارتقاء کیفیت تولیدات و تقویت برند ملی تمرکز کرد. استراتژی‌هایی نظیر «ساخت ترکیه» و حمایت از نشان‌های تجاری در نمایشگاه‌های بین‌المللی دنبال شد. بسیاری از تولیدکنندگان ترکیه‌ای در بخش‌هایی چون پوشاک و قطعات خودرو، برندهایی صادرات‌محور ایجاد کردند که به رقابت با تولیدکنندگان چینی و اروپای شرقی پرداختند. ارتقاء تکنولوژیکی از طریق مشوق‌های R&D نیز در دستور کار قرار گرفت تا صادرات از خام‌فروشی به محصولات دارای ارزش افزوده حرکت کند.

در نهایت، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که رشد صادرات تنها با تضعیف نرخ ارز محقق نمی‌شود؛ بلکه نیازمند یک چارچوب صنعتی بلندمدت، هماهنگی نهادی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت و تحریک بهره‌وری تولید است. این بسته سیاستی در سال‌های اخیر، ترکیه را قادر ساخت در شرایطی که بسیاری از اقتصادهای نوظهور با رکود دست‌وپنجه نرم می‌کردند، به رشد صادرات و تنوع صنعتی دست یابد. برای ایران نیز این تجربه قابل توجه است، زیرا می‌تواند الگوی مناسبی برای بازمهندسی سیاست‌های صنعتی و عبور از خام‌فروشی ارائه دهد. به طور خلاصه مقایسه تطبیقی حاکی از آن است که:



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

- تجربه ترکیه نشان می‌دهد که موفقیت در صادرات، فراتر از نرخ ارزی یا یارانه‌های کوتاه‌مدت، نیازمند طراحی نظامند سیاست صنعتی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت و هماهنگی نهادی است.
- ترکیه با تکیه بر برنامه‌ریزی مبتنی بر تحلیل داده و بازار، توانست از ظرفیت‌های کوچک و متوسط برای صادرات استفاده کند. این الگو می‌تواند برای ایران که دارای ظرفیت گسترده SMEها است، مفید باشد.
- اتصال سیاست ارزی به سیاست صنعتی در ترکیه موجب شد نرخ ارز به ابزاری برای تحریک صادرات و بازسازی ساختار تولید بدل شود. در ایران، به دلیل فقدان این پیوند، افزایش نرخ ارز اغلب به تورم تبدیل شده است.
- نهادهایی مانند شورای صادرات و سازمان توسعه تجارت در ایران، می‌توانند با الگوبرداری از تجربه ترکیه، نقش فعال‌تری در حمایت هوشمند از صادرات صنعتی ایفا کنند^۱.

۲-۵. سیاست‌های حمایت معیشتی و دستمزد بازار کار

در شرایط تورم بالا و افت قدرت خرید، ترکیه با اتخاذ سیاست‌های رفاهی هدفمند و تعدیل مستمر دستمزدها، تلاش کرد تا آثار منفی تورم را بر معیشت اقشار متوسط و آسیب‌پذیر کاهش دهد. برخلاف تصور رایج مبنی بر اولویت داشتن انضباط مالی در چنین شرایطی، دولت ترکیه سیاستی فعال در جبران قدرت خرید دنبال کرد؛ سیاستی که هرچند فشارهایی بر بودجه عمومی وارد کرد، اما در حفظ تقاضای مؤثر و پایداری اجتماعی نقش مهمی ایفا نمود.

یکی از محوری‌ترین اقدامات، افزایش پی‌درپی دستمزد پایه بود که در قالب حداقل دستمزد^۲ و به صورت رسمی اعلام می‌شد. این دستمزد که سالانه یا حتی شش ماهه به‌روزرسانی می‌شود، مبنای تعیین حقوق میلیون‌ها کارگر بوده و اثر گسترده‌ای بر دستمزدهای دیگر سطوح نیز دارد. داده‌های ارائه‌شده نشان می‌دهد که با وجود افزایش نرخ ارز، دستمزد دلاری از حدود ۱۰ هزار دلار در ۲۰۱۸ به بیش از ۱۳ هزار دلار در ۲۰۲۳ افزایش یافت؛ رشدی که با مداخلات فعال دولت محقق شد، نه از رهگذر بازار آزاد.

دولت ترکیه به‌منظور پشتیبانی از این سیاست دستمزدی، مشوق‌های مالیاتی و تأمین اجتماعی برای کارفرمایان نیز لحاظ کرد. بدین ترتیب، افزایش دستمزد لزوماً با افزایش هزینه تمام‌شده برای بنگاه‌ها همراه نشد. به‌علاوه، بخشی از افزایش دستمزد از طریق کاهش سهم بیمه کارفرما یا یارانه‌های مستقیم جبران می‌شد، تا تولیدکنندگان از شوک هزینه‌ای آسیب نبینند. این مداخله هوشمندانه، نقش کلیدی در کنترل بیکاری در دوران بحران اقتصادی داشت.

۱. شایان ذکر است در کنار این موارد کسش‌پذیری طرف عرضه اقتصاد فیزیکی از پیش‌نیازهای جهش صادرات است که بخشی از آن در قالب سیاست‌های صنعتی قابل تحقق است.

2. Asgari Ücret

از سوی دیگر، ترکیه در سطح سیاست رفاهی، برنامه‌های حمایتی هدفمند متعددی برای اقشار کم‌درآمد به اجرا گذاشت. این برنامه‌ها شامل پرداخت نقدی مشروط، بسته‌های حمایتی غذایی، یارانه انرژی و سوخت، و کمک‌هزینه اجاره برای مناطق شهری بود. در دوران همه‌گیری کرونا و پس از آن، پرداخت‌های انتقالی برای اقشار آسیب‌دیده افزایش یافت تا مصرف خانوار کاهش نیابد و رکود تقاضا تشدید نشود. این اقدامات مانع از گسترش نارضایتی اجتماعی در بستر تورم شد.

دولت ترکیه همچنین از سیاست‌های فعال بازار کار برای حفظ اشتغال در دوران نوسان اقتصادی بهره گرفت. این سیاست‌ها شامل حمایت از آموزش‌های مهارتی، برنامه‌های بازآموزی، و یارانه به کارفرمایانی بود که در دوران بحران، نیروهای خود را حفظ می‌کردند. چنین رویکردی در شرایط رکود و افزایش هزینه‌ها، مانع از جهش نرخ بیکاری شد و توازن میان رشد، تورم و اشتغال را حفظ کرد.

یکی از نکات قابل توجه در سیاست‌های ترکیه، توازن میان عدالت اجتماعی و بهره‌وری اقتصادی بود که از طریق رویکردی متفاوت از توزیع نقدی فاقد هدف‌گیری، محقق شد. این سیاست‌ها با اتکا به داده‌ها، به سمت بازتوزیع اثربخش حرکت کردند. برای مثال، همزمان با افزایش حداقل دستمزد برای حمایت از نیروی کار، بسته‌های حمایتی و تسهیلات مالی برای بخش‌های تولیدی و شرکت‌های صادراتی در نظر گرفته شد تا بهره‌وری آنان آسیب نبیند. این رویکرد دوگانه به دولت ترکیه اجازه داد تا به صورت هم‌زمان به اهداف عدالت اجتماعی و رشد اقتصادی دست یابد.

در مجموع، سیاست رفاهی و دستمزدی ترکیه در سال‌های اخیر نمونه‌ای از مداخله هوشمندانه در اقتصاد بازار بوده است: هم‌زمان با تضعیف پول ملی و جهش قیمت‌ها، سیاست‌گذار با تعدیل مستمر دستمزدها، حمایت هدفمند از گروه‌های آسیب‌پذیر، و مشوق‌های مالیاتی برای بنگاه‌ها، نوعی تعادل میان رشد، عدالت و ثبات اجتماعی برقرار کرد. برای ایران، این تجربه نشان می‌دهد که حتی در شرایط تورم بالا و نوسان ارزی، می‌توان با طراحی صحیح، آثار معیشتی بحران را تعدیل و پایه‌های تقاضای مؤثر داخلی را حفظ کرد.

۲-۶. ابزارهای نوآورانه مدیریت اقتصاد (سپرده ارزی، اعطای تابعیت)

در شرایط ناپایدار اقتصادی که ویژگی آن تورم دو رقمی، کاهش ارزش پول ملی، خروج سرمایه و نااطمینانی فزاینده بود، ترکیه با اتکا به نوآوری سیاستی و بهره‌گیری از ابزارهای غیرمتعارف، سعی کرد تا فشارها را مدیریت

۱. رویکرد داده‌محور (Data-driven approach) یا اتکا به داده‌ها در سیاست‌گذاری به این معنی است که تصمیمات و سیاست‌ها، نه بر اساس حدس و گمان، ایدئولوژی یا سیاست‌های کلیشه‌ای، بلکه بر پایه تحلیل دقیق داده‌ها، آمارها و شواهد عینی اتخاذ می‌شوند. در مورد سیاست‌های اقتصادی ترکیه، رویکرد داده‌محور به این معنی است که دولت برای ایجاد توازن میان عدالت اجتماعی و بهره‌وری، ابتدا به تحلیل شاخص‌های اقتصادی پرداخت. به جای توزیع همگانی پول نقد، آن‌ها داده‌ها را بررسی کردند تا بفهمند کدام بخش‌ها (مانند صنایع کوچک و متوسط) یا کدام گروه‌های اجتماعی (مانند نیروی کار با درآمد پایین) بیشتر نیاز به حمایت دارند.



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

کرده و منابع جدیدی برای حفظ ثبات نسبی خلق کند. مهم‌ترین ویژگی این ابزارها، کاربرد هدفمند، منعطف و غیرمتمرکز آنها برای مداخله سریع در بازارها بدون تحمیل بار مالی گسترده به دولت بود. نخستین و مهم‌ترین نوآوری، طرح سپرده‌های ارزی محافظت‌شده از نوسانات نرخ ارز (KKM) بود که از اواخر ۲۰۲۱ اجرا شد. این ابزار به سپرده‌گذاران لیر تضمین می‌داد که اگر نرخ رشد ارز بیشتر از سود بانکی باشد، دولت مابه‌التفاوت را جبران خواهد کرد. در واقع این طرح نوعی پوشش ارزی بدون انتقال مالکیت ارز بود که به کاهش انتظارات ارزی و ممانعت از تبدیل سریع لیر به دلار انجامید. مزیت مهم این سیاست آن بود که با استفاده از مکانیسم بازار و بدون اعمال محدودیت ارزی، تقاضای سفته‌بازانه برای دلار را کنترل کرد.

دومین ابزار نوآورانه، برنامه اعطای تابعیت در برابر سرمایه‌گذاری دلاری بود. این سیاست با هدف جذب ارز از طریق بازار املاک و اوراق بهادار اجرا شد. افراد خارجی با خرید ملک (حداقل ۴۰۰ هزار دلار) یا سپرده‌گذاری دلاری در بانک‌های ترکیه می‌توانستند تابعیت دریافت کنند. این ابزار ضمن جذب مستقیم سرمایه، به پویایی بازار املاک کمک کرده و جریان ورودی ارز را تقویت نمود. در کنار آن، تصویب قوانین ساده‌ساز برای ثبت شرکت توسط اتباع خارجی، بستر مناسبی برای مهاجرت سرمایه‌محور ایجاد کرد. سوم، دولت ترکیه از ابزارهای مالیاتی انعطاف‌پذیر برای هدایت رفتار اقتصادی استفاده کرد. در برخی مقاطع، معافیت‌های مالیاتی موقتی برای صادرات، تولید و بازگشت سرمایه به کشور اعمال شد. در حوزه مصرف، با کاهش موقتی نرخ مالیات بر ارزش افزوده برای برخی کالاهای اساسی، قدرت خرید حفظ شد. این ابزارها از جنس سیاست‌های خرد هدفمند بودند که بدون اخلاق‌جدی در بودجه، اثر فوری در مهار نارضایتی و تقویت انگیزه اقتصادی داشتند.

چهارم، سیاست‌های تشویقی برای نگهداری ارز در داخل کشور، نظیر معافیت از مالیات بر سود سپرده ارزی یا صدور اوراق قرضه با سود دلاری توسط دولت، به کاهش خروج سرمایه و کنترل جریان ارز کمک کرد. این سیاست‌ها در عین وفاداری به اصل آزادی حساب سرمایه، نوعی کنترل هوشمندانه خروج ارز محسوب می‌شدند که از فشار بر بازار ارز کاست.

پنجم، دولت ترکیه از فناوری دیجیتال برای سیاست‌گذاری هدفمند بهره برد. با یکپارچه‌سازی داده‌های بانکی، مالیاتی و ثبت احوال، شناسایی رفتارهای پرریسک در بازارها ممکن شد و در مواردی با هشدارهای پیش‌گیرانه یا مداخله نرم، نوسانات کنترل گردید. در حوزه توزیع منابع حمایتی نیز، استفاده از داده‌های هدفمند منجر به اثربخشی بیشتر شد. این بعد نوآوری در حکمرانی، رکن اساسی مداخلات کم‌هزینه اما مؤثر اقتصادی بود.

توضیح بیشتر آن که، دولت ترکیه از فناوری دیجیتال برای سیاست‌گذاری هدفمند بهره برد. با یکپارچه‌سازی داده‌های بانکی، مالیاتی، ثبت احوال و تأمین اجتماعی در قالب پلتفرم‌هایی نظیر E-Devlet،

امکان رصد جامع و بلادرنگ رفتار اقتصادی شهروندان فراهم شد. این اطلاعات به دولت اجازه داد تا هم در حوزه توزیع منابع حمایتی (از طریق شناسایی دقیق خانوارهای نیازمند براساس الگوی مصرف، مالکیت، درآمد و سوابق بیمه‌ای) و هم در حوزه کنترل بازار (از طریق ردیابی تراکنش‌های سفته‌بازانه و رفتارهای پرریسک در بازار ارز و طلا) مداخله‌ای هدفمند، کم‌هزینه و سریع داشته باشد. چنین استفاده‌ای از داده، رکن اساسی در مداخلات اقتصادی مؤثر اما غیرمتمرکز ترکیه بود که اثربخشی سیاست‌های غیراستاندارد را افزایش داد و از نشت منابع جلوگیری کرد.

در نهایت، بهره‌گیری ترکیه از سیاست‌های ترکیبی و غیراستاندارد، نشان‌دهنده تفکر عمل‌گرایانه و نه صرفاً نظری در سیاست‌گذاری است. در شرایطی که ابزارهای کلاسیک سیاست پولی و مالی ناکارآمد شده بودند، سیاست‌گذاران ترکیه با تکیه بر تجربه، اعتماد به نفس و سنجش ریسک، از ابزارهای مکمل و نامتعارف برای حفظ ثبات استفاده کردند. این رویکرد، نه تنها به عبور نسبی از بحران ارزی کمک کرد، بلکه انعطاف‌پذیری و تاب‌آوری ساختار اقتصادی را افزایش داد.

برای ایران، پیام این تجربه آن است که در شرایط ناپایدار، محدود نشدن به ابزارهای سنتی و به‌کارگیری سازوکارهای نوآورانه مالی، ارزی و نهادی می‌تواند ابزارهای سیاست‌گذار را متنوع‌تر و اثرگذارتر کند. البته این اقدامات باید با شفافیت، پایش دقیق ریسک و حمایت حقوقی همراه باشند تا مشروعیت و اثربخشی خود را حفظ کنند.

۳. پیامدها و دستاوردهای سیاست‌های اقتصادی ترکیه

۳-۱. پویایی رشد در کنار نوسانات ساختاری

یکی از پیامدهای قابل توجه سیاست‌های اقتصادی ترکیه، ایجاد نوعی «پویایی رشد اقتصادی» در عین وجود نوسانات و بی‌ثباتی‌های ساختاری بوده است. این امر نشان‌دهنده ظرفیت ترکیه برای تداوم فعالیت اقتصادی حتی در مواجهه با بحران‌های ارزی، تورم‌های بالا و نااطمینانی‌های سیاسی است. رشد تولید ناخالص داخلی در سال‌هایی نظیر ۲۰۱۳، ۲۰۱۷ و ۲۰۲۱ از مرز ۷٪ گذشت، در حالی که در همین بازه نرخ تورم از ۷٪ تا ۷۲٪ در نوسان بود. این هم‌زمانی رشد و تورم که معمولاً در اقتصادهای نوظهور ناپایدار تلقی می‌شود، در ترکیه با تلفیق سیاست‌های تحریک تقاضا، حمایت از صادرات، و تزریق هدفمند منابع مالی و ارزی به تحقق رسید؛ به‌گونه‌ای که «موتور رشد» اقتصاد در شرایط نامساعد نیز روشن ماند.

علت این پویایی، تا حد زیادی به اتخاذ سیاست صنعتی فعال بازمی‌گردد. سیاست صنعتی فعال در ترکیه شامل شناسایی صنایع پیشران نظیر خودروسازی، نساجی، پتروشیمی و تجهیزات الکترونیکی بود که از مزیت



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

رقابتی نسبی برخوردار بودند. دولت از این صنایع با ابزارهایی چون تسهیلات بانکی با نرخ پایین، معافیت مالیاتی برای سرمایه‌گذاری در تولید صادراتی، مشوق‌های تحقیق و توسعه (R&D) و زیرساخت‌های صنعتی پشتیبانی کرد. از جمله نمونه‌های این رویکرد، توسعه شهرک‌های صنعتی فناوری محور (مانند فن‌آوری پارک استانبول^۱) و افزایش مشوق‌های صادراتی برای شرکت‌های دارای فناوری بالا بود که ارزش افزوده صنعتی و اشتغال را تقویت کرد.

در کنار این رویکرد تولیدمحور، سیاست مداخله ارزی منعطف نیز یکی از ارکان موفقیت ترکیه در مدیریت شوک‌های بیرونی بود. بانک مرکزی این کشور به جای تثبیت نرخ ارز یا آزادی کامل آن، رژیم «شناور مدیریت شده» را پی گرفت که در آن نرخ ارز با سازوکار بازار تعیین می‌شود، اما در صورت بروز نوسانات شدید، دولت با استفاده از ذخایر ارزی یا توافق‌نامه‌های سوآپ وارد عمل می‌شود. برای نمونه، در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۲۳ که لیر به شدت تضعیف شد، ترکیه با فروش ارز، اعمال محدودیت‌های کوتاه‌مدت بر معاملات سفته‌بازانه، و ابزارهایی مانند سپرده‌های ارزی محافظت شده (KKM)، مانع از بروز بحران ارزی تمام‌عیار شد. این انعطاف‌پذیری، از فروپاشی بازار پول جلوگیری کرده و به تثبیت انتظارات کمک نمود.

همچنین ترکیه موفق شد از ظرفیت بازارهای منطقه‌ای و همسایگان برای جبران رکود جهانی استفاده کند. انعقاد توافق‌نامه‌های تجاری، گسترش دیپلماسی اقتصادی و تنوع‌بخشی به سبد صادرات، باعث شد تقاضای خارجی نقش پایداری در حفظ فعالیت اقتصادی ایفا کند. در این فضا، سیاست‌گذاران با پذیرش سطح معینی از نوسانات کلان، تمرکز خود را بر محرک‌های واقعی اقتصاد متمرکز کردند و به جای مقابله کامل با تورم، آن را در مدار قابل تحمل نگه داشتند.

در نهایت، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که لزومی ندارد تثبیت اقتصاد به معنای توقف رشد باشد. تلفیق ابزارهای متنوع مانند مداخله ارزی هدفمند، سیاست صنعتی فعال و مشوق‌های سرمایه‌گذاری، امکان همزیستی موقت میان رشد و بی‌ثباتی را فراهم می‌کند. این موضوع به ویژه برای کشورهای چون ایران که در شرایط مشابهی قرار دارند، درس آموز است: در کنار اصلاحات بلندمدت، می‌توان با طراحی سیاست‌های هدفمند و منعطف، رشد اقتصادی را در کوتاه‌مدت نیز حفظ کرد.

در نهایت، پیام ترکیه برای ایران آن است که حتی در فضای پرریسک و تورمی، می‌توان با چرخش‌های سیاستی هوشمندانه، مسیر رشد را حفظ کرد. این مستلزم درک عمیق از رفتار اقتصاد در بحران، طراحی ابزارهای هدفمند، و آمادگی برای تصمیم‌گیری‌های غیراستاندارد ولی مؤثر است.

1. Teknopark

۳-۲. تغییر ترکیب صادرات و ارتقاء ارزش افزوده

یکی از شاخص‌ترین دستاوردهای اقتصاد ترکیه در سال‌های اخیر، تغییر تدریجی در ترکیب صادرات و افزایش سهم کالاهای با ارزش افزوده بالا بوده است. این کشور که در دهه ۹۰ عمدتاً صادرکننده مواد اولیه، محصولات کشاورزی و منسوجات ساده بود، توانست با پیگیری سیاست‌های صنعتی و صادرات‌محور، به سمت صادرات کالاهای صنعتی، تجهیزات، قطعات خودرو، لوازم خانگی و محصولات مهندسی‌شده حرکت کند. شواهد این تغییر را می‌توان در رشد صادرات از حدود ۲۱۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۲ به بیش از ۳۷۱ میلیارد دلار در ۲۰۲۴ مشاهده کرد. این تحول نه تنها کمی، بلکه کیفی نیز بوده است. سیاست‌گذاران ترکیه با هدف ارتقاء تکنولوژیک و جذب سرمایه خارجی در صنایع متوسط و پیشرفته، خوشه‌های صنعتی را در استانبول، بورسا، قونیه و ازمیر توسعه دادند. این خوشه‌ها در کنار مناطق آزاد تجاری و تسهیل در واردات قطعات واسطه‌ای، بستر صادرات ترکیبی (نیمه‌ساخته + مونتاژی^۱) را فراهم کردند. به‌عنوان مثال، ترکیه اکنون یکی از صادرکنندگان مهم قطعات خودرو در اروپاست، و شرکت‌های ترکیه‌ای به زنجیره تأمین جهانی متصل شده‌اند.

از نظر سیاستی، مشوق‌های مالیاتی، یارانه‌های صادراتی، و حمایت از صادرات خدمات مهندسی به‌ویژه در صنعت ساختمان و مشاوره فنی، نقشی کلیدی در این تغییر ایفا کرده‌اند. دولت ترکیه همچنین از طریق آژانس‌هایی نظیر بانک صادرات - واردات (اگزیم بانک^۲) ترکیه، منابع مالی ارزان قیمت در اختیار صادرکنندگان گذاشته و بازارهای هدف متنوعی از جمله خاورمیانه، روسیه، آفریقا و اروپای شرقی را فعال کرده است. این امر باعث شده در شرایط بی‌ثباتی داخلی، صادرات به‌عنوان «موتور مقاوم رشد» عمل کند.

نکته مهم دیگر، جایگزینی صادرات کالاهای غیرقابل رقابت با کالاهای با قابلیت رقابت جهانی است. مثلاً در صنعت لوازم خانگی، شرکت‌هایی نظیر آرچلیک^۳ و وستل^۴ با سرمایه‌گذاری در برند، طراحی و کیفیت، به صادرات محصولاتی قابل رقابت با برندهای اروپایی دست یافتند. چنین روندی باعث شد صادرات ترکیه از جنبه ساختاری نیز عمق پیدا کند و به تقویت تراز تجاری کمک کند.

در همین چارچوب، ترکیه تلاش کرد تا ارزش افزوده صادرات را از طریق دانش فنی داخلی و بومی‌سازی فناوری افزایش دهد. پروژه‌های مشترک با شرکت‌های خارجی، ایجاد پارک‌های فناوری، و تقویت پیوند بین دانشگاه و صنعت، همگی ابزارهایی برای ارتقاء صادرات فناورانه بودند. در نتیجه، اگرچه هنوز سهم کالاهای با تکنولوژی بالا از کل صادرات ترکیه نسبتاً پایین است، اما مسیر به‌طور پیوسته به سمت تخصصی‌تر شدن حرکت کرده است.

1. semi-finished + assembled
2. Eximbank
3. Arçelik
4. Vestel



از منظر نرخ ارز، سیاست مدیریت شده ارز و حفظ رقابت‌پذیری قیمتی نیز به جهش صادرات کمک کرد. تضعیف نسبی لیر در سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۳، موجب شد کالاهای ترکیه‌ای در بازارهای جهانی ارزان‌تر عرضه شوند. دولت با خودداری از مداخله افراطی برای تقویت مصنوعی لیر، عملاً از صادرات پشتیبانی کرد؛ هرچند این تصمیم هزینه‌هایی مانند افزایش تورم داخلی نیز داشت.

برای ایران، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که حتی در بستر تورم و نوسانات ارزی، می‌توان با طراحی سیاست‌های صادرات محور و هدفمند، ترکیب صادرات را تغییر داد و به سمت کالاهای با ارزش افزوده بالاتر حرکت کرد. این روند نه تنها به رشد اقتصادی کمک می‌کند، بلکه پایداری تراز تجاری و کاهش وابستگی به نفت را نیز تسهیل می‌سازد.

۳-۳. ثبات نسبی بازار کار و حفظ جذب سرمایه

در شرایطی که ترکیه در سال‌های گذشته با چالش‌های جدی اقتصادی مانند تورم بالا، بی‌ثباتی ارزی و نوسانات رشد مواجه بود، یکی از موفقیت‌های قابل توجه این کشور حفظ نسبی ثبات در بازار کار و استمرار ورود سرمایه خارجی بود. برخلاف انتظار، نه تنها نرخ بیکاری به شکل فزاینده افزایش نیافت، بلکه نرخ اشتغال صنعتی و صادرات محور در برخی سال‌ها ارتقاء یافت. این وضعیت از منظر سیاست‌گذاری اهمیت دوچندانی دارد؛ چرا که حفظ بازار کار در شرایط رکودی، نشانه‌ای از طراحی هوشمندانه سیاست‌های حمایتی و ساختاری است.

از یک سو، دولت ترکیه با استفاده از ابزارهایی نظیر یارانه‌های دستمزدی، معافیت‌های بیمه‌ای برای کارفرمایان، و برنامه‌های بازآموزی نیروی کار در سال‌های بحران زده (نظیر ۲۰۱۸، ۲۰۱۹ و ۲۰۲۲)، سعی کرد از اخراج گسترده نیروی کار جلوگیری کند. این سیاست‌ها اگرچه هزینه مالی داشتند، اما در بلندمدت موجب کاهش فشار اجتماعی، حفظ مصرف خانوار و جلوگیری از تعمیق رکود شدند.

از سوی دیگر، ترکیه تلاش کرد تا بسترهای حقوقی و نهادی برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) را حفظ کند. با وجود افت نسبی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در برخی سال‌ها، میانگین FDI در سطحی بیش از ۱۰ میلیارد دلار حفظ شد. ثبات نهادی، آزادی نسبی بازار کار، و امکان بازگشت سرمایه و سود برای سرمایه‌گذاران خارجی، جزو دلایل اصلی این موفقیت بودند. به‌ویژه در صنایع تولیدی، شرکت‌های خارجی حاضر در ترکیه به واسطه هزینه نیروی کار نسبتاً پایین و بازار بزرگ داخلی، انگیزه ماندگاری داشتند. از منظر ساختاری، یکی از عوامل کلیدی ثبات بازار کار، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و تقویت پیوند بخش‌های صنعتی و خدماتی با صادرات بود. با تبدیل مناطق صنعتی به قطب‌های صادراتی و اتصال بهتر آن‌ها به بازارهای منطقه‌ای، اشتغال در صنایع کوچک و متوسط نیز رشد یافت. چنین سیاست‌هایی با رویکرد توسعه منطقه‌ای همراه شدند و به کاهش تمرکز اشتغال در شهرهای بزرگ کمک کردند.

نقش مزیت نسبی نیروی کار و تعدیل دستمزد دلاری نیز در این ثبات برجسته است. با کاهش ارزش لیر، هزینه دستمزد دلاری کارگران ترکیه کاهش یافت، و این موضوع به ارتقاء رقابت‌پذیری صنایع کاربر کمک کرد. البته کاهش واقعی درآمد خانوارها یک چالش مهم بود، اما دولت با سیاست‌های حمایتی نظیر پرداخت‌های نقدی و تثبیت حداقل دستمزد، تلاش کرد از فشار معیشتی بکاهد و هم‌زمان محیط تولید را برای کارفرمایان جذاب نگاه دارد.

از نظر سیاست اجتماعی، ترکیه برنامه‌های رفاهی هدفمند و پوشش بیمه‌ای گسترده‌ای را حفظ کرد. بیمه بیکاری، بیمه سلامت، و حمایت‌های معیشتی به‌ویژه برای اقشار کم‌درآمد، باعث شد فشار روانی و اجتماعی ناشی از بحران‌ها به حداقل برسد. این موضوع، یک مزیت نرم در حفظ پایداری اجتماعی بازار کار محسوب می‌شود.

در نهایت، تداوم جذب سرمایه در حوزه‌های جدیدی نظیر تکنولوژی مالی، استارت‌آپ‌ها، و انرژی‌های تجدیدپذیر نیز به پویایی اشتغال کمک کرد. نهادهایی مانند صندوق سرمایه‌گذاری‌های فناوری و آژانس توسعه ترکیه، نقش مؤثری در جلب سرمایه‌های ریسک‌پذیر ایفا کردند. این سیاست‌ها به بازسازی تصویر اقتصاد ترکیه به‌عنوان یک اقتصاد دارای قابلیت انعطاف و بازدهی بالا کمک کرد.

برای ایران، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که حفظ بازار کار و سرمایه‌گذاری خارجی در دوران بی‌ثباتی نیازمند رویکردی ترکیبی از سیاست‌های حمایتی کوتاه‌مدت و اصلاحات ساختاری بلندمدت است. در عین حال، ایجاد پیوند بین اشتغال و صادرات، یکی از کلیدهای پایداری اقتصادی در شرایط تورم و رکود خواهد بود.

۳-۴. چالش‌ها و نتایج سیاست‌های اقتصادی ترکیه

با وجود موفقیت‌های نسبی ترکیه در عبور از شرایط سخت اقتصادی در سال‌های اخیر، این کشور همچنان با مجموعه‌ای از آسیب‌پذیری‌های ساختاری و مزمن مواجه است که می‌توانند پایداری مسیر توسعه را تهدید کنند. شناسایی این چالش‌ها، نه تنها برای تحلیل دقیق‌تر تجربه ترکیه ضروری است، بلکه می‌تواند در تدوین سیاست‌های تطبیقی برای کشورهای نظیر ایران، راهگشا باشد.

یکی از اصلی‌ترین آسیب‌پذیری‌ها، وابستگی قابل توجه اقتصاد ترکیه به واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای است. با وجود رشد صادرات، بخش عمده‌ای از آن متکی بر زنجیره‌های وارداتی باقی مانده است. این موضوع به‌ویژه در صنایع خودروسازی، الکترونیک، و تولیدات پیچیده صنعتی مشهود است. بنابراین، افزایش ارزش صادرات خالص ترکیه الزاماً به معنای افزایش ارزش افزوده داخلی نبوده و کسری تجاری نیز همچنان مزمن باقی مانده است.



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

از منظر ارزی، بی‌ثباتی نرخ ارز و شکنندگی لیر ترکیه همچنان یک نقطه ضعف راهبردی تلقی می‌شود. وابستگی به سرمایه‌گذاری‌های کوتاه‌مدت خارجی، کسری مزمّن حساب جاری، و بدهی‌های ارزی بخش خصوصی، همگی در سال‌های بحران زده مانند ۲۰۱۸ و ۲۰۲۲، آسیب‌پذیری سیستم مالی ترکیه را آشکار کردند. مداخلات پرهزینه بانک مرکزی برای دفاع از نرخ ارز، کاهش ذخایر ارزی و افزایش ریسک‌های سیستماتیک را به دنبال داشت.

از سوی دیگر، بی‌ثباتی سیاسی و ریسک‌های ناشی از تمرکز قدرت و کاهش استقلال نهادی یکی از چالش‌های مهم در فضای اقتصادی ترکیه است. تضعیف استقلال بانک مرکزی در برخی مقاطع، عدم شفافیت در گزارش‌های آماری، و تغییرات مکرر در ساختار دولت و سیاست‌های اقتصادی، موجب افزایش نااطمینانی برای فعالان اقتصادی شد. این عوامل می‌توانند سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت را تحت تأثیر قرار دهند و چرخه رشد پایدار را تهدید کنند.

ترکیه همچنین با چالش‌های اجتماعی و جمعیتی نوظهوری مانند نرخ پایین مشارکت زنان در بازار کار، شکاف درآمدی، و فشار بر زیرساخت‌های عمومی (به‌ویژه با ورود پناجویان) مواجه است. این مسائل، فشار زیادی بر منابع عمومی وارد کرده و ضرورت اصلاح سیاست‌های آموزشی، رفاهی و شهری را برجسته می‌سازد. در عین حال، نرخ پایین بهره‌وری در برخی بخش‌ها و نظام آموزشی ناکارآمد در تربیت نیروی کار ماهر، مانعی جدی در مسیر ارتقاء رقابت‌پذیری اقتصادی محسوب می‌شود.

در سطح کلان، اقتصاد ترکیه همچنان در معرض نوسانات جهانی، تحریم‌های سیاسی، و ریسک‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای قرار دارد. وابستگی بالا به بازارهای اروپا و خاورمیانه از یک سو، و تنش‌های فزاینده با قدرت‌های غربی از سوی دیگر، ریسک‌های تجاری و ارزی را افزایش داده‌اند. همچنین، تنوع کم در منابع انرژی و وابستگی به واردات انرژی، به‌ویژه در سال‌های پرنوسان قیمتی، موجب کسری بیشتر تجاری شده است.

نکته مهم دیگر، ناترازی‌های مالی ناشی از یارانه‌های گسترده، طرح‌های حمایتی و سیاست‌های دستوری دستمزد است. اگرچه این سیاست‌ها در کوتاه‌مدت برای مقابله با تورم مفید بودند، اما در بلندمدت خطر ایجاد عدم تعادل مالی و تورم ساختاری را افزایش داده‌اند. علاوه بر این، بدهی‌های شرکت‌های دولتی، بار مالی پنهانی ایجاد کرده که می‌تواند در آینده تهدیدی برای ثبات کلان باشد.

در مجموع، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که مدیریت موفق تورم و رکود بدون اصلاحات بنیادین در حوزه‌های ساختاری، نهادی و تولیدی، پایداری لازم را نخواهد داشت. برای ایران نیز، شناخت دقیق این آسیب‌پذیری‌ها می‌تواند در طراحی سیاست‌های واقع‌بینانه و تدریجی در دوران بحران اقتصادی نقش کلیدی ایفا کند.

به صورت خلاصه در جدول (۲) سیاست‌های کلان اقتصادی ترکیه (۲۰۱۰-۲۰۲۴) و اثرات آن بر صنعت و صادرات به صورت منظم ارائه شده است:



جدول ۲. سیاست‌های کلان اقتصادی ترکیه (۲۰۱۲-۲۰۲۴) و اثرات آن بر صنعت و صادرات

سال	جهت‌گیری کلان سیاست اقتصادی	ابزارهای اصلی سیاست‌گذاری	اثر بر صنعت / صادرات	درس برای ایران
۲۰۱۳-۲۰۱۲	سیاست صنعتی صادرات محور در بستر ثبات نسبی اقتصاد کلان	<ul style="list-style-type: none"> پولی: بهره کنترل شده، ثبات لیر مالی: یارانه تولید، معافیت و اعتبار مالیاتی اعتبارات تجاری-صادراتی: خطوط اعتباری اگزیم بانک درآمدی: افزایش بهره‌وری و رشد دستمزد صنعتی: ارائه مشوق‌های صنعتی 	رشد صنعتی افزایش صادرات جذب FDI	ثبات اقتصاد کلان شرط رشد پایدار است؛ افزایش دستمزدها زمانی موفق بود که با سیاست‌های مکمل مانند مشوق‌های صنعتی، خطوط اعتباری صادراتی و معافیت‌های مالیاتی همراه شد.
۲۰۱۵-۲۰۱۴	نوسان ارزی و رشد دستمزد	<ul style="list-style-type: none"> پولی: سیاست بهره متغیر صنعتی: مشوق‌های محدود صنعتی تحت شرایط بی ثباتی سیاسی 	تضعیف رشد صنعت کاهش FDI	ثبات سیاسی زیربنای سرمایه‌گذاری صنعتی است.
۲۰۱۶	شوک سیاسی (کودتای نافرجام ژوئن ۲۰۱۶) و فشار بر تقاضا	<ul style="list-style-type: none"> پولی: کاهش نرخ بهره، دستمزد: رشد دستمزد بدون ارتقاء بهره‌وری 	افت رشد صنعتی خروج سرمایه	رشد دستمزد بدون بهره‌وری مخرب است.
۲۰۱۷	تحریک رشد با سیاست مالی انبساطی	<ul style="list-style-type: none"> پولی: کاهش نرخ بهره مالی: تسهیلات گسترده به صنایع تجاری: مشوق صادرات 	رشد صادرات و صنعت	اعتبارات هدفمند نقش کلیدی دارند.
۲۰۱۸	بحران ارزی و افزایش بهره	<ul style="list-style-type: none"> پولی: افزایش شدید نرخ بهره 	افت شدید رشد صنعتی	سیاست پولی ناهماهنگ با صنعت منجر به بحران می‌شود.
۲۰۱۹	سیاست پولی تسهیلی و حمایت مصرف	<ul style="list-style-type: none"> پولی: کاهش نرخ بهره ارزی: مداخلات در بازار ارز تجاری: محدودیت واردات 	رشد صادرات رکود تولید صنعتی	مهار واردات بدون تحریک تولید کارساز نیست.
۲۰۲۰	حمایت از تقاضای داخلی با سیاست پولی	<ul style="list-style-type: none"> پولی: تسهیلات مصرفی، نرخ بهره پایین 	رشد صادرات رشد صنعتی محدود	کاهش بهره در رکود باید همراه با سرمایه‌گذاری باشد.



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

سال	جهت‌گیری کلان سیاست اقتصادی	ابزارهای اصلی سیاست‌گذاری	اثر بر صنعت / صادرات	درس برای ایران
۲۰۲۱	سیاست‌های غیرمتعارف برای جهش رشد	<ul style="list-style-type: none"> پولی: کاهش نرخ بهره ارزی: ابزارهای پوشش ریسک مالی: اعتبارات انبساطی تجاری: تقویت آگزیتم بانک 	رشد صنعتی جهشی صادرات بالا	ابزار پوشش ارز در کوتاه‌مدت مؤثر است.
۲۰۲۲	سیاست‌های مداخله‌ای دولت	<ul style="list-style-type: none"> پولی: سرکوب نرخ بهره درآمدی: رشد بالای دستمزد اسمی ارزی: مداخلات گسترده بانک مرکزی 	افت بهره‌وری و ناپایداری صنعتی	مداخلات دستوری فاقد چارچوب روشن باعث فرار سرمایه می‌شود.
۲۰۲۳	فشار هزینه‌های تولید و بحران ارزی	<ul style="list-style-type: none"> پولی: حرکت به سمت سیاست‌های متعارف و انقباضی مالی: افزایش مخارج بازسازی پس از زلزله و افزایش دستمزد و یارانه‌ها (گسترش کسری بودجه) 	افت صنعتی علیرغم رشد اقتصادی	رشد اقتصادی بدون رشد صنعتی ناپایدار است.
۲۰۲۴	بازگشت به سیاست‌های انقباضی کلاسیک	<ul style="list-style-type: none"> پولی: افزایش نرخ بهره (تا ۴۸٪) ارزی: تثبیت انتظارات 	رشد پایین تولید و صنعت	کنترل تورم مقدمه احیای صنعتی پایدار است.

منبع: یافته‌های پژوهش

جمع‌بندی تحلیلی مطالب بالا نشان می‌دهد افزایش دستمزد زمانی که با رشد بهره‌وری و حمایت صنعتی همراه بوده (۲۰۱۳، ۲۰۲۱)، رشد را تقویت کرده است. در غیراین صورت رشد را تضعیف کرده است (۲۰۱۶، ۲۰۲۲). همچنین تضعیف لیر، صادرات را تقویت کرده (افزایش صادرات از ۲۱۴ به ۳۷۱ میلیارد دلار)، اما باعث تورم بالا و کاهش قدرت خرید شده است. نرخ بهره پایین رشد را تحریک کرده (۲۰۲۱)، اما در دوره‌هایی تورم افسارگسیخته ایجاد کرده است. نرخ‌های بهره بالا در ۲۰۲۴ رشد را کاهش دادند، ولی سیگنال ضدتورمی قوی ارسال کردند. سیاست‌های غیرمتعارف (اردوغانیسم) رشد کوتاه‌مدت را تقویت کرده، ولی با بی‌ثباتی پولی، فرار سرمایه و تضعیف نهادهای پولی همراه بوده است.

ضمن آنکه نتایج بسیاری از مطالعات از جمله ایلهان و آکدینیز (۲۰۲۴)، کورکماز (۲۰۲۱)، کالکاوران و همکاران (۲۰۲۱) و اگوندور و همکاران (۲۰۱۹) براساس رویکرد مدلسازی داده‌های آماری مربوط به دوره



۲۰۱۲-۲۰۲۴ نشان می‌دهد ترکیه با اعطای تسهیلات ارزان برای سرمایه‌گذاری صنعتی (اعم از زمین، اعتبار، مالیات) رشد صادرات و تولید صنعتی را تقویت کرده است. تسهیلات اعتباری صادراتی و تضمین‌های مالی از جمله اعتبارات صادراتی نقش مؤثری در تحریک تولید صادرات محور داشته و به‌ویژه تأثیر مستقیمی بر جذب سرمایه و افزایش تولید صنعتی نشان داده‌اند. یارانه و مشوق‌های دولتی نیز در صنعت‌های مختلف، به‌ویژه صنایع کوچک و متوسط، اثربخشی واضحی بر افزایش ارزش افزوده و بهره‌وری داشته‌اند.

بنابراین، شواهد نشان می‌دهند که حمایت مالی هوشمندانه، حتی در بستر تورم یا محدودیت‌های ارزی، اگر به صورت هدفمند به تولید و صادرات متصل باشد، می‌تواند رشد صنعتی و صادراتی را تقویت کند. افزایش دستمزد زمانی می‌تواند محرک رشد باشد که در کنار آن پشتیبانی صنعتی قوی (تسهیلات بانکی، یارانه صادرات، پوشش ریسک ارزی)، افزایش بهره‌وری نیروی کار و مدیریت دسترسی به ارز صادراتی وجود داشته باشد. این یافته‌ها قابل استفاده برای طراحی سیاست‌های تطبیقی در ایران هستند. بنابراین با توجه به نتایج سیاست‌های ترکیه در سال‌های اخیر توجه به نکات ذیل برای سیاست‌گذاری اقتصادی در ایران توصیه می‌گردد:

- دولت ترکیه حتی در شرایط تورمی و نوسانی نیز این حمایت‌ها را متوقف نکرد، بلکه با ابزارهای جدیدی مثل سپرده‌های ارزی محافظت شده (KKM)، از فعالان اقتصادی حمایت کرد. بنابراین سیاست مالی باید هدفمند، مشروط به بهره‌وری، و در جهت تحریک زنجیره تولید و نه توزیع عمومی پول باشد.
- افزایش دستمزد اگر هدفمند و همراه بهره‌وری باشد، محرک رشد می‌شود، ولی به‌تنهایی کافی نیست. ضروری است که ابزارهای صنعتی تکمیلی مانند تسهیلات هدفمند، پوشش ارزی و صادراتی فعال شوند. بدون این مکمل‌ها، افزایش دستمزد منجر به تورم و فشار بر تولید خواهد شد؛ همان‌طور که در برخی دوره‌های ترکیه مشاهده شد.
- سیاست‌های تحریک رشد (کاهش نرخ بهره، افزایش نقدینگی) باید هماهنگ با حمایت از تولید و تکیه بر صادرات باشد. تجربه ترکیه نشان داد رشد بدون ثبات اقتصاد کلان، ناپایدار است.

۴. مقایسه تطبیقی ساختار اقتصادی و سیاست‌گذاری ایران و ترکیه

ایران و ترکیه به‌عنوان دو اقتصاد منطقه‌ای با ظرفیت‌های بزرگ جمعیتی و موقعیت ژئوپلیتیک مشابه، مسیری متفاوت در حکمرانی اقتصادی و سیاست‌گذاری طی کرده‌اند. ترکیه در دهه‌ی گذشته، به‌ویژه در بازه‌ی ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴، تلاش کرده است با مجموعه‌ای از سیاست‌های پولی، مالی، ارزی و تجاری منسجم، خود را در زنجیره



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

ارزش جهانی ادغام کند؛ در حالی که اقتصاد ایران به دلیل محدودیت‌های نهادی و تحریم‌های بین‌المللی، عمدتاً درون‌گرا و متکی بر منابع طبیعی باقی مانده است.

بررسی روندهای ترکیه نشان می‌دهد که این کشور با بهره‌گیری از اصلاحات تدریجی نهادی (مانند ایجاد دفتر سرمایه‌گذاری ریاست جمهوری در ۲۰۱۸)، ابزارهای نوآورانه پولی (مانند حساب‌های ویژه سپرده‌های ارزی در ۲۰۲۱)، و سیاست‌های صنعتی صادرات محور (افزایش صادرات از ۲۱۴ میلیارد دلار در ۲۰۱۲ به ۳۷۱ میلیارد دلار در ۲۰۲۴)، توانسته است با وجود بحران‌های سیاسی و ارزی، رشد صنعتی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را حفظ کند.

در مقابل، ایران همچنان با چالش‌هایی نظیر نبود استقلال بانک مرکزی، کسری بودجه ساختاری، سهم بالای بخش‌های غیرمولد و ضعف در مهارت‌افزایی بازار کار روبه‌روست. جدول (۳) در ادامه، تصویری خلاصه و مقایسه‌ای از محورهای اصلی تفاوت‌های سیاستی و نهادی دو کشور ارائه می‌دهد.

جدول ۳. خلاصه مقایسه تطبیقی ساختار اقتصادی و سیاست‌گذاری ایران و ترکیه

محور	ترکیه	ایران
سیاست پولی	برخورداری از استقلال نسبی نهادی؛ اجرای هدف‌گذاری تورمی از ۲۰۱۸؛ استفاده فعال از نرخ بهره؛ استفاده از ابزارهای غیرمتعارف (مانند حساب‌های KKM)؛ انتشار گزارش‌های شفاف سیاستی	فقدان استقلال عملیاتی بانک مرکزی؛ کنترل نرخ ارز به جای تورم؛ نرخ بهره به عنوان ابزار غیرفعال؛ نبود گزارش‌های دوره‌ای سیاستی و ضعف شفافیت
سیاست مالی	انضباط مالی نسبی؛ استفاده از اوراق بازاری محور برای تأمین مالی؛ توسعه پایه مالیاتی؛ اجرای PPP در پروژه‌های زیربنایی	کسری ساختاری بودجه؛ وابستگی بالا به درآمد نفتی و فروش دارایی؛ فقدان شفافیت مالی؛ ناکارآمدی در انتشار اوراق بلندمدت؛ نبود بستر مؤثر برای مشارکت عمومی - خصوصی
ساختار تولید	تمرکز بر صنایع صادرات محور؛ تنوع بخشی صنعتی؛ سیاست‌گذاری مبتنی بر نرخ ارز رقابتی؛ ارائه مشوق‌های مالیاتی و اعتباری به تولید	خام‌فروشی انرژی و مواد اولیه؛ سهم بالای بخش‌های غیرمولد (خدمات مالی، مستغلات، سوداگری ارزی)؛ ضعف در زنجیره ارزش؛ نبود سیاست صنعتی منسجم
بازار کار	انعطاف‌پذیری بازار کار؛ ارتقای حداقل دستمزد اسمی در دوران تورمی؛ تقویت آموزش فنی و حرفه‌ای؛ مشارکت بالاتر زنان در نیروی کار	بازار کار رسمی غیرمنعطف؛ ضعف در مهارت‌افزایی نیروی کار؛ نرخ بیکاری ساختاری بالا؛ مشارکت پایین زنان؛ غفلت از بازگشت مهاجران متخصص



محور	ترکیه	ایران
نهادهای تنظیم‌گر	نقش فعال نهادهای میانجی مانند شورای سیاست صنعتی و دفتر سرمایه‌گذاری؛ هماهنگی نهادی میان دستگاه‌ها؛ استفاده از دیپلماسی اقتصادی در خدمت تولید	تمرکزگرایی بالا؛ مداخلات سیاسی در سیاست‌گذاری اقتصادی؛ ضعف در استقلال نهادهای تنظیم‌گر؛ تاب‌آوری پایین به دلیل ساختار سیاست خارجی و ضعف دیپلماسی اقتصادی

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول (۳) نشان می‌دهد که تفاوت اصلی ایران و ترکیه نه صرفاً در ابزارهای اقتصادی، بلکه در چارچوب نهادی و کیفیت حکمرانی است. ترکیه حتی در مقاطعی که با تورم بالا (۷۲٪ در ۲۰۲۲) یا بحران ارزی (۲۰۱۸ و سپس ۲۰۲۱ به بعد) مواجه شد، با ترکیب سیاستی و اصلاحات نهادی توانست ثبات نسبی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تداوم صادرات ایجاد کند. در مقابل، ایران به دلیل تمرکزگرایی نهادی، وابستگی شدید بودجه به نفت، و ضعف در شفافیت سیاستی، از چنین انعطافی برخوردار نبوده است.

نکته مهم آن است که تجربه ترکیه نشان می‌دهد هماهنگی میان سیاست‌های پولی، مالی و صنعتی به همراه ایجاد نهادهای میانجی مستقل، پیش شرط موفقیت در مدیریت بحران‌های اقتصادی است. در ایران، فقدان این هماهنگی موجب شده است که سیاست‌ها اغلب بخشی و متناقض باشند (مثلاً تثبیت دستوری نرخ ارز در کنار کسری بودجه بالا و رشد نقدینگی).

به طور خلاصه، ترکیه مسیر اصلاحات تدریجی و استفاده از فرصت‌های بین‌المللی را انتخاب کرده، در حالی که ایران به دلیل فشارهای بیرونی و محدودیت‌های داخلی، همچنان گرفتار ناپایداری سیاستی است. این مقایسه نشان می‌دهد که برای ایران، اصلاحات نهادی، تقویت شفافیت و استقلال سیاست‌گذاری، و هماهنگی عملیاتی میان بخش‌های مختلف اقتصادی، شرط لازم برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های بالقوه است.

۵. آموزه‌هایی برای ایران و پیشنهادها سیاستی تطبیقی

۵-۱. مقایسه تطبیقی فرصت‌ها و تهدیدها

مقایسه تجربه اقتصادی ترکیه با ایران، به‌ویژه در زمینه مواجهه با تورم بالا، رکود، و فشارهای بیرونی، نشان می‌دهد که علیرغم تفاوت‌های ساختاری، شباهت‌های قابل توجهی میان این دو کشور وجود دارد. هر دو کشور درگیر چالش‌های تورمی مزمن، نوسانات ارزی، و شکنندگی سرمایه‌گذاری هستند. با این حال، ترکیه

۱. بحران ارزی ترکیه در سال ۲۰۱۸ به‌عنوان یک شوک ناگهانی ارزی شناخته می‌شود که ناشی از ترکیب عوامل سیاسی (تنش سیاسی با آمریکا و رخ دادن موضوع پرونده کشیش برانسون و تحریم‌های محدود ناشی از آن) و مالی بود.



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

توانسته است از فرصت‌های ساختاری خود مانند جایگاه ژئوپلیتیکی، تنوع صنعتی، و اقتصاد بازارمحور بهره بگیرد تا پایداری نسبی در رشد و صادرات ایجاد کند. در مقابل، ایران به دلیل ساختار نفت‌محور، نظام ارزی چندرنخی و چالش‌های تحریمی، انعطاف‌پذیری کمتری در سیاست‌گذاری داشته است. یکی از تفاوت‌های کلیدی، در میزان تعامل ترکیه با اقتصاد جهانی و حضور آن در زنجیره‌های ارزش بین‌المللی است. حضور گسترده سرمایه‌گذاران خارجی، پیوستگی تجاری با اروپا و آسیا، و استفاده از ابزارهای مدرن مالی، امکان مانور بیشتری به سیاست‌گذاران ترکیه داده است. در حالی که ایران عمدتاً به منابع داخلی و سیاست‌های جایگزین اتکا کرده و از ظرفیت جذب سرمایه خارجی و صادرات غیرنفتی بهره کمتری برده است. با این حال، تهدیدهایی که ترکیه با آن روبرو بوده - نظیر بحران ارزی، فشار تورمی، و بی‌ثباتی سیاسی - مشابه مواردی است که ایران با آن مواجه است. ترکیه موفق شد از طریق «روایت اقتصادی هماهنگ» و انعطاف در سیاست‌گذاری، این تهدیدها را به صورت نسبی مدیریت کند. ایران نیز می‌تواند با تمرکز بر ثبات نهادی، ارتقاء شفافیت، و اصلاحات تدریجی، مسیر مشابهی را در چارچوب بومی خود دنبال کند.

۵-۲. سیاست‌های قابل‌الگو برداری در ایران

برخی از سیاست‌های ترکیه با وجود ملاحظات ساختاری، قابلیت تطبیق در فضای اقتصادی ایران را دارند. **نخستین مورد**، توجه ترکیه به صادرات محوری به‌عنوان موتور رشد است. از طریق ایجاد مشوق‌های مالیاتی، کاهش هزینه مبادله، و هدف‌گیری بازارهای منطقه‌ای، ترکیه توانسته است ترکیب صادرات خود را متنوع و صنعتی کند. ایران نیز با توجه به مزیت نسبی در تولید برخی کالاها (از پتروشیمی گرفته تا صنایع غذایی و مصالح ساختمانی) می‌تواند به‌سوی منطقه‌گرایی صادراتی حرکت کند.

سیاست دوم، استفاده از نرخ ارز رقابتی برای تحریک تولید داخلی و صادرات بوده است. در شرایطی که ایران نیز با بحران ارزی مزمن مواجه است، رویکرد نرخ ارز واقعی و رقابتی (همراه با حمایت از زنجیره تأمین داخلی) می‌تواند ابزاری برای تقویت توان تولید و کاهش واردات غیرضروری باشد. البته این امر نیازمند نظام ارزی شفاف و حذف نرخ‌های ترجیحی و رانتی است. شایان ذکر است، این سیاست با توجه به شرایط تحریمی ایران در کوتاه مدت قابل اجرا نیست.

سیاست سوم، تمرکز بر توسعه زیرساختی با مشارکت بخش خصوصی و روش‌های تأمین مالی ترکیبی است. ترکیه توانسته در حوزه حمل‌ونقل، انرژی، و زیرساخت‌های دیجیتال، از ابزارهایی مانند BOT (ساخت، بهره‌برداری و واگذاری)، PPP (مشارکت عمومی-خصوصی) و جذب سرمایه خارجی بهره‌گیرد. الگو برداری از این روش‌ها، به‌ویژه در شرایط کمبود منابع بودجه‌ای، برای ایران حائز اهمیت است.

۵-۳. توصیه‌های سیاستی برای دوران تورم بالا و رکود

ایران همانند ترکیه در مقاطع خاصی درگیر «رکود تورمی» بوده است. در چنین شرایطی، توصیه می‌شود سیاست‌گذار از اقدامات هم‌زمان و چندوجهی استفاده کند:

- رفع یا کاهش اثر تحریم‌ها باید در اولویت قرار گیرد. تجربه ترکیه نشان داد که حتی در شرایط بی‌ثباتی ارزی و سیاسی، حفظ پیوندهای منطقه‌ای و بین‌المللی و دسترسی به بازارها و منابع مالی خارجی نقش کلیدی در پایداری اقتصاد دارد. در ایران، تحریم‌ها نه تنها کانال‌های تجاری و مالی را مسدود کرده‌اند، بلکه هزینه واردات مواد اولیه، انتفال فناوری و تأمین مالی را افزایش داده‌اند. در نتیجه، هرگونه اصلاح داخلی بدون ایجاد روزه‌هایی برای تعامل منطقه‌ای و چندجانبه، اثربخشی محدودی خواهد داشت. فعال‌سازی دیپلماسی اقتصادی، استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه و تسهیل سرمایه‌گذاری مشترک می‌تواند در کاهش فشار تحریم‌ها مؤثر باشد.
- استقلال نهاد پولی و کنترل رشد پایه پولی، گامی ضروری برای مهار انتظارات تورمی است. ترکیه پس از سال‌ها سیاست‌گذاری بی‌ثبات، در دوره‌هایی با بازتعریف نقش بانک مرکزی و بازگشت به قواعد سیاست پولی توانست علامت انضباطی قوی به بازار بدهد. این تجربه برای ایران نیز حائز اهمیت است، زیرا بدون بازسازی اعتماد به نهاد پولی و مهار خلق پول، سیاست‌های ضدتورمی ناکارآمد خواهند ماند.
- سیاست‌های مالی باید از جهت‌دهی انبساطی بی‌هدف اجتناب کرده و به سمت «انبساط هدفمند» حرکت کنند؛ یعنی تخصیص منابع بودجه‌ای در حوزه‌هایی که بیش‌ترین ضریب فزاینده رشد را دارند، مانند زیرساخت‌های صادراتی، فناوری‌های نوین و آموزش فنی. تجربه ترکیه در بازتخصیص یارانه‌ها، گسترش پایه مالیاتی و افزایش بهره‌وری هزینه‌ها، قابل توجه است.
- بهبود فضای کسب‌وکار و کاهش ریسک‌های نظام‌مند از طریق اصلاح مقررات و تسهیل مالیاتی، شرط تحریک سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در شرایط رکود است. ترکیه در همین چارچوب تلاش کرد با ایجاد نهادهای تسهیل‌گر و تثبیت مقررات، محیط پیش‌بینی‌پذیرتری برای تولیدکننده و سرمایه‌گذار ایجاد کند. ایران نیز نیازمند راهبردی است که اعتماد بخش خصوصی را از طریق سیگنال‌های پایدار سیاستی و نهادی بازسازی کند.



۴-۵. طراحی نقشه راه بومی اصلاحات کلان اقتصادی

به طور کلی تجربه ترکیه در مواجهه با رکود تورمی، اگرچه دارای تفاوت‌های ساختاری با ایران است، اما به واسطه رویکردهای متوازن، مبتکرانه و واقع‌گرایانه آن، می‌تواند مبنایی برای تدوین یک نقشه راه بومی برای اصلاحات اقتصادی در ایران قرار گیرد. شرط اصلی استفاده مؤثر از این تجربه، پرهیز از الگوبرداری سطحی و تلاش برای انطباق راهبردها با شرایط نهادی، سیاسی و اقتصادی خاص ایران است.

بر اساس نقشه راه پیشنهادی برای اصلاحات کلان اقتصادی در ایران می‌تواند بر سه ستون اصلی استوار باشد: الف) تقویت حکمرانی اقتصادی شفاف و هماهنگ، ب) بازآرایی سیاست‌های پولی، مالی و ارزی در چارچوبی یکپارچه و ج) آزادسازی تدریجی اقتصاد با تمرکز بر تولید و صادرات. در نتیجه مراحل اجرایی پیشنهادی این نقشه راه، بر اساس تحلیل تفصیلی گزارش به شرح زیر است:

گام اول: اصلاحات مالی و بودجه‌ای

- کاهش تدریجی وابستگی بودجه به منابع ناپایدار (نظیر ارز حاصل از فروش نفت) و تقویت پایه مالیاتی از طریق دیجیتالی‌سازی و مقابله با فرار مالیاتی.
- تأکید و اجرای تدریجی الگوی «مشارکت عمومی-خصوصی (PPP)» در پروژه‌های زیرساختی برای افزایش کارایی هزینه‌های دولت.

گام دوم: اصلاح سیاست ارزی و تجاری

- حذف تدریجی نظام چندنرخ ارز با بهره‌گیری از ابزارهای پوششی نظیر «حساب‌های سپرده ارزی تضمینی» و «ابزارهای مشتقه ارزی».
- تقویت انعطاف‌پذیری نرخ ارز در چارچوب «نظام شناور مدیریت شده»، همراه با مداخلات هدفمند و فعال برای مهار نوسانات شدید.
- اتصال سیاست ارزی به سیاست صنعتی؛ یعنی استفاده از نرخ ارز رقابتی برای تقویت صادرات غیرنفتی و حمایت از زنجیره تولید داخل.

گام سوم: بازسازی اعتماد و نهادسازی اقتصادی

- تقویت استقلال نهادهای تنظیم‌گر اقتصادی (بانک مرکزی، شورای رقابت، سازمان آمار و...) با هدف بهبود حکمرانی اقتصادی.
- نهادینه‌سازی شفافیت آماری و گزارش‌دهی عمومی منظم برای مدیریت انتظارات بازار، به‌ویژه در حوزه‌های تورم، نرخ ارز و بودجه.
- استفاده از فناوری دیجیتال و داده‌محوری برای هدفمند کردن یارانه‌ها، شناسایی رفتارهای پرریسک در بازارها و توزیع اثربخش منابع حمایتی.

گام چهارم: سیاست‌های حمایتی هوشمند و اصلاح بازار کار

- بازطراحی نظام دستمزد به‌گونه‌ای که بخشی از کاهش قدرت خرید در اثر تورم جبران شود (با در نظر گرفتن توازن در هزینه‌های تولید).
- استفاده از مشوق‌های بیمه‌ای و مالیاتی برای بنگاه‌هایی که اشتغال را حفظ می‌کنند.
- تدوین برنامه‌های آموزشی و مهارتی برای آماده‌سازی نیروی کار جهت ورود به بازارهای صنعتی و فناوریانه.

گام پنجم: تقویت صادرات صنعتی و زنجیره تأمین داخلی

- تدوین راهبرد صنعتی-صادراتی منسجم با محوریت بنگاه‌های کوچک و متوسط (SMEها)
 - ایجاد خوشه‌های صنعتی منطقه‌ای، شهرک‌های فناوریانه و زیرساخت‌های لجستیکی برای کاهش هزینه‌های تولید و صادرات.
 - طراحی سازوکارهای تسهیل تجارت، از جمله انعقاد موافقت‌نامه‌های تجارت ترجیحی و استفاده از دیپلماسی اقتصادی برای تنوع‌بخشی بازارهای هدف.
- این نقشه راه، نه صرفاً یک برنامه سیاستی بلکه چارچوبی برای اصلاح حکمرانی اقتصادی است. تجربه ترکیه نشان می‌دهد که بحران‌ها می‌توانند به فرصتی برای نوسازی نهادی و سیاستی تبدیل شوند؛ مشروط بر آنکه عزم سیاسی، اجماع نخبگانی و ظرفیت نهادی برای اصلاح فراهم شود.

۶. جمع‌بندی

تجربه ترکیه نشان می‌دهد که افزایش ظرفیت تولید، جذب سرمایه‌گذاری، رشد صادرات و مدیریت پایدار بازار ارز، در یک زنجیره علی به هم پیوسته قرار دارند که نقطه آغاز آن کاهش محدودیت‌های تعاملات مالی و تجاری بین‌المللی و دیپلماسی اقتصادی فعال است. دسترسی به منابع ارزی پایدار، کاهش هزینه‌های مبادله و اتصال به زنجیره‌های ارزش منطقه‌ای و جهانی، نه تنها امکان تأمین مالی تولید و ارتقای ظرفیت‌های صنعتی را فراهم می‌کند، بلکه شرط لازم برای افزایش صادرات و مدیریت کارآمد بازار ارز نیز محسوب می‌شود. از این رو، بدون بهبود تعامل با اقتصاد جهانی، بسیاری از سیاست‌های پولی، ارزی، صنعتی و حمایتی اگر به درستی طراحی شوند، با محدودیت جدی در اثربخشی مواجه خواهند بود. بنابراین، تحقق و اثربخشی مجموعه سیاست‌های مورد اشاره در این گزارش، مشروط به فراهم شدن پیش‌نیازهای تعامل مؤثر با اقتصاد جهانی است.

در جمع‌بندی تجربه اقتصادی ترکیه طی بیش از یک سال‌های گذشته (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴)، آنچه بیش از همه قابل تأمل است، نه مهار کامل تورم یا تثبیت همه‌جانبه اقتصاد کلان، بلکه توانایی این کشور در مدیریت



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

هم‌زمان دو مسیر چالش برانگیز و گاه متضاد بوده است: از یک سو کنترل و مهار پیامدهای بحران‌های ارزی، تورمی و ساختاری، و از سوی دیگر حفظ تداوم رشد اقتصادی، اشتغال و پویایی در بخش واقعی اقتصاد. ترکیه در شرایطی به سر می‌برد که تورم مزمن، نوسانات نرخ ارز، محدودیت در جریان سرمایه‌گذاری خارجی و نااطمینانی‌های سیاسی و ژئوپلیتیک هم‌زمان بروز یافتند. با این حال، سیاست‌گذاران این کشور با بهره‌گیری از ترکیب متنوع و هدفمند سیاست‌های پولی، مالی، ارزی، صنعتی و اجتماعی، مسیرهایی جایگزین برای تثبیت نسبی و فعال‌سازی ظرفیت‌های داخلی تعریف کردند. به جای انجماد کامل اقتصاد یا حرکت صرف به سوی ریاضت اقتصادی، ترکیه الگوی خاصی از «پاسخ منعطف و ترکیبی» را پیاده‌سازی کرد که موجب حفظ پایداری نسبی اقتصاد در عین بروز بی‌ثباتی‌ها شد.

نکته مهم در تجربه ترکیه، تأکید بر اقتصاد واقعی و حمایت مستمر از تولید، صادرات و اشتغال بود؛ حتی در شرایط تورمی. برخلاف رویکردهای مرسوم که مهار تورم را تنها از مسیر سیاست‌های انقباضی و کاهش نقدینگی دنبال می‌کنند، ترکیه از ابزار نرخ ارز، نرخ بهره، سیاست‌های ارزی هدفمند و حمایت‌های مالیاتی و زیرساختی برای حفظ پویایی بخش تولید استفاده کرد. تضعیف مدیریت شده لیر، بهره‌گیری از مکانیزم‌های مالی نوآورانه مانند سپرده‌های ارزی محافظت‌شده (KKM) و حمایت از دستمزد و تقاضای داخلی، همگی در جهت حفظ رشد، ولو با نرخ متوسط، طراحی شدند.

یکی دیگر از نقاط برجسته در تجربه ترکیه، قابلیت تنظیم‌پذیری سیاست‌ها در پاسخ به تغییر شرایط محیطی بود. در این کشور اگرچه سیاست‌ها گاه با نوسان مواجه بودند، اما در بسیاری از مقاطع، سیاست‌گذار توانست ضمن حفظ انسجام روایی در سیاست‌گذاری، پاسخ‌هایی متناسب با وضعیت اقتصادی طراحی کند. نمونه آن را می‌توان در بازگشت به سیاست‌های انضباطی در سال‌های ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ دید که پس از یک دوره سیاست پولی تسهیلی (غیرمتعارف)، بانک مرکزی مجدداً مسیر افزایش نرخ بهره و کنترل انتظارات را پیش گرفت.

از منظر ظرفیت‌های ساختاری، ترکیه با فقدان درآمدهای پایدار مانند نفت، به مزیت‌های ژئواکونومیک خود اتکا کرد و توانست از موقعیت جغرافیایی راهبردی‌اش در تقاطع آسیا، اروپا و خاورمیانه، به‌عنوان نقطه قوت در دیپلماسی اقتصادی استفاده کند. یکی از مؤلفه‌های کلیدی این موفقیت، عضویت هدفمند ترکیه در پیمان‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای نظیر اتحادیه گمرکی با اتحادیه اروپا، سازمان کشورهای ترک و تعاملات فعال با بلوک‌های تجاری اوراسیا و آسیای میانه بود. عضویت فعال در این نهادها، ضمن تسهیل دسترسی به بازارهای منطقه‌ای، به ارتقای استانداردهای تولید و تقویت زنجیره تأمین کمک کرد.

تشکیل ائتلاف‌های اقتصادی با کشورهای ترک‌زبان مانند آذربایجان، ترکمنستان و ازبکستان، نیز از ابزارهای تقویت تعاملات اقتصادی-سیاسی ترکیه در منطقه بود. این ائتلاف‌ها که غالباً با همکاری در حوزه‌های انرژی، زیرساخت، حمل‌ونقل و تجارت تعریف شده‌اند، به ترکیه اجازه دادند تا در شرایط تنش‌های

جهانی و تحریم‌های مالی، منابع جدیدی از سرمایه و بازار را فعال کند. در واقع، ترکیه از نقش ژئوپلیتیکی خود به‌عنوان «هاب اتصال شرق و غرب» بهره‌گرفت تا در عین حفظ منافع ملی، در عرصه منطقه‌ای نیز اثرگذاری اقتصادی داشته باشد.

از منظر حکمرانی اقتصادی، ترکیه با ایجاد نهادهای نیمه‌مستقل مانند شورای سیاست پولی، آژانس توسعه صنعتی و آژانس برنامه‌ریزی سرمایه‌گذاری خارجی، ساختاری برای هماهنگی میان سیاست‌های بخشی، رصد عملکرد و تعامل با بازیگران اقتصادی فراهم ساخت. این نهادها، نقش میانجی میان دولت، بازار و جامعه مدنی ایفا کردند و با بهره‌گیری از داده و گزارش‌های اقتصادی شفاف، امکان مداخله به‌موقع در شرایط بحرانی را فراهم آوردند.

در مجموع، تجربه ترکیه را باید به‌عنوان نمونه‌ای از «انعطاف‌پذیری در حکمرانی اقتصادی» مورد تحلیل قرار داد. این کشور، علیرغم آسیب‌پذیری‌های جدی در برخی حوزه‌ها مانند بدهی خارجی، بی‌ثباتی سیاسی و تورم ساختاری، توانست با تکیه بر واقع‌گرایی سیاستی، تعامل منطقه‌ای فعال و حمایت هوشمند از تولید و اشتغال، مسیر عبور از بحران را بدون رکود شدید طی کند. برای کشوری چون ایران، که با شرایط مشابهی از منظر تورم مزمن، وابستگی به درآمدهای ناپایدار و تنش‌های ژئوپلیتیکی مواجه است، بررسی دقیق و تطبیقی این تجربه، می‌تواند الهام‌بخش بازآرایی حکمرانی اقتصادی در سطوح مختلف باشد.

در جدول (۴) خلاصه جمع‌بندی تحلیل اثرات سیاست‌هایی مانند افزایش حداقل دستمزد، تضعیف پول ملی و کاهش نرخ بهره بر شرایط رکود تورمی اقتصاد ترکیه ارائه شده است. ضمن آن که در ستون آخر سیاست‌های پیشنهادی برای ایران آورده شده است:

جدول ۴. اثرات افزایش حداقل دستمزد، تضعیف پول ملی و کاهش نرخ بهره در اقتصاد ترکیه

سیاست‌های پیشنهادی برای ایران	تحلیل اثرات	شواهد از داده‌ها	رشد اقتصادی / صنعتی	عامل
<ul style="list-style-type: none"> در ایران نیز افزایش هدفمند دستمزد می‌تواند اثر مثبتی داشته باشد، به شرط آن‌که: با سیاست صنعتی و صادراتی هماهنگ باشد. اثرات تورمی آن با ابزارهای پولی و ارزی کنترل شود. بهره‌وری نیروی کار با آموزش و مهارت‌افزایی بالا برود. 	افزایش حداقل دستمزد به‌تنهایی باعث رشد اقتصادی نشده، اما: اگر هم‌زمان با سیاست‌های حمایت از تولید، کنترل تورم و پویایی صادرات باشد، می‌تواند به بهبود رشد کمک کند. در ترکیه، رشد صادرات و حمایت صنعتی با سیاست ارزی منعطف و پوشش‌های حمایتی ترکیب شده‌اند تا اثر دستمزد بالا خنثی نشود.	در سال‌های ۲۰۱۳، ۲۰۱۷، ۲۰۲۱، افزایش دستمزد همراه با رشد اقتصادی و صنعتی بوده است.	تأثیر مثبت مشروط	افزایش حداقل دستمزد



تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر: آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی

سیاست‌های پیشنهادی برای ایران	تحلیل اثرات	شواهد از داده‌ها	رشد اقتصادی / صنعتی	عامل
در ایران نیز کاهش نرخ ارزی می‌تواند محرک صادرات باشد. اما بدون حمایت از تولید داخلی و مدیریت تورم، به افت رفاه و نارضایتی عمومی منجر خواهد شد. نیازمند سیاست ارزی شناور مدیریت شده و دسترسی تولیدکنندگان به منابع ارزی برای واردات مواد اولیه است.	تضعیف پول ملی (لیر): باعث رشد صادرات و صنعت در ترکیه شد. اما قدرت خرید داخلی را کاهش داد و به تورم دامن زد. در ترکیه، این سیاست با پوشش ریسک ارزی (ابزار سپرده‌های ارزی محافظت شده KKM) و حمایت صنعتی همراه بود تا آسیب‌های آن تعدیل شود.	بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ نرخ ارز از ۱.۸ به ۳۳ لیر/دلار رسید؛ همزمان صادرات از ۲۱۴ به ۳۷۱ میلیارد دلار افزایش یافت، اما تورم نیز از ۸٪ به بالای ۵۸٪ رسید.	تقویت صادرات، تورم وارداتی	تضعیف لیر (نرخ ارز افزایشی)
در شرایط رکود تورمی، کاهش نرخ بهره باید هدفمند باشد؛ مثلاً برای بخش تولید و نه برای سفته‌بازی. نیازمند بازسازی اعتماد عمومی به سیاست پولی و استقلال نسبی بانک مرکزی است. افزایش بهره‌وری، کنترل کسری بودجه، و جلوگیری از خلق پول بی‌ضابطه، شروط موفقیت آن در ایران است.	کاهش نرخ بهره: نقش «محرک رشد» دارد، به‌ویژه زمانی که رکود حاکم است. اما اگر بدون سیاست پولی مکمل اجرا شود، تورم را تشدید می‌کند. تجربه ترکیه در ۲۰۲۱-۲۰۲۲ نشان داد که کاهش نرخ بهره نیازمند مدیریت انتظارات تورمی و استفاده از ابزارهای غیرمستقیم کنترل نقدینگی است.	در سال ۲۰۲۱ نرخ بهره پایین (۸.۹٪) منجر به جهش رشد اقتصادی (۱۱.۴٪) و رشد صنعتی (۱۳.۹٪) شد، اما در ۲۰۲۲ تورم به بیش از ۷۰٪ جهش یافت.	رشد در کوتاه‌مدت، تورم در میان‌مدت	کاهش نرخ بهره (سیاست انبساطی)

منبع: یافته‌های پژوهش.

در نهایت، پیام کلیدی تجربه ترکیه این است که عبور از بحران صرفاً نیازمند منابع مالی یا تزریق بودجه نیست، بلکه بیش از همه، به اصلاح در منطق تصمیم‌گیری، انعطاف نهادی و توان پاسخگویی سیاست‌گذار بستگی دارد. رشد اقتصادی در بستری ثباتی، اگرچه دشوار، اما با ترکیبی از واقع‌گرایی، ظرفیت‌سازی نهادی و تنظیم دقیق روابط دولت و بازار، ممکن و قابل تکرار است. با این حال، یکی از پیش‌نیازهای اصلی چنین چارچوبی، تغییر و دیپلماسی اقتصادی فعال در روابط بین‌الملل و اقتصاد است. ترکیه توانست با بهره‌گیری از دیپلماسی فعال، حفظ تعامل با نهادهای مالی جهانی، و گسترش روابط منطقه‌ای، بخشی از آثار شوک‌های داخلی را خنثی کند. در مورد ایران نیز، هرچند برخی محدودیت‌های خارجی خارج از کنترل داخلی است، اما بازنگری در رویکردهای سیاست خارجی با محوریت منافع اقتصادی، گام نخست در خلق ظرفیت‌های جدید برای ثبات اقتصادی و بهره‌برداری از فرصت‌های جهانی محسوب می‌شود. بدون چنین بازتعریفی، بسیاری از سیاست‌های اقتصادی صرفاً در سطح خنثی‌سازی بحران باقی می‌مانند و به رشد پایدار منجر نخواهند شد.



فهرست اصطلاحات (ترمینولوژی)

۱. **سیاست‌های پولی غیررایج (Non-conventional Monetary Policies):** سیاست‌های پولی غیرمتعارف به مجموعه‌ای از ابزارهای پولی گفته می‌شود که بانک‌های مرکزی در شرایط استثنایی و زمانی که ابزارهای متعارف (مانند نرخ بهره) کارایی خود را از دست داده‌اند، از آن‌ها استفاده می‌کنند. هدف این سیاست‌ها تحریک اقتصاد، افزایش نقدینگی و مبارزه با رکود است. نمونه‌های اصلی آن عبارتند از تسهیل کمی (Quantitative Easing)، راهنمایی آینده‌نگر (Forward Guidance) و نرخ بهره منفی. این مفهوم، به طور گسترده پس از بحران مالی جهانی سال ۲۰۰۸ وارد متون اقتصادی و اقدامات عملی بانک‌های مرکزی در سراسر جهان شد. در آن زمان، با رسیدن نرخ بهره به نزدیک صفر، بانک‌های مرکزی بزرگ جهان مانند فدرال رزرو آمریکا و بانک مرکزی اروپا برای مقابله با رکود عمیق، مجبور به استفاده از ابزارهای جدیدی شدند که تا پیش از آن به ندرت به کار گرفته شده بودند. در شرایطی مشابه، دولت ترکیه نیز در مواجهه با تورم بالا و بحران ارزی، از ابزارهای غیرمتعارف برای هدایت اقتصاد خود استفاده کرده است.
۲. **رکود تورمی (Stagflation):** شرایطی که اقتصاد هم‌زمان با رشد پایین یا منفی با تورم بالا مواجه است.
۳. **سپرده‌های ارزی محافظت شده (KKM):** بزاری کاملاً بومی و غیرمتعارف در اقتصاد ترکیه که با هدف جلوگیری از تبدیل داده‌های بانکی از لیر به ارزهای خارجی (دلار، یورو) طراحی شد. دولت به سپرده‌گذاران لیر تضمین می‌داد که در صورت کاهش ارزش لیر در برابر ارزهای خارجی، مابه‌التفاوت آن را از طریق بودجه عمومی جبران کند.
۴. **لنگراسمی (Nominal Anchor):** یک متغیر اقتصادی (مانند نرخ ارز یا نرخ تورم) که بانک مرکزی از آن برای تثبیت انتظارات در اقتصاد استفاده می‌کند. در دوره مورد مطالعه در فایل، تلاش‌هایی برای استفاده از نرخ ارز به عنوان لنگراسمی برای کنترل انتظارات تورمی انجام شده است.
۵. **تسهیلات هدفمند (Targeted Credits):** سیاستی که در آن تسهیلات بانکی به صورت کنترل شده و با نرخ‌های ترجیحی به بخش‌های خاصی از اقتصاد (مانند صنایع تولیدی، کشاورزی یا صادرات) اعطا می‌شود تا رشد هدفمند را تحریک کند.
۶. **پوشش ریسک ارزی (Currency Risk Hedging):** ابزارهایی مالی (مانند قراردادهای فوروارد یا سوآپ) که به صادرکنندگان و سرمایه‌گذاران کمک می‌کند تا در برابر نوسانات شدید نرخ ارز، ارزش دارایی‌های خود را حفظ کنند. این ابزارها برای کاهش آسیب‌پذیری بخش تولید در برابر شوک‌های ارزی حیاتی هستند.



۷. **توسعه خوشه‌های صنعتی (Development of Industrial Clusters):** رویکردی در توسعه صنعتی که به جای تمرکز بر تک‌تک شرکت‌ها، به مجموعه‌ای از صنایع مرتبط، تأمین‌کنندگان و نهادهای پشتیبان در یک منطقه جغرافیایی خاص توجه می‌کند تا با ایجاد هم‌افزایی، مزیت رقابتی ایجاد کند.
۸. **اگزیم بانک (Eximbank):** نهاد مالی تخصصی که با ارائه اعتبارات صادراتی و پوشش ریسک، از صادرکنندگان حمایت می‌کند و به توسعه تجارت خارجی کشور کمک می‌کند.
۹. **سیاست‌های مالی ضد چرخه‌ای (Counter-cyclical Fiscal Policies):** سیاست‌های مالی (مانند هزینه‌های دولتی یا مالیات) که برای کاهش نوسانات چرخه‌های تجاری به کار می‌روند. دولت در دوره رکود مخارج خود را افزایش و مالیات‌ها را کاهش می‌دهد و در دوره رونق، بالعکس عمل می‌کند.
۱۰. **هم‌راستاسازی سیاست‌های پولی، مالی و ارزی (Alignment of Monetary, Fiscal, and Exchange Rate Policies):** هماهنگ‌سازی و یکپارچه‌سازی ابزارهای سیاستی مختلف برای دستیابی به اهداف کلان اقتصادی مانند ثبات قیمت، رشد پایدار و رقابت‌پذیری خارجی.
۱۱. **سلطه مالی (Financial Dominance):** به معنای وابستگی سیاست پولی به نیازهای بودجه‌ای دولت و استفاده از منابع بانک مرکزی برای پوشش کسری است.



فهرست منابع

- طاهرپور، جواد (۱۴۰۳). تحلیل‌های اقتصاد کلان: تورم و راهکارهای مهار آن، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.
- جلالی نائینی، احمدرضا (۱۴۰۲)، تورم در اقتصاد ایران: ویژگیها و عوامل ایجاد کننده، همایش چشم‌انداز اقتصاد ایران ۱۴۰۳، تهران: مرکز پژوهش‌های مالی و اقتصادی.
- دلیری، سام (۱۴۰۲)، علل پیدایش و نحوه مقابله با تورم مصرف کننده در ترکیه، ماهنامه علمی «امنیت اقتصادی»، سال یازدهم، شماره ۲ (پیاپی ۱۰۹)، صص ۸۹-۱۰۲.
- خواجه سروری، غلامرضا و رسولی، امیرابراهیم (۱۳۹۸)، مقایسه نقش ثبات سیاسی در الگوی توسعه مالزی و ترکیه با الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا شماره سی و هشتم - بهار ۱۳۹۸، صص ۷۷-۱.
- حسینی و همکاران (۱۴۰۱)، مطالعات راهبردی درباره برنامه هفتم توسعه: بررسی تجربه کشور ترکیه در برنامه‌ریزی توسعه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- شفیعی، افسانه و بهارلو، مهتاب (۱۴۰۳)، سند استراتژی صنعتی ترکیه، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.
- ابراهیمی، ایلناز (۱۴۰۲)، تحولات سیاستی بانکهای مرکزی کشورهای منتخب، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی ج.ا.
- Hale, W., Kutlay, M., & Toksöz, M. (2023). Turkey in Industrial Policy: Retreat and Rise. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Aytakin, E. A., & Yıldırım, S. (2017). The Peasantry and Politics in Post-War Turkey: Social History and Modernization Perspectives. London and New York: I.B. Tauris. pp. 294.
- Howard, D. (2016). A History of Turkey (2nd ed.). Santa Barbara, California: ABC-CLIO.
- Aytakin, E. A., & Yıldırım, S. (2017). The Peasantry and Politics in Post-War Turkey: Social History and Modernization Perspectives. London and New York: I.B. Tauris. pp. 294.
- Global Investor Magazine. (2016, April). A Guide to Turkey. Retrieved from <https://www.globalinvestormagazine.com>
- Ari, M. A., Mulas-Granados, M. C., Mylonas, M. V., Ratnovski, M. L., & Zhao, W. (2023). One hundred inflation shocks: Seven stylized facts. International Monetary Fund. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/09/13/One-Hundred-Inflation-Shocks-Seven-Stylized-Facts-539159>



- IMF. (2023). Republic of Türkiye: 2022 Article IV Consultation - Staff Report. Washington, DC: IMF Country Report No. 23/303. imf.org.
- IMF. (2024). Republic of Türkiye: 2024 Article IV Consultation - Staff Report. Washington, DC: IMF.
- World Bank. (2023). Turkey Economic Monitor: Rebalancing for Resilience. Washington, DC: World Bank Group. worldbank.org.
- OECD. (2022). OECD Economic Surveys: Turkey 2022. Paris: OECD Publishing.
- CBRT (Central Bank of the Republic of Turkey). (2022). Monetary and Exchange Rate Policy for 2022.
- NIESR. (2023). Turkey's Unorthodox Monetary Policy. London. niesr.ac.uk
- Ursulewa, T. (2022). "Exchange Rate and Inflation under Weak Monetary Policy: The Case of Turkey." Economic Policy Journal. academic.oup.com+Inorges-bank.no+1
- Reuters. (2024, February 28). "Turkey hasn't done enough to slay inflation, MIT's Acemoglu says." reuters.com
- AP News. (2023, August 24). "Turkey's central bank unleashes a big interest rate hike..." apnews.com
- Financial Times. (2025, June 27). "Turkey's economic woes catch up with Erdoğan."
- Bank Audi Group Research Department. (2019, December 4). Turkey Economic Report: Turkey on a favorable macro turnaround, though not completely out of the woods yet. Bank Audi. Retrieved from <https://pwstg02.blob.core.windows.net/pw-files/Library/Files/7fa99e25-2d57-4d14-a0a8-debdbe3b7b43.pdf>
- UNCTAD World Investment Report-Turkey Chapter: <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>.
- Sarı, R., & Soytaş, U. (2021). "Investment Incentives and Industrial Performance in Turkey", Journal of Economic Structures.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (n.d.). Türkiye Economic Snapshot. OECD. Retrieved from <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/economic-surveys/turkiye-economic-snapshot.html>
- İlhan, A., & Akdeniz, C. (2024). The Effect of Real Wages on Employment after the Global Financial Crisis: The Case of the Turkish Manufacturing Industry. *Sosyoekonomi*, 32(61), 147-166. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2024.03.08>





- Korkmaz, Ö. (2021). IS LABOR PRODUCTIVITY LINKED to REAL WAGES? AN EMPIRICAL STUDY of the TURKISH MANUFACTURING SECTOR. Verimlilik Dergisi(2), 25-48. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.692326>.
- Hakan Kalkavan, Serhat Yüksel, Hasan Dinçer, 2021. “Identifying the Relationship between Labor Productivity and Economic Development for Turkey”, Productivity Growth in the Manufacturing Sector: Mitigating Global Recession, Mihir Kumar Pal.
- Akgündüz, Y. E., Aldan, A., Bağır, Y. K., & Torun, H. (2019). Impact of minimum wages on exporters: Evidence from a sharp minimum wage increase in Turkey. Central Bank of the Republic of Turkey, Head Office, Structural Economic Research Department.
- <https://eximbank.gov.tr>
- <https://www.tcmb.gov.tr>
- <https://fred.stlouisfed.org>
- <https://countryeconomy.com> and <https://www.tcmb.gov.tr>
- OECD (2025), OECD Economic Surveys: Türkiye 2025, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d01c660f-en>.
- MF. (2024). Turkey Article IV Consultation 2024: Staff Report and Statement. International Monetary Fund.
- TCMB - Central Bank of the Republic of Turkey. (2024-2025). Monetary Policy Committee decisions summary / Financial Stability Report. Ankara, Turkey: Central Bank of the Republic of Turkey.
- World Bank. (2025). Turkey economic overview. Washington, DC: World Bank.
- OECD. (2024-2025). Economic outlook and survey report: Turkey. Paris, France: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Presidency of Communications, Republic of Turkey. (2025). Tourism revenue 2024: USD 61.1 billion. Ankara, Turkey: Presidency of Communications.
- World Bank. (2024). Turkey Economic Monitor: On the Right Track. Washington, D.C.: World Bank Group. Available at: World Bank Document



مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی

پژوهشکده مطالعات اقتصادی و توان رقابتی

گروه مطالعات و پژوهش‌های اقتصاد کلان و آینده‌پژوهی

تهیه‌کننده:

دکتر سعیده هوشمند گهر

ناظران داخلی:

دکتر حسن ولی بیگی و دکتر زورار پرمه

ناظران خارجی:

دکتر مهدی یزدانی، دکتر امیرحسین مزینی و دکتر آتوسا گودرزی

تاریخ انتشار:

بهمن ماه ۱۴۰۴



www.itsr.ir

اداره توانمندسازی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

صفحه‌آرا:

هدی اسمعیلی

مدیر و طراح گرافیک:

مهدی کشاورز افشار

نسخه اول:

۱۴۰۴/۱۱/۰۶



موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
The Institute for Trade Studies & Research

**تحلیل سیاست‌های اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر:
آموزه‌هایی برای خروج از رکود تورمی**



موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

WWW.ITSR.IR

آدرس: خیابان کارگر شمالی، بالاتر از بلوار کشاورز، نبش کوچه همدان، پلاک ۱۲۰۴

تلفن: ۸۰-۶۶۴۲۳۳۷۸-۸۰ نمابر: ۶۶۹۲۹۶۳۴

info@itsr.ir



www.itsr.ir